

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Antropoloji Anabilim Dalı

**EDWARD BURNETT TYLOR VE CLIFFORD GEERTZ
TARAFINDAN ÖNE SÜRÜLEN KÜLTÜR TANIMLARININ
SEMANTİK ANALİZİ**

Güzin AKPARLAK

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2011

EDWARD BURNETT TYLOR VE CLIFFORD GEERTZ
TARAFINDAN ÖNE SÜRÜLEN KÜLTÜR TANIMLARININ
SEMANTİK ANALİZİ

Güzin Akparlak

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Antropoloji Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2011

KABUL VE ONAY

Güzin AKPARLAK tarafından hazırlanan “Edward Burnett Tylor ve Clifford Geertz Tarafından Öne Sürülen Kültür Tanımlarının Semantik Analizi” başlıklı bu çalışma, 01/06/2011 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

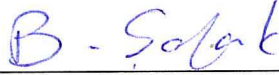
Prof. Dr. Aylin GÖRGÜN BARAN (Başkan)

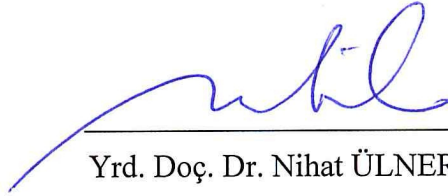
Doç. Dr. N. Serpil ALTUNTEK (Danışman)

Doç. Dr. Aksu BORA

Yrd. Doç. Dr. Balkı ŞAFAK

Yrd. Doç. Dr. Nihat ÜLNER

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Prof. Dr. İrfan ÇAKIN

Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Hazırladığım tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin kağıt ve elektronik kopyalarının Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

- ☐ Tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.
- ☐ Tezim sadece Hacettepe Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- ☒ Tezimin 2. yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.

01/06/2011

Güzin Akparlak

Güzin AKPARLAK

TEŞEKKÜR

Bu çalışmanın gerçekleşmesinde maddi ve manevi destekleri ile her zaman yanımda bulunan isimlere teşekkürü bir borç bilirim.

Tez yazım süresince göstermiş olduğu ilgi ve desteğin ötesinde, çalışmam ile ilgili değerli görüşlerinden yararlanma imkanını bana sunan, engin fikirleri ile birçok noktada bana yol gösteren saygıdeğer hocam Doç. Dr. N. Serpil ALTUNTEK'e içten teşekkür ve saygılarımı sunmak isterim.

Yüksek Lisans derslerime girerek, sahip olduğum akademik birikime önemli katkılarından dolayı, bölüm başkanımız Sayın Prof. Dr. Metin ÖZBEK başta olmak üzere, Hacettepe Üniversitesi Antropoloji Bölümü'nün tüm kıymetli hocalarına teşekkürlerimi sunarım.

Tezle ilgili yaptığım tüm çalışmalarda ilgi ve destekleri ile yanımda olduklarını hissettiğim dostlarım ve iş arkadaşlarıma da ayrıca teşekkür ederim.

Tüm yaşamım boyunca, özellikle eğitimim ve çalışmalarım sırasında maddi ve manevi desteğini, sevgisini, sabrını, özverisini ve ilgisini benden asla esirgemeyen değerli aileme, “Hayat Işığım” sevgili annem Suzan AKPARLAK ve babam Ahmet AKPARLAK'a sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum.

ÖZET

AKPARLAK, Güzin. *Edward Burnett Tylor ve Clifford Geertz Tarafından Öne Sürülen Kültür Tanımlarının Semantik Analizi*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2011.

Bu çalışmada, antropoloji disiplini içerisinde iki farklı ekolün temsilcisi olarak, Edward Burnett Tylor ve Clifford Geertz tarafından öne sürülen kültür tanımları konu edinilmiştir. Düşünsel biçimlenişleri ile neredeyse tüm ilgiyi, dikkatleri ve eleştirileri üzerine çeken bu iki önemli figürün, kültür tanımları aracılığıyla aktardıkları anlam analiz edilmiştir. Literatürde görülen tanım zenginliğinin yanı sıra, kavrama ilişkin ortak bir anlamlama bulunmayışı, çalışmanın yürütülmesinde temel nedenlerden birini teşkil etmiştir. Bu noktadan hareketle, Dilbilim ve Antropoloji disiplinlerinde kilit birer kavram olarak karşılaşılan dil ve kültür fenomenleri arasındaki ilişkiden yola çıkarak, her iki disiplin içerisinde de etkili olduğu görülen Yapısalcılık akımının ışığında ilgili figürlerin kültür kavramsallaştırmaları izlenmiştir. Kültür üzerine yeniden bir düşünüş sergileyen bu çalışmada, amaç, *kültürün*, çıkarsanan, yorumlanan, adlandırılan, anlamlandırılan ve anlamı aktarılan *semantik bir gösterge* olduğuna dikkatleri çekebilmektir. Antropoloji disiplininin tarihsel gelişim süreci içerisinde şekillenen çeşitli ekollere ve kültür tanımlarına ana hatları ile yer verilmesinin ardından, ilgili iki tanımın analizinde öncelikle sentaktik sonrasında ise semantik çözümleme gerçekleştirilmiştir. Sentaktik aşamada farklı birer yapı teşkil eden tanımların ihtiva ettiği anlamlar, Semantik aşamada elde edilen bulgular üzerinden açığa çıkarılmıştır. Çözümlemelerin ve bulguların bütünü ile değerlendirilmesi - her ne kadar farklı anlamlar yüklenmiş ve farklı ifadelerle öne sürülmüş olsa da - Tylor'un dolaylı yoldan Geertz'in ise kültür kavramını doğrudan göstergeleştirdiğini ortaya koymuştur.

Anahtar Sözcükler: Kültür, dil, anlam, Tylor, Geertz, evrimci antropoloji, yorumsamacı antropoloji, yapısalcılık, gösterge, semantik analiz

ABSTRACT

AKPARLAK, Güzin. *The Semantic Analysis of Culture Definitions Put Forward by Edward Burnett Tylor and Clifford Geertz*, Master's Thesis, Ankara, 2011.

In this study, the focus is on the culture definitions put forward by Edward Burnett Tylor and Clifford Geertz as the pioneers of two different schools in Anthropology discipline. Meaning conveyed by means of the culture definitions pertaining to these two considerable figures drawn nearly all interest, attention and critics towards themselves with their intellectual formations has been analyzed. Besides the abundance of descriptions seen in literature, lack of a common signification concerning the concept has constituted one of the main reasons for this study's being carried out. From this point of view, by heading out of the relation between language and culture phenomena which are encountered as key concepts in Linguistics and Anthropology disciplines, concerning figure's culture conceptualizations have been followed in the light of Structuralism recognized that it is influential in both disciplines. Within the scope of this study presenting a rethinking about culture, aim is being able to attract the attentions on the fact *that culture is a semantic sign* which is inferred, interpreted, named and of which its sense is made and conveyed. After dealing with varied schools and culture descriptions shaped within the historical development process of Anthropology with the main lines, in the analysis process of two relevant definitions, firstly syntactic and then semantic analysis have been carried out. In syntactic stage, meanings involved in definitions constituting singly different structures have been revealed on the basis of findings gained in semantic stage. Evaluation of analysis and findings in total - although different meanings have been assigned and put forward by different expressions - has proved that Tylor is in a roundabout way but Geertz is straightforwardly handling culture concept as a sign.

Keywords: Culture, language, meaning, Tylor, Geertz, evolutionary anthropology, interpretive anthropology, structuralism, sign, semantic analysis

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	i
BİLDİRİM	ii
TEŞEKKÜR.....	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER.....	vi
SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ	vii
ÇİZELGELER DİZİNİ	viii
ŞEKİLLER DİZİNİ	ix
 GİRİŞ.....	 1
BÖLÜM 1	4
SEMANTİK YAKLAŞIMLARLA ANLAMA BAKIŞ.....	4
1.1. ANLAM VE SEMANTİK SORUNLAR.....	4
1.2. DİLBİLİMSEL SEMANTİK.....	13
1.3. ANLAMIN ÇÖZÜMLENMESİ.....	18
BÖLÜM 2	34
KÜLTÜR KAVRAMININ TARİHSEL ARKA PLANI.....	34
2.1. KÜLTÜR KAVRAMINA DAİR KURAMSAL YAKLAŞIMLAR.....	34
BÖLÜM 3	53
İKİ FARKLI EKOL.....	53
3.1. EVRİMCİ ANTROPOLOJİ VE EDWARD BURNETT TYLOR.....	53
3.2. YORUMSAMACI ANTROPOLOJİ VE CLIFFORD GEERTZ	66
BÖLÜM 4.....	81
TYLOR VE GEERTZ'İN KÜLTÜR TANIMLARININ ANALİZİ	81
4.1. SENTAKTİK ANALİZ	82
4.1.1. Kaynak Dil Üzerinden Gerçekleştirilen Çözümlemeler	88
4.1.2. Hedef Dil Üzerinden Gerçekleştirilen Çözümlemeler.....	91
4.2. SEMANTİK ANALİZ.....	103
4.2.1. Tylor'un Kültür Tanımına İlişkin Bulgular.....	103
4.2.2. Geertz'in Kültür Tanımına İlişkin Bulgular.....	113
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME	120
KAYNAKÇA	124

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

Simge

→	demek; anlamına gelmek
➔	-den ibarettir / oluşur
⇒	ise
^	ve
\	fark
=	eşittir
+	artı, var
-	eksi, yok
∃!	vardır; tek türlü

Kısaltma

Açıklama

İngilizce Karşılığı

A	Ad	N (Noun)
AEÖ	Ad-Eylem Öbeği	Nom.Cl. (Nominal Clause)
AÖ	Ad Öbeği	NP (Noun Phrase)
BÖ	Bağlama Öbeği	Conj. (Conjunction)
ÇÖ	Çekim Öbeği	IP (Inflectional Phrase)
E	Eylem	V (Verb)
EÖ	Eylem Öbeği	VP (Verb Phrase)
İ	İlgeç	P (Preposition)
İÖ	İlgeç Öbeği	PP (Prepositional Phrase)
S	Sıfat	Adj. (Adjective)
SEÖ	Sıfat-Eylem Öbeği	Rel.Cl. (Relative Clause)
SÖ	Sıfat Öbeği	AdjP (Adjective Phrase)
TÖ	Tümleyen Öge	CP (Complementizer Phrase)
Z	Zarf	Adv. (Adverb)
ZEÖ	Zarf-Eylem Öbeği	Adv.Cl. (Adverbial Clause)
ZÖ	Zarf Öbeği	AdvP (Adverbial Phrase)

ÇİZELGELER DİZİNİ

Çizelge 1. Tylor'un Kültür Tanımının Sözdizim Ağacında Gösterilmesi	88
Çizelge 2. Geertz'in Kültür Tanımının Sözdizim Ağacında Gösterilmesi	90
Çizelge 3. Tylor'un Kültür Tanımına İlişkin Çözümlemeler	91
Çizelge 4. Geertz'in Kültür Tanımına İlişkin Çözümlemeler.....	96

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1. Anlambirim, Sesbirim ve Tümce Oluşumu	24
Şekil 2. Semantik Birleşim Süreci	28
Şekil 3. İletişim Şeması ve Temel İletişim Unsurları	30

GİRİŞ

İnsanın tarih sahnesinde var olduğu andan bu yana sergilediği “kendini anlama” çabasının yanında, kendinden farklı olana ve kendi sınırlarının dışında varoluş gösteren her tür olguya karşı duyduğu merak, çağlar boyunca birçok disiplin için akademik araştırmanın temelini oluşturmuştur. Bildiklerimizden ve aşına olduklarımızdan ziyade bilmediklerimize ve tanımadıklarımıza karşı içten içe beslediğimiz bu türden bir ‘keşfetme’ isteği, bizi, “ötekileştirdiğimiz” alanın sınırları içerisine dahil olmaya ve bu alanı incelemeye, anlamaya ve yorumlamaya yöneltmiştir. Sınırlar aşıldıkça ve dahil olunan alan genişledikçe, “öteki” olarak adlandırılanın “biz” olarak kabul edilenden ne denli farklı olduğu ve “biz”e ne derece benzediği, çıkılan bu keşif yolculuğunda yeni rotaların belirmesine, yeni yaklaşımların açığa çıkmasına ve yeni tartışmaların doğmasına yön vermiştir. En az insanlık tarihi kadar eski olan, “İnsan nedir veya kimdir?”, “İnsanlar birbirine neden/ne açıdan benzer/benzemez?” gibi birtakım temel araştırma soruları da tamamen bu çaba ve merak duygusunun birer ürünüdür. Bu noktadan hareketle, yüzyıllar boyunca, farklı perspektiflerden de olsa insanı özne edinen sosyal bilimler içerisinde yer alan disiplinlerden hemen hepsi, belirlemiş oldukları hedefler ve kıstaslar doğrultusunda kendilerine özgü cevaplarla söz konusu varlığı tanımlamayı, var oluşunu açıklamayı ve var oluşuna ilişkin çeşitli boyutlarını irdelemeyi amaçlamışlardır.

Bir bakıma, insanın kendiliğini keşfetme çabası şeklinde adlandırmanın yerinde olacağı bu uğraş, hiç şüphesiz, antropoloji biliminin geleneksel konusunu teşkil etmektedir. Ancak hepsi bundan ibaret değildir. Antropolog Eric Robert Wolf’un (1923-1999) bilinen deyişiyle, “beşeri bilimlerin en bilimseli ve bilimlerin en insanisi” olan antropoloji, insanı her yönüyle inceleyen “tek bütüncü bilim” olma özelliği ile sosyal bilimler içerisinde kendine ayrıcalıklı bir yer edinmekle kalmamış; aynı zamanda, insan çeşitliliğinin tüm detaylarını gözler önüne serme amacından hareketle bir dizi tarihsel ve karşılaştırmalı yaklaşım doğrultusunda ilerlemiştir. Söz konusu bu yaklaşımlar, tarih öncesi ve insan evrimi çalışmalarından, günümüz kültürlerinin anlamlı semboller sistemi olarak incelenmesine kadar geniş bir alanı kapsamaktadır. Dolayısıyla, kapsamı, zenginliği ve dinamizmi ile giderek daha çok insanın ilgisini üzerine çekmeye devam

eden antropoloji bilimi, “insanın var olma koşulunu en iyi anlatan bilim” olmasının yanı sıra, son zamanlarda ilgi alanına dahil olan “konu ve sorunları çeşitlendirerek, bir bakıma insan bilimi olmaktan çıkmış, adeta *insanlık için bilim* olma yoluna girmiştir” (Özbek, 2000, s. 24). O halde, insanı anlamanın, insanlık olgusunu mercek altına almanın ve insan ile ilişkilendirilen gerçeklikleri çözümleyebilmenin en etkili yolu, hem pratikte hem de teoride, antropoloji biliminin derinlerine inmeyi ve derinlerde gizlenen ipuçlarını yakalayarak, bunlar üzerinden iz sürerek, yüzeydeki gerçeğe ulaşmayı ifade etmektedir.

Bilindiği üzere, insanlığın varoluşu, tarih boyunca birçok disiplinin ve kuramın ilgi odağını oluşturan iki temel kavram, insanoğluna ilişkin iki temel gerçeklik olan “dil” ve “kültür” unsurları ile yakından ilişkilendirilmiştir. İnsanlık tarihi açısından belirleyici kabul edilen bu iki unsur, günlük yaşantımızdan akademik yazına kadar her alanda iç içe olduğumuz, yaşamımızın temel gayesi olan varoluşumuzu anlamlandırma ve kendimizi keşfetme sürecinde sıklıkla başvurduğumuz iki gerçeği teşkil etmektedir. Ne var ki, bu gerçeklerin tanımlanması söz konusu olduğunda iş bu derece kolay olmamaktadır; özellikle de, sosyal, kültürel ve bilişsel bir varlık oluşumuzda derin izler taşıyan “kültür” ele alındığında. Kimi zaman, tüm yalınlığıyla gözümüzün önünde durmasına karşın, belki de fazla göz önünde veya yüzeyde olduğu için bir türlü göremediğimiz bazı gerçeklerde olduğu gibi, kültüre ulaşmak söz konusu olduğunda da, mevcut gerçeğin bize sunduğu cevapları yeterince dikkatli bir şekilde dinlemememiz veya bu cevapları sübjektif bir bakış açısıyla değerlendirmemiz, disiplin içerisinde kavrama ilişkin olarak süregelen anlam-tanım karmaşası ile karşı karşıya kalmamızın temel nedenlerinden biridir. Gündelik söylemlerde, geçmiş ve gelecek tüm insanlık tarihini içine alan maddi ve manevi değerler bütünü, insanlığın ortak mirası şeklinde yaygın olarak nitelendirilen kültür kavramının esasına, başka bir deyişle özüne, dair akademik bağlamda ortak bir tanımda buluşulamaması, mevcut durumun en belirgin ve en tartışmalı sonucu olmuş ve olmaya da devam etmektedir.

İşte bu noktada, kültür gerçeğine ulaşmak, kültürün ne olduğunu ve ne ifade ettiğini kavramak için, farklı bakış açıları ile öne sürülen görüşler, farklı amaçlara hizmet edebilmek doğrultusunda geliştirilen birtakım varsayımlar ve hatta ideolojiler

doğrultusunda şekillenmiş bu karmaşanın daha derinlerine inmekteki amaç, kavrama ilişkin *semantik bir analiz* gerçekleştirebilmektir. Hiç şüphesiz, yüzeyde bir kavram varsa, derinlerde mutlaka bir anlam vardır. Anlam olmadan kavram olamayacağı gibi, kavramı kapsayan dilsel alanlar olarak sözcüklerin varlığı da mümkün olmayacaktır. Hem kazanılma hem de kullanılma durumunda bireyler tarafından anlamlandırılma işleminden geçirilen kavramlar, tanımlanmaları durumunda ise, bir sürü zihinsel ve fiziksel etkinliğin ürünü olarak dilde ifadelerini bulmaktadır. Buna bağlı olarak, kavramın tanımlanmasında seçilen sözcükler, kullanılan dilbilgisel kategoriler, sözdizimin sağladığı biçimleniş ve birimler ve daha birçok anlambilimsel öge, kavramın ihtiva ettiği anlamın ne olduğunu ve nasıl işleyiş gösterdiğini açıklayabilmek açısından önemli birer ipucu niteliği taşımaktadır.

Anlam ve kavram arasındaki bu çift yönlü ilişki, en açık ve en belirgin şekilde, hiç şüphesiz dilbilim bağlamında, anlamın anlamı ve kavramın içeriği üzerinden ilerleyerek görülebilir. Bu noktadan hareketle, çalışmanın odak noktasını oluşturan kültür kavramının semantik analizini gerçekleştirmek, antropoloji disiplini içerisinde kavrama yüklenen anlamı belirleyebilmek açısından bir ön koşul teşkil etmektedir. Dolayısı ile, bu tez çalışmasının amacı, var olan tanım zenginliğine bir yenisini daha ekleyerek giderek daha bulanıklaşan çizgide anlam karmaşasına dahil olmak değil, söz konusu karmaşıklığa zemin hazırlamış olan mevcut kuramsal çerçevenin arka planında yer alan ideolojilerin “kültür” sözcüğünün kavramsallaştırılmasında oynadıkları rolü irdelemek ve öne sürmüş oldukları kültür tanımları ile disiplin içerisinde ayrıcalıklı birer yer edinmiş olan, iki farklı ekolün temsilcisi antropolog Edward Burnett Tylor (1832-1917) ve antropolog Clifford Geertz (1926-2006) tarafından şekillendirilen bakış açısının söz konusu tanımlara ne şekilde yansıdığını görebilmek ve en nihayetinde bu tanımlar üzerinden anlam analizi gerçekleştirebilmektir. Amaç, *kültürün, çıkarsanan, yorumlanan, adlandırılan, anlamlandırılan ve anlamı aktarılan semantik bir gösterge olduğu* yönündeki tezimizi doğrulayabilmektir.

BÖLÜM 1

SEMANTİK YAKLAŞIMLARLA ANLAMA BAKIŞ

Evrenin ve insan hayatının temelinde yer alan anlam gerçeği üzerine söz söylemenin bir sonu yoktur. Nereden ve ne amaçla bakıldığı veya nerede ve ne olarak arandığı net bir şekilde belirlenmediği takdirde, anlam dipsiz bir kuyuya dönüşür. O halde, en temel soru ile başlayalım: Anlamın anlamı nedir?

Cevap, elbetteki, tek bir cümle ile ifade edilebilecek kadar basit, tek bir ifade ile tanımlanabilecek kadar belirgin, tek bir tanım ile tüm nitelikleri eksiksiz olarak açıklanabilecek kadar yüzeysel değildir. Bu nedenlerden ötürü, anlama ilişkin sorunlar üzerinden ilerlemek, bu sorunlara genel hatları ile değinerek çalışma kapsamının sınırlarını belirgin kılmak – izini sürdüğümüz anlamın ne olduğu sorusuna en uygun yanıtı sunmak bu sınırlar dahilinde mümkün olacaktır – yararlı olduğu ölçüde gereklidir.

1.1. ANLAM VE SEMANTİK SORUNLAR

Bilindiği üzere, anlama ilişkin sorunlar dilbilimi olduğu gibi felsefe, mantık, psikoloji, toplumbilim, vb. dalları da oldukça yakından ilgilendirmektedir. En yalın şekliyle, ‘*anlamları inceleyen bilim*’ olarak tanımlanan Semantik alanına, dünden bugüne devam eden gelişim süreci içerisinde farklı açılardan yaklaşıldığı görülmektedir; “önceleri dil incelemesinin özel bir dalını belirten “semantik” sözcüğü, daha sonraları mantıkçılar ve psikologlar tarafından da kullanılmaya başlaması ile birlikte, günümüzde artık üç ayrı bilimin yollarının kesiştiği bir kavşağı” (Guiraud, 1999, s. 15-16) teşkil etmektedir. Etimolojik açıdan baktığımızda, “sema” (gösterge) kökenli Yunanca *semainô* (şu ya da bu anlama gelmek; anlam aktarmak) sözcüğüne bağlı olan “semantik” kelimesi, ilk zamanlar yalnızca “bir sözcüğün semantik değerini, başka bir deyişle sözcüğün anlamını” ihtiva ederken, daha sonraları “sözcük” sınırının aşılaraq terimin “her türlü göstergeye” uygulanması ile birlikte, günümüzde oldukça geniş bir kullanım alanıyla karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenledir ki, Guiraud (1999, s. 16), “bir bildirişim göstergesinin anlamını, özellikle de sözcükleri, ilgilendiren her şeyin semantik ya da

anlamsal olduğu” görüşünü ileri sürmekte; başlıca üç tür semantik (anlamsal) sorunun varlığına işaret etmektedir: psikolojik, mantıksal ve dilbilimsel sorun.

Psikoloji bağlamında semantik sorun, niçin ve nasıl bildirişimde veya iletişimde bulunduğumuza; bu süreçlerde bizim ve karşımızdakinin zihninde neler olup bittiğine; bu işlemin dayanağının fizyolojik ve ruhsal düzeneğinin ne olduğuna odaklanır (Guiraud, 1999, s. 16) ; başka bir ifade ile, ‘*anlamlama*’ üzerine yoğunlaşır. Söz konusu anlamsal oluş Guiraud (1999, s. 23) tarafından şu şekilde tanımlanmaktadır:

“Anlamlama, bir nesneyi, bir varlığı, bir kavramı, bir olayı, bunları anlığımızda canlandırabilecek bir göstergeye bağlayan oluşturdur.”

Bu bağlamda, anlamlayıcı oluşun nihai ürünü olarak elde edilen anlamdan daha ziyade, söz konusu oluş sürecinin işleyişine ağırlık verildiği görülmektedir. Elbetteki anlam ile anlamlama arasında çok sıkı bir ilişki bulunduğu göz ardı edilmemektedir; ancak, burada ön plana çıkan husus, ruhsal nitelikli bir çağrışım ilişkisinin mevcut olduğudur. Bu açıdan bakıldığında, bir tür çağrışım ilişkisi kurarak oluş sonucu ortaya çıkan anlalsal imgeler dikkatimizi çekmektedir. “Göstergenin, anlalsal imgesini canlandırdığı bir başka uyarana bağlı bir uyaran” olduğu görüşünden yola çıkıldığında, “her göstergenin çağrışımsal bir uyaran olduğu ve her uyarının organizma üzerinde belleksel bir iz bırakarak, uyaranla özdeş olan veya çağrışım yapan her yeni uyarının söz konusu bu izi yüzeye çıkardığı” (Guiraud, 1999, s. 24) varsayılmaktadır. Bu çağrışım ilişkisinin esas niteliği, daha ayrıntılı bir şekilde ifade etmek gerekirse çağrışımın özünde yer alan “anlığımızda birbirini çağıran şeyin nesneler değil, nesnelerin anlalsal imgeleriyle bunlara ilişkin olarak bizde beliren kavramlar olduğu” (Guiraud, 1999, s. 25) prensibi, göstergeler kuramı ile bir araya geldiğinde, psikoloji bağlamında anlamlama oluşuna ilişkin temel bir sorun karşımıza çıkmaktadır.

Herkesin oldukça iyi bildiği bir örnekle bu duruma biraz daha açıklık kazandıralım: Gökyüzünde siyah bulutlar gören bir kişinin zihninde daha önceki bir zamanda görmüş olduğu bulut imgesinin belirmesi ve bu bulutla çağrışım ilişkisi kuran imgelerin, özellikle de yağmur imgesinin kişinin anlığında canlanması. Elbetteki çağdaş psikoloji bu örneği oldukça klasik ve yüzeysel bulmaktadır ve göstergenin anlalsal içeriği ile

ilgili tanımı, her şeyden önce kavram, anlıksal imge, belleksel iz ve benzerini tartışma konusu yapmaktadır. Çünkü bu sadece doğal bir göstergedir; olaylar arasında doğada bulunan bağıntılara dayanır. Söz konusu bildirişim veya iletişim olduğunda, anlamlama (anlamsal oluş) sürecini takip eden *anlam aktarma* süreci devreye girmektedir ve bildirişim unsuru, anlam aktarıcı iki büyük çağrışım türünden diğeri, başka bir deyişle, (insan yapısı olan nedenli veya nedensiz ve saymaca) yapay göstergeler olduğu takdirde, yapısalcılıktan esinlenen çağdaş dilbilim de, gösterene bağlı ve gösterenin taşıdığı bir imge biçiminde tasarlanan anlam kavramını doğrudan doğruya yadsımaktadır.

Çağdaş göstergebilimin Avrupa'daki öncüsü kabul edilen İsviçreli ünlü dilbilimci Ferdinand de Saussure (1857-1913), insana ilişkin olgular arasında dilin yerini ve göstergebilimle olan ilişkisini ele alırken, dilin, göstergesel olgular bütünü içerisinde özel bir dizge olduğunu belirtmekte ve “toplumsal nitelikli yapay göstergelerin saymaca türüne bağlanan dil göstergesinin özü bakımından, dilsel seslerin anlıkta bıraktığı iz olan bir işitim imgesi ile bir kavramın, sesçil bir anlatımla bir içeriğin, bir başka deyişle bir *gösteren* ile bir *gösterilen* unsurunun birleşiminden oluşan iki yönlü bir bütün (*gösterge*)” (Aktaran: Vardar, 2001a, s.75) olduğunu ileri sürmektedir. Kısacası, dil göstergesi bir nesne ile bir adı değil, bir kavrama bir işitim imgesini birleştirmektedir. Bu noktada, dilsel bir gösterge olarak sözcüğün anlamı, daha doğrusu anlamları, taşıdığı varsayılan bir imge ile değil, içerisinde kullanıldığı dil dizgesinin yapısı ve diğer sözcüklerle kurduğu ilişki ve bağıntıların tümüyle tanımlanmaktadır (Guiraud, 1999, s. 34).

Çağdaş anlamdaki göstergebilimin diğeri öncüsü, ABD’li felsefeci, mantıkçı ve matematikçi Charles Sanders Peirce (1839-1914) ise, göstergeyi, “bir kişi için, herhangi bir şeyin yerini, herhangi bir bakımdan veya herhangi bir sıfatla tutan bir şey” (Aktaran: Rifat, 2009, s. 30-31) olarak tanımlamakta ve göstergelerin sınıflandırılmasına ilişkin olarak çeşitli “gösterge üçlüleri” öne sürmektedir. Bunlar arasında en önemlisi diyebileceğimiz “üçlük”, görüntüsel gösterge (İng. *icon*), belirti (İng. *index*) ve simge (İng. *symbol*) yi içermektedir. Önemlidir; çünkü anlamsal oluşun gösterge türüne bağlı olarak kişinin zihninde farklı işleyişlerde gerçekleşeceği bu ayrımında bir kez daha açığa

çıkar. Peirce’ün sınıflandırmasına göre (Aktaran: Saeed, 2003, s. 5), “Görüntüsel gösterge, belirttiği şeyi doğrudan doğruya temsil eder, canlandırır.” Örneğin; bir resim, bir fotoğraf görüntüsel bir göstergedir. Belirti, “nesnesi ortadan kalktığı anda kendisini gösterge yapan özelliği hemen yitirecek olan ama yorumlayan bulunmadığında bu özelliği yitirmeyecek olan göstergedir.” Bir başka deyişle belirti iki öge arasındaki gerçek bir çağrışıma dayanır (Rifat, 2009, s. 31). Örneğin, dumanın ateşi çağrıştırması, yani ateşin belirtisi olması. Simge, “yorumlayanı olmadığı takdirde kendisini gösterge yapan özelliği yitirecek olan göstergedir” (Aktaran: Saeed, 2003, s. 5). Başka bir ifade ile, simge insanlar arasında uzlaşmaya dayanan gösterge türüdür. Örneğin, doğal dillerdeki sözcükler uzlaşmaya dayalı birer simgedir; çünkü bir sözcük belirttiği şeyi sadece bu anlama geldiğini anlamamız sayesinde belirtmiş olur (Rifat, 2009, s. 32).

Görüldüğü üzere psikoloji bağlamında semantik sorunun odak noktası, anlamlama adını verdiğimiz zihinsel süreç ve bu süreçte gösterge kuramına ve gösterge türüne bağlı olarak gelişen anlamlayıcı oluşun çeşitli düzeyleridir, kısacası *anlamsal oluşun* bizzat kendisidir. Dilin kavramları belirten bir göstergeler dizgesi oluşu, edinilme, üretilme ve kullanılma durumlarında dilin beyin ve zihinle olan iç içe, karmaşık ve derin ilişkisi, ve insanla ilgili olgular bütünü içerisinde son derece önemli bir yere sahip olan dilin tüm boyutları ile ve en iyi şekilde kendine özel bir bilim dalı tarafından çalışılabileceği, göstergebilim, psikoloji ve dilbilim disiplinlerini ortak bir çevrede buluşturmakta; özellikle *anlam ve anlamlı[ndır]ma* söz konusu olduğunda her biri birbirini tamamlayıcı birçok nitelik sunmakta ve bunları birbirinden ayrı düşünmek mümkün olmamaktadır.

Semantik ya da anlamsal olarak nitelendirilen bir diğer sorun, anlam ve anlamlama sorununa mantıksal açıdan yaklaşılması sonucu ortaya çıkar. Bu doğrultuda, mantık bilimciler anlam arayışına ilişkin ilgi ve odak noktalarını oluştan çok ilişkiye/bağıntıya yöneltmektedirler. Mantıksal sorun, bildirişim unsuru olan göstergenin gerçekte ne tür bir bağlantısı bulunduğunu ve hangi koşullarda bağlantılı/ilişkili olduğunu; doğru bir anlamlama işlemini mümkün kılan kuralların neler olduğunu araştırır (Bayrav, 1998, s. 121) ; kısacası, odak noktası ‘*anlamsal bağıntı/ilişki*’ ve buna bağlı olarak ‘*anlamın sınırlılıkları*’dır.

Mantıksal soruna ilişkin detayları ele almadan hemen önce belirtmek gerekir ki, bu bağlamda anlamın ne olduğunu ve nasıl işleyiş gösterdiğini açıklayabilmek adına, bu güne kadar öne sürülen teorilerin büyük bir kısmı temellerini ‘anlam felsefesi’nden (çözümleyici/analitik felsefe) almıştır ve anlamın anlamına ilişkin tüm sorular, genelde “anlamın sınırlılıkları”na ilişkin olarak öne sürülen belli teorilerle cevaplanmıştır.

Paul Horwich’e göre (1998, s. 12-13), anlam sınırlarının belirlendiği genel çerçeve şu şekilde özetlenebilir: 1) *Bilgi sınırlaması*. Teori, anlama ilişkin gerçeklerin nasıl bilindiğini açıklamak zorundadır. 2) *İlişkisel sınırlaması*. Teori, terimler ve anlamları arasındaki ilişkinin genel doğasını açıklamak zorundadır; ancak böylelikle, ‘*x, y demektir.*’ şeklindeki bir nosyonun analizi mümkün olabilir. 3) *Gösterim sınırlaması*. Teori, dilin gerçekliği nasıl simgeleştirdiğini/temsili ettiğini açıklamak zorundadır - anlamlarına dayalı olarak, tekil terimlerin dünyadaki nesnelere gönderimde bulunmak için nasıl kullanıldığı; yüklem nasıl bir dizi şeyden ayrıldığı; cümlelerin, doğru veya yanlış olsun, düşünceleri ifade etmek için nasıl kullanıldığı, vb. 4) *Önsellik sınırlaması*. Teori, sözcüklerin anlamlarının belirlendiği andan itibaren taşıdığı önsel, nedensiz ve uzlaşım sal niteliğini barındırmak zorundadır. 5) *Bütüncülük sınırlaması*. Teori, anlamın nasıl düzenlendiğini, nasıl bir bütün haline geldiğini açıklamak zorundadır - karmaşık ifadeler, kendilerini oluşturan parçaların anlamları tarafından nasıl belirleniyor ve bir bütünü teşkil ediyor? vb.- 6) *Kurallılık sınırlaması*. Teori, anlamların kurallı sonuçlara nasıl ulaştığını açıklamak zorundadır. 7) *Kullanım sınırlaması*. Teori, ifadenin anlamı ile kullanımı arasındaki ilişkiyi açıklamak zorundadır - sözcüklerin kullanımına bağlı olarak nasıl anlaşıldığı hususunda olası açıklamalarda bulunmalıdır. Tüm bu sınırlamaların yanı sıra, alternatif teoriler olarak öne sürülen *Tanımlama Teorisi*, *Zihinsel İmge Teorisi*, *Prototip Teorisi*, *Bilgi Teorisi* ve *Teleolojik Teori* gibi kuramsal yaklaşımların her biri, anlamın ne olduğunu belirlemek adına sıkça başvuru lan analiz yöntemlerini oluşturmaktadır.

Bu alternatif teoriler arasından, Bertrand Russell’ın “*Descriptions*” başlıklı makalesinde açıkladığı *Tanımlama Teorisi (Definitions Theory)* -Betimleme Teorisi- olarak da bilinmektedir-, çalışma kapsamında gerçekleştirilmesi hedeflenen anlam analizi, kültür kavramına ilişkin iki önemli tanım üzerinden yürütüleceği için bir adım

öne çıkmaktadır. Çünkü, Betimleme Teorisi'nin temelinde, “anlam analizinin temel olarak bireysel kavramlara gönderimde bulunan tek bir isimden ziyade, düşünceyi ve içeriği aktarmak için oluşturulan, anlamlarının neredeyse sabit olduğu bir dizi sözcüğün birleşiminden doğan bir betimleme, bir tanım üzerinden yürütülmesi gerektiği” (Moore, 1993, s. 46-55) görüşü yatmaktadır.

Bu açıklamanın ardından, dilbilim bağlamında semantik sorunun mantık açısından nasıl ele alındığı konusuna geri dönecek olursak, anlamsal oluştan ziyade anlamsal bağıntılara odaklanıldığını bir kez daha ifade etmekte fayda vardır. Mantıksal sorunun temelinde göstergeler ya da sözcükler ile bunların göndermeleri (İng. *referent*) arasındaki bağlantıya ağırlık verilmiş olması ve bununla birlikte çağdaş dilbilimin ana ilkelerinden biri olan “dil birimlerinin tek başlarına varlıkları ve işlem kabiliyetleri olmayıp birbirlerine bağlı parçalardan kurulu bir ağ içerisinde değerlendirildikleri” görüşü (bu bağlar sentaks ve semantik alanda işleyiş gösterir) (Bayrav, 1998, s. 125), bu durumda, anlam incelemesinde *anlam değişimlerine* ve sözcüğün temel anlamının yanı sıra *bağlamsal anlamına* öncelik verilmesini beraberinde getirmektedir.

Anlam değişimlerine ilişkin olarak, daha ilkçağda tanımlanmış ve belirlenmiş, Aristoteles'ten bu yana var olan ‘değişmeceler kuramı’ İskenderiye ve Roma döneminde de büyük bir gelişme göstermiş; ve bu gelişmenin bir sonucu olarak, Latin dilbilgicileri on dört değişmece türü belirlemiştir (Guiraud, 1999, s. 53). Tanım, terimler ve sınıflandırma konusunda kimi zaman duraksamalar söz konusu olmuşsa da, tüm bunlar, ortaçağ ve klasik dönem sözbilimi (İng. *rhetoric*) aracılığıyla günümüze ulaşabilmiştir. Darmesteter, Bréal ve Paul başta olmak üzere ilk anlambilimciler ise, değişmeceleri (İng. *figure*), anlam daralması, anlam genişlemesi ya da anlam aktarımı olmasına göre mantıksal bir çerçeve içinde bir araya toparlamışlardır (Guiraud, 1999, s. 54). Kelimelerin nereden geldiği (tarihsel ve etimolojik gelişimleri), nasıl anlam değiştirdikleri ve bu değişimin genel kurallarının neler olabileceği üzerine çalışmalarını yürütmüşlerdir. Ne var ki, zaman içerisinde anlam incelemesinde meydana gelen gelişmeler ve alana özgü bilgi kuramına duyulan ihtiyaç, tanımları ve sınıflandırmaları yeni ölçütlere dayanan çağdaş incelemeleri gerekli kılmıştır. G. Stern'in *Meaning and Changes of Meaning* (Anlam ve Anlam Değişimleri) adlı eseri ile S. Ullmann'ın *The*

Principles of Semantics (Anlambilim İlkeleri) adlı yapıtı, bu incelemeler arasında sayılabilir. Çünkü birçok ilgili kaynakta, söz konusu bu eserlerin neden ve işlev açısından göstergesel bir çerçeve içinde sınıflandırılan anlam değişimlerinin eksiksiz birer dökümü niteliğinde oldukları açıkça ifade edilmektedir.

Kısaca değinmek gerekirse, Stern'in, anlam değişimlerini, dış değişimler ve dilsel değişimler olarak iki temel gruba ayırmış olduğu bilinmektedir. İlk grupta yer alan dış değişimler, nesnel, mantıksal ve öznel değiştirmeyi kapsamaktadır (Aktaran: Guiraud, 1999, s. 57). Bu tür değişimlerin temel kaynağı, gönderge ya da adlandırılan nesnede görülen bir değişimdir; temel özellik ise bu durumda adın değişime uğramamasıdır. Ancak söz konusu dilsel değişiklikler ise, dil doğrudan doğruya etkilenmektedir ve bu tür değişiklikler, dizge içinde adın ya da anlamın gerçekten değişmesine yol açmaktadır. Stern, dilsel değişiklikleri başlıca üç türe ayırmaktadır (Aktaran: Guiraud, 1999, s. 57) ve bu üç tür kendi içerisinde ikişer alt bölümü kapsamaktadır: I. Sözcük bağıntısının ya da adın değişmesi (1. birleşim, bağlılıklık, ses örnekleme ; 2. kısaltma), II. Gönderge ya da anlam bağıntısının değişmesi (1. Adlandırma - birleştirme veya türetme yoluyla yapılan amaçlı aktarımlar, değişmeceler - ; 2. Ad aktarımı - amaçsız -) ; III. Sözcükle konuşucular arasındaki öznel bağıntının değişmesi (1. Değişim ; 2. Uygunluk).

Ullmann ise, anlam değişimlerini, dilsel tutuculuktan doğan değişimler ve dilsel yenileştirmeden doğan değişimler olmak üzere iki gruba ayırarak, söz konusu değişimlerde ya ad aktarımı ya da anlam aktarımı görüldüğünü ve her durumda da aktarımın ad ya da anlamların bir diğeri ile olan iki temel ilişkisi/bağıntısı (benzerlik veya bitişiklik) sonucu gerçekleştiğini ortaya koymaktadır (Aktaran: Vardar, 2001a, s. 125). Bu doğrultuda, I. Ad aktarmaları (1. Anlamlar arasında benzerlik, 2. Anlamlar arasında bitişiklik); II. Anlam aktarmaları (1. Adlar arasındaki benzerlik, 2. Adlar arasındaki bitişiklik).

Anlamsal bağıntı/ilişki temeline dayanan bu sınıflandırmaların yanı sıra, semantik açıdan mantıksal olarak dilbilim bağlamında ele alınan bir diğer husus 'bağlamsal anlam' ile ilişkilidir. Hepimizin bildiği gibi, anlamlarını bildiğimizi varsaydığımız sözcüklerin birçoğu, dil dizgesi içerisinde veya farklı bağlamlarda ya da söylemlerde

başka başka ilişkilere girdiklerinde (esas anlam, yan anlam, eş anlam, karşıt anlam, benzeme/genişleme/mecazi olarak adlandırdığımız ve mantık ölçülerine uyarak düzenlediğimiz değişik anlamları, vb.) farklı değerler - sözcüğün semantik değeri taşıdığı anlamdır - göstermektedir. Dolayısı ile, her biri değerini biçim ve mantık bakımından etrafındaki (dizge içerisinde kendinden önce veya sonra gelen) diğer kelimelerle kurduğu ilişkilerden elde etmektedir. Bu noktada, bağlamsal anlamın belirlenmesinde dizge içerisinde sözcüğün bağlı olduğu alan (İng. *domain*) ile sözdizimsel ilişkiler -paradigmatik ve sentagmatik- veya içerisinde yer aldığı söylem son derece önem taşımaktadır.

Bu açıklamaların ardından, “anlam” hakkında son sözü ve elbetteki en kapsamlı yeri, yukarıda açıklanan tüm semantik sorunları şüphesiz kapsamakta olduğu ve temel konuları ve alt dalları içerisinde inceleme alanına dahil ettiği gerekçesine dayanarak, dilbilime bırakıyoruz. Ancak, ilgili açıklamalara geçmeden önce belirtmeliyiz ki, buraya kadar ele almış olduğumuz semantik sorunlar ve ilgili alanların “anlam” arayışındaki odak noktaları, “Semantik”in doğrudan doğruya üç bilime (psikoloji, mantık, dilbilim) bağlandığını; anlam ve anlamlama sorununu her ne kadar kendi hesabına inceliyor gibi görünseler de aslında aynı oluşun üç değişik görünümünü oluşturduklarını; aralarındaki sıkı ilişki veya bağlantı nedeniyle alanlarının yanı sıra sorunlarının da sürekli olarak birbiri ile kaynaştığını göstermektedir (Guiraud, 1999, s. 16-17). Buna bağlı olarak, “anlamlama”, hem psikolojik, hem mantıksal hem de dilbilimsel nitelikleri bir arada barındıran çok boyutlu ve karmaşık bir süreci teşkil etmektedir. Özetlersek; psikolojiktir, çünkü gösteren ve gösterilen birbirine bağlı iki anlamsal imgedir; mantıksaldır, çünkü gösterenin üstlendiği görev ilgili kavramı belirlemek, canlandırmak ve aktarmaktır; dilbilimseldir, çünkü göstergeler özel nitelikli bir simgeler dizgesini, başka bir ifade ile dili oluşturmaktadır (Guiraud, 1999, s. 31).

İşte bu noktaya kadar, anlamın ne olduğu ve anlamın anlamının ne olduğu sorusundan hareketle semantik olarak nitelendirilen belli sorunları, hem ilgili alanlara özgü bakış açısıyla ayrı bir şekilde, hem de bu alanların dilbilim ile olan ilişkilerini göz önünde bulundurarak dilbilimsel bağlamda birbirleri ile bağlantılı bir şekilde ele almamızın amacı, öncelikle çalışma kapsamını belirli çizgilerle sınırlamak ve çalışmanın hedefini

daha açık, daha belirgin kılmaktır. Çünkü, yukarıda açıklamaya çalıştığımız nedenlere bağlı olarak, günümüzde anlamı ilgilendiren her olgu/oluş “semantik” adı altında ele alınmakta, her türlü gösterge taşıdığı anlam(lar) açısından incelenmekte ve bugün artık, (dilbilimsel) anlambilimin yanı sıra, simgesel mantık ile ilişkilendirilen bir ‘felsefi anlambilim’ ve ruhsal, toplumsal ve mantıksal açılardan her türlü göstergeyi inceleyen ‘genel anlambilim’ bulunmaktadır. Söz konusu bu durumla ilgili olarak, Süheylâ Bayrav’ın (1998, s. 120) *Yapısal Dilbilimi* adlı eserinde dile getirdiği görüşleri, günümüzdeki genel görünümü açık bir şekilde resmetmektedir:

Aslında, çevremizdeki doğal veya kültür hayatı ile ilgili her çeşit olaya anlam verme, anlamlarını araştırma, ‘signification (anlam yapma)’ insan dünyasının en başta gelen özelliğidir. İnsan etrafında olup bitenlere anlam veren veya onların anlamlarını soruşturan yaratık değil midir? Bütün insan bilimlerinin ortak yönü anlam araştırmaları oluşlarıdır. Anlam araştırmalarının insan dünyasındaki önemi düşünülürse, çeşitli çalışmaların semantik adını taşıması bizi şaşırtmaz.

Demek oluyor ki bizler, yaşadığımız bu dünyanın etrafımızı kuşatan anlamlar evreni olduğu ve temel uğraşımızın karşılaştığımız her türlü olguyu (sosyal, kültürel, ruhsal, toplumsal, sanatsal, tarihsel, fiziksel, doğal, ve diğerleri) anlamlandırma çabası olduğu göz önüne alınırsa, farkında olalım ya da olmayalım, hayatımızın her kesitinde yoğun bir şekilde anlambilim ile uğraşıyoruz. O halde, dilbilimsel bakış açısıyla bu uğraş nasıl açıklanıyor? Anlam ne ifade ediyor? Anlam nerede ve nasıl aranıyor? Anlamsal nitelemesinin temeline yerleştirilen ilke nedir? Tüm bu soruların yanıtı aslında kendi içinde saklı; yani “dil” de.

Dilbilim bağlamında semantik sorun, dilsel bir gösterge olan sözcüğün ne olduğu; bir sözcüğün biçim ve anlamı arasında ne gibi bir bağıntı/bağlantı bulunduğu; sözcüklerin birbirleri ile ilişkilerinin neler olduğu ve sözcüklerin işlevlerini nasıl yerine getirdikleri ile ilgilenir (Bayrav, 1998, s. 121-122). Doğrudan “*anlam ve dilsel bildirişim*” üzerine odaklanır.

Çağdaş akımların anlam sorununu derin dilsel yapılarda aramaya yönelmesi ile dilbilimin son derece önemli ve ilgi çeken bir dalı haline gelen asıl anlambilim bu doğrultuda işleyiş gösterir. Peter Guiraud’nun *La Sémantique* adlı eserini dilimize

çevirmiş olan Berke Vardar (1999, s. 9), eserin biricik konusu anlambilim üzerine yaptığı bir konuşmanın yer aldığı bölümde,

Anlambilim, özellikle son yirmi yıl içerisinde, sözdizimi (sentaks), sözcükbilim / sözlükbilim (leksikoloji), sözbilim (retorik), deyişbilim / biçembilim (stilistik), anlatı incelemeleri, çeşitli betiksel göstergebilim çalışmaları ve elbetteki göstergebilim gibi disiplinlerin ve alanların anlam olguları çevresinde ortaklık kurmasıyla birlikte artık bir kavşakbilim görüntüsü kazanmıştır.

şeklinde görüşlerini dile getirerek, bir kez daha tüm dikkatleri söz konusu alana çekmektedir.

1.2. DİLBİLİMSEL SEMANTİK

Anlam ve semantik sorunlar üzerinden ilerleyerek ulaştığımız bu noktada, insanın insanı çalışmasında ve kendiliğini keşfetmesinde odak noktası olan Semantik alanının, dilbilimciler kadar filozofların, antropologların, sosyologların ve psikologların da ilgi ve dikkatini çektiği görülmektedir. Çıkış noktalarının farklı olmasına bağlı olarak, yönelttikleri ilgi ve belirledikleri hedef, konu ve kavrama olan yaklaşımları, hatta getirdikleri sınırlamalar farklılık gösterse de (Palmer, 1981, s. 12), dilsel, düşünsel, kültürel, sosyal, toplumsal veya bilişsel açıdan olsun, buluştukları ortak nokta “bir nesneyi, bir varlığı, bir kavramı, bir olayı, anlığımızda canlandırabilecek bir göstergeye bağlayan oluş; anlam üretme, anlamı kavrama, anlam verme ve anlam aktarma eylemlerinin tümünü kapsayan” (Vardar, 2002, s. 21), *anamlama ve anlamlandırma* olgusudur.

Söz konusu bu ortak nokta, semantik sözcüğünün, hangi alanda olursa olsun “anlam çalışmalarına ve araştırmalarına işaret etmek için kullanılan (genel) teknik bir terim” (Palmer, 2001, s. 11) olduğunu ve bu nedenle de, sözcüğün son derece geniş bir kapsamı bulunduğunu doğrulamaktadır. Sözcüğün kapsamında görülen bu genişlik, şüphesiz alana da yansımaktadır. Çağdaş dilbilimin alt ana dallarından biri olan Semantik, günümüzdeki ayrıcalıklı konumuna erişinceye kadar, sınırları dahilinde anlamın ne olmadığı sorusuna yanıtlar aranan ve anlamın nasıl ele alınacağına ilişkin farklı yaklaşımlar ve yönelimler doğrultusunda şekillenen belli başlı teoriler üzerinden işleyiş gösteren bir alanı teşkil etmiştir. Kısaca değinmek gerekirse, anlamın doğasına

ilişkin olarak öne sürülen üç temel görüş bulunmaktadır. Dolaylı yoldan, anlamın ne olmadığı sorusuna verilen yanıtlar üzerinden elde edilen bu üç temel görüşün amacı, alan içerisinde en uygun semantik gösterim sistemini oluşturmaktır (Goddard, 1998, s. 4).

İlk görüşte, anlamın gönderim olmadığı yanıtı temel alınmaktadır. Yanıtı oluşturan temel gerekçe ise, bir ifadenin anlamının, basit ve yalın bir şekilde insanların çoğu kez dış dünyadan çekip çıkarabileceklerini ve bunun, anlamı tanımlayabileceğini düşündükleri bir nesne ya da varlık olmadığıdır (Goddard, 1998, s. 4). Kısacası, anlam gönderge olarak adlandırılan şey değildir. Her ne kadar, özel isimler ve belirli isim tamlamalarının oluşturduğu ad öbekleri için - örneğin; Shakespeare, Mozart, Tac Mahal, ABD Başbakanı, Cumhurbaşkanlığı Köşkü, vb. - gönderge anlamı karşılayabilse de, örnekler anlamın gönderim olduğunu kanıtlayacak kadar yeterli değildir; birer istisnadır. Görüşü doğrulamak için öne sürülen karşıt örnekler arasında en iyi bilinenleri, anlamlarının içerisinde kullanıldığı bağlam tarafından belirlendiği kişi zamirleri, işaret sıfatları, yer ve zaman belirteçleri gibi sözcüklerdir. Bilindiği gibi bu sözcükler, kullanıldığı bağlam değiştikçe farklı gönderimler bulmakta ve farklı anlamlara gelmektedir. Bir diğer karşıt örnek ve belki de alan içerisinde en sık görüleni, sabah yıldızı (İng. *The Morning Star*) ve akşam yıldızı (İng. *The Evening Star*) ifadeleridir; nesnel olarak aynı şeye, Venüs gezegenine, gönderimde bulunmalarına rağmen, her iki ifadenin de anlamı farklıdır. Mevcut durum, anlamın gönderimle hiçbir bağlantısının bulunmadığını dile getirmemektedir; sadece ikisinin özünde farklı olduğu ve en azından bir ifadenin anlamı söz konusu olduğunda gönderimin bağlam odaklılığının kesinliği vurgulanmaktadır.

İkinci görüş, erken dönem dilbilimcilerinden Amerikalı Leonard Bloomfield tarafından savunulan, anlamın bilimsel bilgi açısından tanımlanabileceği yönündeki iddiaya verilen yanıtı oluşturmaktadır (Goddard, 1998, s. 5). Bu açıdan yaklaşıldığında, anlam bilimsel bilgi değildir. Davranışçılık akımının önde gelen isimlerinden biri olarak, Bloomfield, anlamın, bir konuşma biçimi ile konuşucunun dünyasına ilişkin nesnel bakış açıları arasında bir uyaran-tepki ilişkisi olarak ele alınması gerektiğini öne sürmüştür (Aktaran: Goddard, 1998, s. 5). Ne var ki, günlük ifadelerimizde kullandığımız sözcüklerin anlamı

dil yetimizin birer parçası iken, bilimsel bilgi için aynı şeyi söylemek mümkün değildir. Ayrıca, bu bakış açısı ancak sınırlı sayıda sözcüğe uygulanabilir; en basit örneği ile, “söz konusu soyut kavramlar (örneğin; aşk, Tanrı, kültür, vb.) olduğunda bunlar Bloomfield tarafından öne sürüldüğü gibi tek tip bir açıklama ile sonuçlanmamaktadır” (Goddard, 1998, s.5).

Üçüncü ve son görüş, XX. yüzyılın en etkili isimlerinden ünlü düşünür Ludwig Wittgenstein tarafından öne sürülen ve bir dönem alan içerisinde adeta sloganlaşan “bir sözcüğün anlamı onun dildeki kullanımıdır” (Aktaran: Goddard, 1998, s. 6) savına yanıt olarak geliştirilmiştir. Anlam, kullanım değildir. Elbetteki, bir sözcüğün anlamı ile dildeki kullanımı arasında sıkı bir ilişki söz konusudur; ancak, temel anlamı açısından sözcüğün kullanımı ana etken, başka bir ifade ile belirleyici unsur, değildir. Aynı zamanda, tümceler veya sözcükler söz konusu olduğunda, anlamın kullanım olduğu yönündeki görüşün nasıl işlediğini görmek oldukça zordur.

Anlamın ne olmadığı sorusuna verilen yanıtların biçimlendirdiği bu görüşlerin yanı sıra, anlamın nasıl ele alınacağına ilişkin dilbilimsel yaklaşımlar ve yönelimler, Semantik alanındaki belli başlı anlam teorilerini biçimlendirmektedir. Doğruluk koşullu anlambilim teorilerine göre (İng. *Truth-Conditional Theories*), bir sözcüğün anlamı, içerisinde yer aldığı tümcenin karşılayacağı doğruluk koşuluna yaptığı katkıdır (Goddard, 1998, s. 7). Bu teori doğrultusunda, mantık biliminin en etkili fikirlerinden biri olarak, bir cümlemin anlamının, o cümlemin doğru olma durumunu karşılayan yeryüzündeki koşullara bağlı olduğu kanısı temel alınmaktadır. Örneğin; “Süt beyazdır.” gibi bir cümleyi anlamak için, analitik ve sentetik önermeler¹ arasındaki farkı ve yeryüzündeki temel koşulların cümlemin doğruluğunu nasıl karşıladığını bilmek gerekmektedir.

¹ Önermeler, analitik ve sentetik olmak üzere ikiye ayrılırlar. Analitik önermelerin doğruluğu, önermeyi oluşturan kavramların anlamlarının analiz edilmesi ile belirlenmektedir. Örneğin, “Kedi dört ayaklı bir hayvandır.” önermesi, analitik bir önermedir. Önermenin doğruluğu için, kavramların anlamını bilmek yeterlidir. Söz konusu bu önermeyi oluşturan kavramların tanımlanması yoluyla, önermenin doğruluk koşulu kendiliğinden karşılanmaktadır. Sentetik önermeler, kendisini oluşturan kavramların anlamını veya tanımlarını analiz ederek doğruluğunun gösterilmesi mümkün olmayan önermelerdir. Örneğin, “Arkadaşım Leyla, genç ve güzel bir kızdır.” doğruluk koşulunu kendi sınırları dışında bulur; dış dünyada deney ve gözleme dayalıdır ; dolayısıyla gerekçelendirilmeye ihtiyaç duyar.

Kavramsal anlam teorileri (İng. *Conceptual Theories*), anlama ilişkin en fazla bilinen ve en yaygın olan görüşleri ihtiva etmektedir. Teoriler, genel olarak, bir sözcüğün anlamının, sözcüğün kullanıldığı veya ifade edildiği süreçte kişinin zihninde uyanan kavram veya kalıplaşmış fikir olduğunu ileri sürmektedir (Goddard, 1998, s. 7). Bu tür anlam teorileri, XVII. yüzyıl filozoflarından İngiliz empirist John Locke ve çağdaşı isimler rasyonalist Gottfried Leibniz ve René Descartes arasındaki görüş ayrılıkları üzerinden izlenebilmektedir. Bir yanda, *tabula rasa* fikri ve duyular aracılığıyla edinilen bilginin önemine yapılan vurgu; diğer tarafta ise, en temel kavramların insan zihninin doğal ve doğuştan sahip olduğu birer özellik olduğu ve deneyim ile aktif hale getirildiği fikrinin kısmen kabulüne karşın, kavramların tamamen ve yalnızca bu şekilde kazanılmadığı görüşü yer almaktadır.

Anlamanın ‘tümüyle zihinde’ olduğunu öngören kavramsal anlam teorilerine karşılık, Semantik alanı içerisinde, rasyonalizme karşı idealizm akımının biçimlendirdiği Platoncu anlam teorileri (İng. *Platonist Theories*) ile karşılaşılmaktadır. Genel hatlarıyla, eski Yunan filozofu Platon’un görüşlerini temel alan bu teoriler, anlamı, konuşucular, dinleyiciler ve edimsel söylemlerden bağımsız bir şekilde var olan, ifadeler arasındaki soyut ilişkiler olarak ele almaktadır (Goddard, 1998, s. 9). Metafizik bir yaklaşım doğrultusunda, Platon’un “*idealara*, yani dünyanın temelinde yatan hakiki gerçekliklerin, ilkelerin ifadesine ulaşma isteği” (Erkman-Akerson, 2005, s. 52) söz konusu teoriler açısından önem taşımaktadır. Platon’a göre (Aktaran: Erkman-Akerson, 2005, s. 52), algı akla değil, duyulara bağımlıdır; ancak, dünyayı duyularla algılamak yanıltıcıdır. Bu bakış açısıyla, esas olan, akıl ve mantık yoluyla daha derinde yer alan daha soyut fakat daha hakiki gerçekliğe ulaşmaktır.

Semantik alanındaki modern Platoncu teorinin, metafizik eğilimi bulunmaksızın, dilbilimci Jerrold J. Katz tarafından öne sürüldüğü bilinmektedir. Dilin, fiziksel ya da zihinsel bir nesne değil, tamamen soyut bir gerçeklik olduğu yönündeki önerme ve soyut varlıklar olarak anlamların bir şekilde zihnin dışında var oldukları yönündeki görüş, Katz’ın dil felsefesi ve dilbilim teorisine temel katkısı olarak görülmektedir. Günümüz anlambilimin temel ilkelerine ilişkin olarak, Katz (1972, s. 101), sözcüklerin anlamlarının ve sözcükleri kapsayan yapıların anlamlarının, anlamı belirleyici

unsurların kombinasyonlarının kullanılması yoluyla ifade edilebildiğini ve bu anlam belirleyen unsurların, biçimsel yapılarının sınırları dahilinde temsil ettikleri kavramların da yapısını yansıtmaya hedefi taşıdıklarını öngörmüştür.

Söz konusu anlam teorileri arasında en önemli olanına gelindiğinde, Yapısalcı Teorilerin (İng. *Structuralist Theories*) alan içerisindeki varlığı ve işleyişi göze çarpmaktadır. Bilindiği üzere, dilbilimde olduğu kadar, edebi metin incelemeleri ve antropoloji başta olmak üzere hemen her alanda modern düşünsel biçimleniş açısından en etkili entelektüel akım Yapısalcılıktır. Akım, günümüz çağdaş Semantik alanı temellerinin üzerine kurulu olduğu birçok önemli ilkeyi bünyesinde barındırmaktadır. Fransız dilbilimci Ferdinand de Saussure'un, dil ve satranç oyunu arasında kurduğu analogiden doğan Yapısalcı anlam teorisine göre, herhangi bir sözcüğün anlamı, bu sözcüğün dil dizgesi içerisinde diğer sözcüklerle kurmuş olduğu ilişkiler bütününden edinilmektedir (Saussure, 1998, s. 164-177).

Tam anlamıyla teori denilmese de, en az diğer görüşler kadar etkili sayılan, anlama ilişkin bir diğer yönelim ise Göstergebilimsel Yaklaşım (İng. *The Semiotic Approach*) olmaktadır. Semiyotik veya Dönüşümsel (çevirisel) olarak adlandırılan bu yaklaşım, iki temel düşünce üzerine biçimlenmiştir. Tüm yaşantımızın anlamla iç içe bir oluşum sergilemesi ve anlamdan bahsederken bile dili kullanarak birçok anlamı aktarmakta ve iletişimde bulunmakta oluşumuz, yaklaşımın çevirisel yönünü oluşturmaktadır (Goddard, 1998, s. 10). Bu noktada, dilsel bir ifadenin anlamı bir tür çeviri süreci olarak görülebilmektedir; çünkü, anlamı aktarmaya çalışırken bir ifadeden diğerine sürekli olarak dönüşüm sergilenmektedir. Yaklaşımın semiyotik olarak adlandırılmasının temelinde ise, simge ya da sembol evreninin indirgenemez kabul edilişi (Goddard, 1998, s. 10) yatmaktadır.

Ana hatları ile açıklanmaya çalışılan temel görüşler ve teoriler, Semantik alanına özgü ve anlama ilişkin genel kuramsal çerçeveyi biçimlendirmektedir. Dilbilimin bir alt dalı olarak Semantik alanının günümüzde eriştiği konuma gelinceye dek, her birinin ayrı bir önemi bulunan bu teoriler arasından Yapısalcı nitelik taşıyan, şüphesiz en etkili ve en geçerli olanıdır. *Yapısalcılık*, “insan bilimleri alanında içerisinde bulunduğumuz yüzyılı

tanımlayan başlıca akım ve en kesin bilimsel yöntem” (Vardar, 2001b, s. 9) olarak değerlendirilmektedir ve “yapısalcılığın kilit kavramı olan yapı ile ana ilkesi olan iç inceleme” Dilbilimsel Semantik alanında anlamın özerk bir bütün olan yapı üzerinden iç düzene yönelme yoluyla açığa çıkarılabileceği prensibinin altında yatan temel unsurları teşkil etmektedir.

Yapısal dilbilimin en genç dalı olarak Semantik, anlamı gerçeğin özü olarak kabul eder ve değerini birbirinden alan, çeşitli düzeylerde kurulan bağıntıların dokuduğu ve eş zamanlı olarak bir arada bulunan öğelerin ördüğü bir bütün kabul ettiği yüzeyden derine inmeyi ilke edinir (Vardar, 2001b, s. 9). Dolayısıyla, yapı ve iç düzen ilkeleri ile temsil edilen akımın öncüsü Saussure’ün öne sürmüş olduğu *dizge, gösterge, eş zamanlılık, bağıntı*, ve benzeri kilit kavramlar ile, Saussure’ün fikirlerinden esin alan ve A. Martinet ve N. Chomsky başta olmak üzere dilbilimin diğer dallarında eş derecede önemli katkıların altına imzasını atan figürlerin yarattığı *dağılım, dönüşüm, üreticilik, çift eklemcilik, aykırılık-belirleyicilik, dizisel eksen farklılığı, derin yapı-yüzey yapı, sentaktik ilişkiler ve birleşim kuralları*, ve benzeri yeni işlemsel kavramlar, çalışmanın hedefine ulaşmak açısından son derece önemlidir ve ön plana çıkmaktadır.

1.3. ANLAMIN ÇÖZÜMLENMESİ

Genel hatları ile, Dilbilimsel Semantik ya da Anlambilim, dilsel göstergelerin anlamını araştırır. Gösterenin gösterilen yanını ya da içeriği eşsüremlî ve artsüremlî açılardan inceler; gösterenle gösterilen arasındaki bağıntıları, anlam düzleminde görülen değişimleri, dilsel yapıların içerik açısından ortaya çıkardıkları çeşitli sorunları analiz eder (Vardar, 2002, s. 18). En etkili bildirişim ve iletişim aracı olan dil, bütünü ile bir göstergeler dizisidir ve buna bağlı olarak, sözlü ve yazılı biçimlerle ilgili olan bütün ifadeler dilsel göstergelerdir. Gösterge, gösteren ve gösterilen öğelerinin birleşiminden meydana gelir ve göstergeler, gösterenleri aracılığıyla çizgisel biçimde, söz zincirinin birimleri olarak gerçekleşirler (Vardar, 2002, s. 106-108). Bu bağlamda, en küçük birimden en büyüğüne kadar, morfem, kelime, tümce, cümle ve metin olmak üzere tüm dilsel birimler birer göstergedir. Dolayısı ile, Dilbilimsel Semantik’in araştırma nesnesi ve konusu, anlam analizi sürecinde ele alınan dilsel birimler/yapılar açısından farklı perspektifler doğrultusunda belirlenir.

Söz konusu bu perspektiflerin, Semantik alanı içerisindeki iki temel düzlemi teşkil ettiği ve anlamın temel olarak sözcük düzleminde ve tümce düzleminde değerlendirildiği görülmektedir (Löbner, 2002, s. 3). Anlam sözcük düzleminde incelendiği takdirde, zihinsel sözlükte depolanan tüm deyişlerin anlamları araştırılmaktadır. Sözcüğü oluşturan kök ve eklerin, bunların birleşmesi sonucu oluşan anlambirimciklerin çözümlenmesi yoluyla sözcüğün anlamı belirlenmektedir. Sözcüğün türüne bağlı olarak işleyiş gösteren sözcük oluşturma kuralları, sözcüklerin biçimsel oluşumlarında rol oynayan morfeplerin anlamları, hiyerarşik yapıda morfepler ve sözcüklerin birbirleri ile olan ilişkileri ve diğer sözcüklerle birlikte düşünüldüğünde görülen anlam ilişkileri incelenmektedir.

Anlam tümce düzleminde incelendiğinde ise, öncelikli olarak, dilbilgisel formların - yapısal biçimleri - cümle, tümce veya sözcenin anlamı açısından yarattığı etkiler veya anlam üzerindeki katkıları araştırılmaktadır (Löbner, 2002, s. 16). Daha karmaşık veya bağlı bir yapı sergileyen tümceler söz konusu olduğunda ise, tümce sınırları dahilindeki tüm bileşenlerin anlamları, bileşenlerin dizisel ilişkilerinin anlam açısından nasıl bir etki yarattığı, sentaktik yapı ve birleşim/bağlama ilkelerinin anlam üzerindeki belirleyiciliği incelenmektedir.

Her ne kadar temel düzlemler belirli olsa da, semantik bir analiz söz konusu olduğunda çözümleme sürecinde yer alabilecek olası ilkeleri kesin bir şekilde belirlemek ve sınırlandırmak mümkün değildir. Anlam ne kadar geniş bir kavram ise, anlamın analizi söz konusu olduğunda da eş derecede çeşitlilik gösteren düzlemler ve prensipler ile karşılaşılması son derece doğaldır. XX. yüzyılın başlarında, dilin yalnız kendi yapısı içerisinde incelenmesi ve bu incelemenin tarihsel etkenlerden soyutlanarak yapılması gerektiğinin anlaşılması; bu noktada, eşsüremlilik boyutunun ağırlık kazanması ile birlikte yeni yöntemsel akımın yörüngesine girmiş olan anlambilim çerçevesinde zamandaş olgulara, iç incelemelere ve dizge araştırmalarına öncelik ve ayrıcalık tanınmıştır.

Yapısal dilbilimin en geç kurulmuş dolayısı ile en genç dalı şeklinde adlandırabileceğimiz Semantik alanında bu türden incelemelerin gerçekleştirilmesi,

derin ve yüzeysel yapı ayırımından hareketle, öğelerin tümce içerisinde kurdukları bağıntılar ağının yorumlanması ile yükümlüdür. Çağdaş dilbilim akımlarının, günümüzde anlam sorununu tümcenin derin yapısında araştırmaya yönelmesi ile, dağılımsal, dönüşümsel, üretici ve benzeri çeşitli okullar anlam analizindeki kurgulara farklı modeller veya örnekler sunmuş; anlambilim, sesbilgisi ve dilbilgisi alanlarındaki gelişmeleri takip ederek alanının sınırlarını genişletmiş ve ele aldığı sorunlarının sayısını daha da arttırmıştır. Bu nedenlere bağlı olarak, ilerleyen paragraflarda sunulan ve aynı zamanda Yapısal ve İşlevsel Dilbilim alanlarındaki temel ilkelerin belirli bir kısmını içeren bu bilgilerin, çalışma kapsamında gerçekleştirilen anlam çözümlemesi ile ve bu süreçte ilgili ve önemli görülen hususlarla sınırlı tutulduğu göz önüne alınmalıdır.

Dilbilim bağlamında, dil, belli bir insan topluluğuna özgü, çift eklemli sesli göstergeler dizgesidir; bu dizge, hem gösterenlerle gösterilenlerin birleşiminden oluşur hem de bu birleşimin ürünü olan göstergeler ile bunları oluşturan ve bunların oluşturduğu öğelerin işleyiş kurallarını içerir (Vardar, 2002, s. 71). Dilin yapısal ve biçimsel karakteristiğinin açıkça görüldüğü bu ifade içerisinde, gerçekleştirilen semantik analiz açısından önem ihtiva eden “dilnin eklemliliği” ilkesine değinmek gerekir; çünkü, “insan dilinin gerçekleşme düzleminde algılanan ve çözümleme eylemi ile ortaya konulan eklemliliği ikili bir düzenek içermektedir” (Vardar 2001: 91). Başka bir deyişle, *çift eklemlilik*, dilsel bildirilerin gerek üretim sürecinde gerekse çözümlenme işleminde iki tür temel öğeyle karşılaşılmasından kaynaklanır. Bu doğrultuda, dilsel düzeneğin egemen özelliği, söz zincirinde yer alan en küçük ses birimleri ile bunların oluşturduğu en küçük anlamlı birimlerin çizgisel dizilişi ve belli bir bağlamda yer alan bu birimlerin başka bağlamlarda da görevlendirilebilmesidir.

Yapısal dilbilimi alanındaki çalışmalarıyla etkili olan ve aynı zamanda İşlevsel dilbiliminin öncüsü olarak görülen, Fransız dilbilimci André Martinet (1908-1999), *insan dilinin birinci eklemliğini*, “belirli bir dilsel topluluğun tüm üyelerince paylaşılan ortak deneyimlerin düzenleniş biçimi” (1998, s. 22) olarak tanımlamaktadır. Söz konusu bu eklemlilik, “aktarılabilecek her deneyim olgusunun, bildirilmek istenen her gereksinimin, her biri sesli bir biçim ve bir anlamla yüklü olan bir birimler dizilişi olarak çözümlenmesini sağlamaktadır” (Martinet, 1998, s. 20).

Kısaca açıklayacak olursak, tümceleri ya da sözceleri oluşturan en küçük anlamlı birimlerden – en küçük göstergelerden – kurulu olan ve hem göstereni hem de gösterileni ilgilendiren birinci eklemlilik düzeninde *anlambirim* yer almaktadır. Anlambirimler, sözlükbirim (sözlüksel anlambirim) ve biçimbirim (dilbilgisel anlambirim) olmak üzere iki türe indirgenirler. Sözlükbirim, anlambirimin dilbilgisel nitelik taşımayan ve sözlük kesimine bağlanan türü iken; biçimbirim ise, sözlüksel kesime bağlanmayan, dilbilgisel nitelikli anlambirim türüdür. Türü ne olursa olsun, en küçük anlamlı birim ya da en küçük gösterge olarak anlambirimler, çeşitli birleşimler sonucu daha üst düzeyde yer alan anlamlı birimleri ya da göstergeleri (sözcük, söz öbeği, sözce, tümce, vb.) oluşturabilirler.

Örneğin; “Kitap okuyorum.” tümcesini, birinci eklemlilik düzleminde ele alırsak ve analiz edersek; tümceyi en küçük anlamlı birimlerine indirgediğimizde dört birim belirleriz: *kitap*, *oku-*, *-yor*, *-um*. Bu dört anlambirim arasında türüne göre bir çözümleme yapmak istersek; *kitap* → sözlükbirim, *oku-* → sözlükbirim (tümce içerisindeki tüm öğelerin kendisine bağlandığı yüklem), *-yor* → biçimbirim (şimdiki zaman eki), *-(u)m* → biçimbirim (I. Tekil kişi anlambirimi). Sonuçta bu dört anlambirimin belirli dilbilgisi kuralları dahilinde bir araya gelerek ve birinci eklemlilik sınırları içerisinde kalarak oluşturduğu “*Kitap okuyorum.*” biçimini alan öge birlikteliği, dil düzleminde *tümce* yi teşkil eder.

Martinet (1998, s. 23), anlam ya da değeri olan bir gösterilen ögesi ile kendisine taşıyıcılık eden bir gösterenin birleşiminden meydana gelen her bir gösterge gibi, anlambirimin de iki yönlü bir birim olduğunu ileri sürmektedir. Bu bakış açısıyla, “anlambirimin gösterilen yönüne ek olarak, bu yönü – anlam veya değeri – sessel biçimde ortaya koyan, ikinci eklemlilik birimlerinden oluşan gösteren yönü” (Martinet, 1998, s. 23) açığa çıkarılmaktadır.

Dolayısıyla, *ikinci eklemlilik* düzleminde görülen *sesbirimler* olmaktadır. Sesbirim, göstergenin kapsadığı gösterenin çözümlenerek en küçük parça niteliği taşıyan öğelerine ayrıştırılması yoluyla ulaşılan, ses düzlemindeki en küçük birimlerdir (Vardar, 2001a, s. 96). Başka bir ifadeyle, *insan dilinin çizgiselliği* sonucu söz zincirinde

birbirini izleyen sesbirimler ikinci eklemcilik düzeyini teşkil etmektedir. Sesbirimin en önemli özelliği, tek başına herhangi bir anlamı olmayışıdır; yalnızca göstergeleri birbirinden ayırıcı nitelik taşır; kesintili, bildirişim açısından işlevsel özellikli ve karşıtlık bağıntıları ile belirlenen bir birimdir (Vardar, 2001a, 96). Kimi zaman tek bir sesbirim olarak kimi zaman birden fazla sesbirimin bir araya gelmesi anlambirimi oluşturmaktadır. Bu noktada son derece önemli bir görevleri vardır; çünkü, gösterge birden fazla sesbirimin birleşiminden meydana geliyor ise, gösterge içerisindeki sesbirimlerin herhangi birinde meydana gelen bir değişiklik anlambirimin kimliğinde de önemli bir değişime yol açmaktadır.

Örneğin; dilimizde III. kişi zamiri olarak görev alan “O”, tek bir sesbiriminin - /o/ - oluşturduğu bir anlambirimdir. /o/ sesbirimi tek başına herhangi bir anlam taşımamaktadır; ancak bildirişim açısından üstlendiği görev onun bir anlambirim - “O” - olmasını sağlamaktadır. Diğer bir örnek olarak, iki ya da daha fazla sesbirimin bir araya gelişini ele alırsak; “sevgi” göstergesi, /s/, /e/, /v/, /g/, /i/ olmak üzere beş farklı sesbirimin bir araya gelerek oluşturduğu bir anlambirimdir. Bu gösterge içerisindeki /v/ sesbirimi yerine /z/ sesbirimi yerleştirildiğinde, yapılan bu değişiklik sonucunda ise, yine beş sesbirim, ancak bu kez başka bir anlambirim elde edilmektedir: /s/, /e/, /z/, /g/, /i/ sesbirimlerinin oluşturduğu “sezgi” anlambirimi.

Bu noktada, çift eklemciliğin yanı sıra, temel birimlerin kapsadığı öğeciklerin varlığı da göz önünde bulundurulmalıdır. En yalın çizgileri ile ifade edecek olursak, bunlar anlambirimler ile sesbirimleri oluşturan “özellikler”dir. Her ne kadar eklemcilik olgusunun dışında kalsa da, “anlambirimlerin içerdiği gösterilen ile sesbirimleri oluşturduğu varsayılan birtakım öğecikler/özellikler söz konusudur” (Vardar, 2001a, s. 97).

Sesbirimcikler, sesbirimlerin içerdiği, bağımsız varlığı ya da gerçekleşmesi olmayan, yalnızca sesbirimde eylemli duruma giren özelliklerdir (Vardar, 2001a, s. 97). Örneğin; dilimizdeki /v/ sesbiriminde “dudaksıl-dişsil” ve “titreşimli” sesbirimciklerin varlığı söz konusudur. Sesbirimcikler, her sesbirim düzleminde bir *sesbirimcik demeti* oluşturur ve sesbirimcik demetinde yer alan ayırıcı özellikler sesbirimde aynı anda gerçekleşirler.

Örneğin; /v/ sesbiriminde “dudaksıl-dişsil” veya “titreşimli” sesbirimciklerinden birinin öbüründen önce veya sonra gerçekleşmesi mümkün değildir; her iki özellikte aynı anda eylemli duruma girer. Üstsesbirimde ise, söz konusu sesbirimcik demetlerinin arakesiti niteliğini taşıyan *üstsesbirimcik demeti* gerçekleşmektedir (Vardar, 2001a, s. 98).

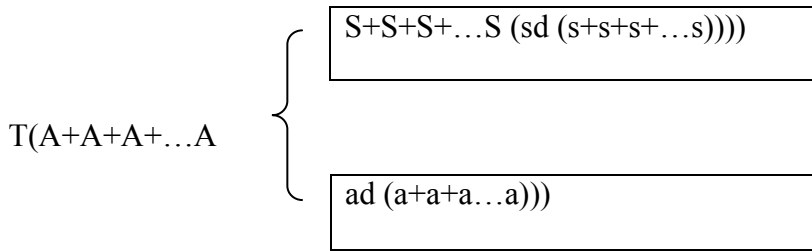
“*Anlambirimcik* adı verilen diğer özellik, göstergeleri birbirinden ayırıcı işlevi yerine getiren en küçük anlam ögesidir. Bu türden olan ayırıcı özelliklerin gösterileni oluşturan toplamı ise *anlambirimcik demeti* olarak adlandırılmaktadır ve bu bütün, anlambirimde gerçekleşir.” (Vardar, 2001a, s. 100). Örneğin; *kadın* sözlükbirimi “insan”, “dişi” ve “yetişkin” anlambirimciklerine ayrılırken; “dişi” anlambirimciğini “eril” ya da “erkek” anlambirimciklerinden biri ile değiştirdiğimizde elde edilen sözlükbirim *erkek* olmaktadır. Başka bir gösterimle, “kadın” = (+)insan, (-)eril, (+)yetişkin veya “kadın” = (+)insan, (+)dişi, (+)yetişkin olarak belirtilebilirken; “erkek” = (+)insan, (+)eril, (+)yetişkin veya “erkek” = (+)insan, (-)dişi, (+)yetişkin şeklinde ifade edilebilir. Bir diğer örnek üzerinden devam edersek, *tabure* sözlükbiriminin anlambirimcik demetinde “oturmak için”, “oturacak”, “tek kişili”, “ayaklı” anlambirimcikleri bulunmaktadır. Bu ayırıcı özelliklere, “arkalıklı” anlambirimciği eklenirse ya da taburede (-) özellik olan bu öge (+) olursa elde edilen anlambirim bu kez *sandalye* olmaktadır. *Tabure*, *sandalye*, vb. sözlükbirimlerin ortaklığını sağlayan ve her birini kapsayan “oturacak” türünden öğelere *üstanlambirimcik demeti* adı verilmektedir (Vardar, 2001a, s. 101). Bu durumda, çeşitli göstergelerin ara kesitini oluşturan *oturacak* göstergesi daha genel bir ifade ile *üstanlambirim* sayılmaktadır.

Göz önünde bulundurulması gereken bir diğer nokta, anlambirimcik demetinde yer alan ayırıcı özelliklerin taşıdığı nitelikler; çünkü bu özelliklerin bir bölümü çekirdek nitelikli olup bağlama göre değişiklik göstermez ve böylelikle *düzanlamı* oluşturur. Düzanlam, mantıksal ya da nesnel anlam şeklinde de adlandırılabilir. Bazı özellikler ise bağlamsal ya da değişken bir nitelik taşıyabilir ve bu doğrultuda belli bir söylemde belirerek *yananlamı* oluşturur. Yananlam, kimi zaman öznel ve bireysel, kimi zaman ise toplumsal ve kültürel bir geçerlik de içerebilmektedir.

Bu - kısa ancak semantik açıdan bir hayli önemli olan - incelemenin ardından, yapı, biçim ve işlevin hepsini bir arada sunacak özet niteliğindeki açıklama, Berke Vardar'ın (2001a, s. 103) ifadesi ile:

Birtakım ayırıcı ses özelliklerinden (*sesbirimcikler*) oluşan çizgisel ve kesintili *sesbirimler* birleşerek en küçük gösterge niteliği taşıyan ve içerdiği gösterilen ayırıcı anlam özellikleri (*anlambirimcikler*) kapsayan *anlambirimin* gösteren bölümünü oluşturur; anlambirimler de kendi aralarında birleşerek öbür sözlüksel birimleri (*birleşkebirimler*) ve sözdizimsel birleşimleri (*dizim, tümce, sözce*) yaratır.

Tüm bunlardan hareketle, ister bir konuşucunun sessel oluşum ya da oluşturma, isterse bir dilbilimcinin kesitleme, çözümleme ve analiz eylemi açısından ele alınsın, bahsedilen bu düzeni oluşturan tüm öğelerin bir araya gelerek oluşturduğu görüntü şu şekildedir:

Şekil 1. Anlambirim, Sesbirim ve Tümce Oluşumu ²

Şekil üzerinde, “T : tümce, A: anlambirim, S: sesbirim, sd: sesbirimcik demeti, ad: anlambirimcik demeti, s: sesbirimcik, a: anlambirimcik” ifadeleri ile gösterilmektedir.

Bu bilgilerden de anlaşılacağı üzere, çağdaş dilbilim, anlam taşıyan her bir birimin birer gösterge olduğunu kabul eder. Çalışma kapsamında semantik analiz unsuru olarak ele alacağımız ilgili kültür tanımları, birçok anlambirimin çeşitli kurallar çerçevesinde ve birtakım ilişkiler geliştirerek birbirine bağlanması ile oluşan birer dilbilimsel gösterge, başka bir ifade ile tümce, teşkil etmektedir. Bu aşamada, analiz açısından bir diğer önemli unsur, eşsüremlî inceleme ve dilsel yapının çözümlenmesinde ve aynı zamanda tümcelere ilişkin olguların, tümce düzeyinde dilsel birimler arasında kurulan bağıntıların tümünü inceleyen sözdizim alanında işleyiş gösteren ilişkilerdir.

² Vardar, B., 2001, “Dilin Çift Eklemliliği ve Dilsel Birimler”, *Dilbilimin Temel Kavram ve İlkeleri*, İstanbul: Multilingual Yayıncılık, s. 103.

Söz konusu bu ilişkileri belirleyen şey, ünlü dilbilimci Ferdinand de Saussure tarafından ortaya atılmış olan, dilin sentagmatik ve paradigmatic eksenine ilişkin ayrımıdır.

Sentagmatik eksen söz konusu olan dizimsel bağıntıdır. Dilbilimsel birimlerin ve bunların bir seri halindeki karışımının çizgisel bir şekilde birleşimi sentagmatik eksen; buna bağlı olarak, bir tümcede, dizimde, anlambirimde birbirini izleyen ve aynı düzeye bağlanan birimler arasında kurulan yatay bağıntı, dizimsel (sentagmatik) bağıntı olarak adlandırılmaktadır (Saussure, 1998, s. 180-181).

Paradigmatic eksen ise dizisel bağıntının görülebildiği düzlemidir. Belirli bir söyleyiş sayesinde tercih dilen işaretlerin birbirinin yerine kullanılmasından oluşan, paradigmatic eksen; değiştirim sonucu birbirinin yerini alabilen ve aynı düzeye bağlanan birimler arasında kurulan düşey bağıntı ise dizisel (paradigmatic) bağıntı olarak adlandırılır (Saussure, 1998, s. 180-181).

Sentagmatik ve paradigmatic eksen ayrımını basit bir örnekle açıklamak gerekirse, “Edebi eserler biçimsel ve içeriksel özelliklere sahiptir.” cümlesini öncelikle yatay düzleme yerleştirelim:

Edebi eserler biçimsel ve içeriksel özelliklere sahiptir.

Oluşturulan bu yatay düzlem, sentagmatik eksendir ve bu eksen söz konusu olan dizimsel bağıntıdır. [Edebi eserler], [biçimsel ve içeriksel özelliklere] ve [sahiptir] anlambirimlerinin tümce içerisinde birbirleri ile kurduğu ilişkiler incelenebilmektedir. Tümcenin yüklemi görevini üstlenen [sahiptir] söz öbeği, ad-eylem öbeğidir ve isim soylu bir sözcük olan [sahip] anlambirimine “- dir” bildirme ekinin eklenmesi ile oluşur. Bu öbekte, Türkçe dilbilgisi kuralları dahilinde eklerin sözcük kökünün sonuna eklendiği ve sözdizim açısından yüklem tümcenin en sonunda yer aldığı görülmektedir. Yüklem görevi üstlenen bu anlambirimin geçişlilik (nesne alabilme) özelliği, kendisinden önce gelen [biçimsel ve içeriksel özelliklere] ad öbeğini, tümleyici unsuru olarak, dizilim içerisindeki zorunlu öge kılmaktadır. Tümcenin en başında yer alan ve eylemin öznesi görevini üstlenen [edebi eserler] ad öbeği de benzer şekilde

eylemin gerektirdiği zorunlu unsurdur. Tüm bu birimlerin, eylemin belirleyiciliği doğrultusunda basit bir tümce içerisinde bulunması gereken zorunlu ögeler oluşu, biri olmadan diğerinin bulunamayacağını ve dilbilgisi kuralları uyarınca dizim içerisinde yer değiştirmelerinin mümkün olmadığını göstermektedir.

Bu aşamada, mevcut düzlem üzerine ve söz konusu öbeklerin bitim noktalarının hemen ardına düşey çizgi çekerek paradigmatic eksen oluşturalım:

Edebi eserler	biçimsel ve içeriksel özelliklere	sahiptir.
---------------	-----------------------------------	-----------

Oluşturulan bu paradigmatic eksenin uygun bölümlerine, sentagmatic ekseninde görülen söz öbekleri ile yer değiştirebilecek başka anlambirimler yerleştirelim:

Edebi eserler	biçimsel ve içeriksel özelliklere	sahiptir.
Romanlar	şekilsel ve özsel niteliklere	
Hikayeler	form ve anlama ilişkin hususiyetler	
Şiirler		

Görüldüğü üzere, tercihe bağlı olarak yapılan değişiklikler, sentagmatic ekseninde yer alan ögelerin, paradigmatic ekseninde eşdeğerlik sağlayan başka anlambirimler ile değiştirilebildiğini ve semantik uyum ve bütünlüğün bozulmadığını açığa çıkarmaktadır. Bu durumda, eşdeğerlik ilişkisi sağlamayan başka bir ögenin varlığı söz konusu olursa, paradigmatic eksenindeki bağıntıların kaybolacağı da anlaşılmaktadır.

Çizgisellik, birimlerin birbirini izlemesini ve ayrı kalmasını zorunlu kıldığı için; dizimsel bağlantılarda bunların ilişkili olduğu birimler *bölümleme* ya da *kesitleme* işlemi ile saptanmaktadır; bunun sonucunda anlam, sentagmatic ekseninde, her bir ögenin anlamını kendini takip eden ve kendisinin yerine geçen diğer ögenin anlamıyla olan zıtlıkları sayesinde kazandığını ileri süren çizgisel tarzdaki ögeler toplamıdır. Aynı sözdizimsel bağlam içinde birbirinin yerini alabilecek olan ögelerin oluşturduğu bütün dizidir ve belli bir diziye bağlanan birimler arasında yapılan bir *seçim* ve *değiştirim*

sonucunda, paradigmatic eksende anlam, bir ögenin diğerinin yerine geçme olasılığı neticesinde iki ögenin paylaştığı ortaklık ya da benzerlikler temelinde mevcut olmayan öge yardımıyla ortaya çıkmaktadır. Dolayısı ile, dilsel bildirimde göstergelerin göstergeleri izlemesi kuralı, bireysel anlambirimler ile değil anlambirim sınıfları ile işlem yapan sözdizimsel inceleme ve sözdizimi açısından da önem taşımaktadır.

Bu aşamada, yapı ve iç inceleme doğrultusunda, tümce dizilimini belirleyen sentaktik yapı ve birleşim kuralları ile semantik birleşimde tümleme ilkesi arasındaki ilişkiye de ana hatları ile değinmekte fayda vardır.

Sentaktik yapı ve birleşim kuralları doğrultusunda dilbilgisel anlam temel alınmaktadır (Löbner, 2002, s. 13). Sözcüklerin anlamlarının dilbilgisel açıdan doğru yapılandırılmış bir dizilimi meydana getirmek için nasıl bir araya getirilmesi gerektiğine ilişkin kurallar söz konusudur.

Örneğin; “Yaşlı adam evine döndü.” tümcesinde;

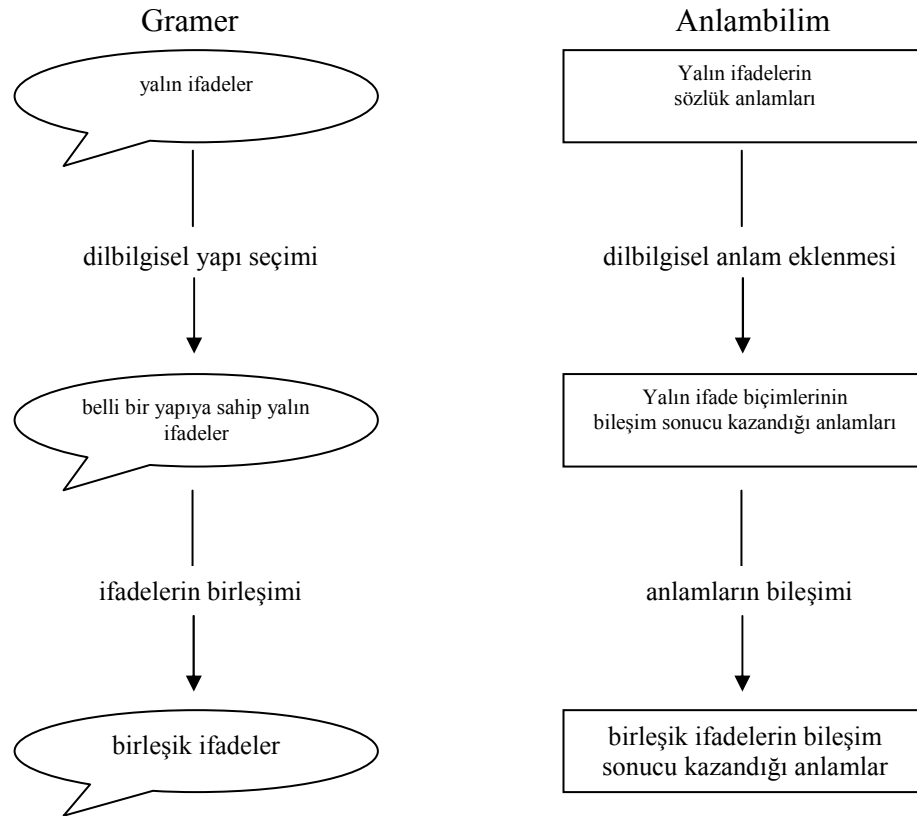
[Yaşlı adam], “yaşlı” sıfatı ile “adam” adının birleşmesi ile oluşturulmuş bir sıfat öbeğidir (SÖ). Türkçe dilbilgisi kuralları dahilinde, sıfatlar niteledikleri isimlerin önünde yer alırlar. Bu durumda kural, SÖ (sıfat öbeği) → S (sıfat) + A (ad) olarak belirmektedir. Bu durumda, sıfatların dizilim içerisindeki konumları, önad olarak adlandırılmalarının nedenini de açığa çıkarmaktadır.

SÖ’nün özne görevini üstlenmesini belirleyen unsur, tümce ile aktarılmak istenen eylemi bildirmekte olan “döndü” sözcüğüdür. Sözcük, dön- eylem köküne, III. tekil şahıs geçmiş zaman eki “-di” eklenerek çekimlenmiştir. Dolayısıyla EÖ (eylem öbeği) olarak adlandırılmaktadır. Eylemin hemen önünde yer alan “evine” sözcüğü ise, eylemin gerçekleştirildiği yönü bildirdiği için EÖ içerisindeki tamamlayıcı unsurdur, eylem ile birlikte kullanılması zorunludur. Tümceden atılamaz; aksi takdirde anlamsal yetersizlik/belirsizlik açığa çıkar. Bu durumda kural, EÖ (eylem öbeği) → A (ad) + E (eylem) olmaktadır.

Tümce bütünü, eylemin aldığı anlamsal belirleyici özelliklerden ötürü ÇÖ (çekim öbeği) olarak adlandırılır. Bu noktada, yüzey yapıyı teşkil eden tümcenin sentaktik yapı ve birleşim kuralları dahilindeki gösterimi; $\text{ÇÖ} \rightarrow \text{SÖ} (\text{S}+\text{A})$, $\text{EÖ} (\text{A}+\text{E})$ şeklindedir.

Semantik birleşimde tümleme ilkesi, “karmaşık bir ifadenin anlamının, bileşenlerini teşkil eden sözcüklerin temel anlamları, dilbilgisel anlamları ve (yüzeyde) bütün olarak görülen sentaktik yapı tarafından belirlendiği” (Löbner, 2002, s. 15) yönündedir.

Semantik birleşim sürecinin ve tümleme ilkesinin ana hatları aşağıdaki şekilde gösterilmektedir:

Şekil 2. Semantik Birleşim Süreci ³

Dilbilimsel anlambilim sınırları içerisinde ana hatları ile kısaca açıklanmaya çalışılan bu bilgiler, yapısal anlam teorilerinin temellerini oluşturan birtakım dilsel kurallardır. Tanımların, dilbilgisel ifade ile tümcelerin, analiz aşamasında, dilin eklemcilik ilkesi doğrultusunda birinci eklemcilik düzeninin ve dilin eksenleri açısından paradigmatik

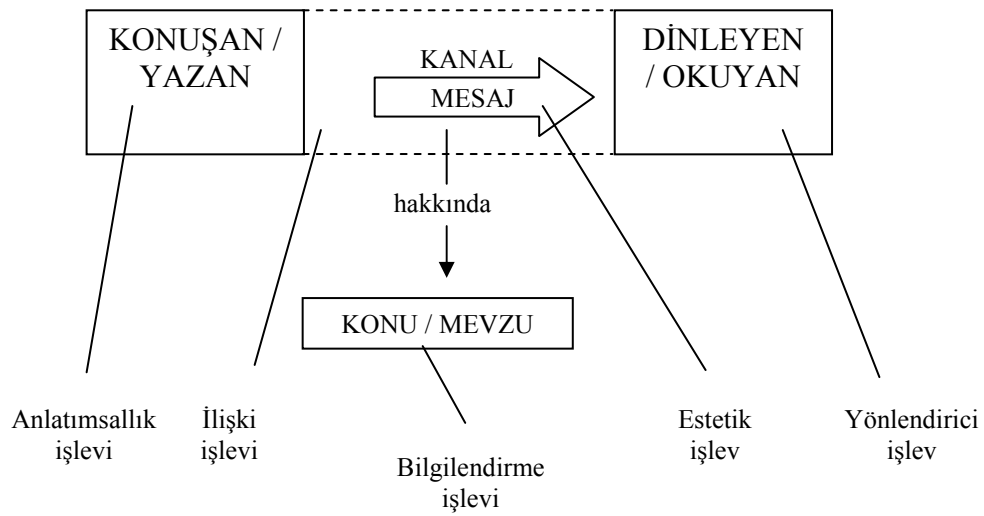
³ Löbner, S., 2002, “Meaning and Semantics”, *Understanding Semantics*, USA: New York, Oxford University Press Inc. , s. 15.

bağıntıların etkili olacağı düşünülmektedir. Ancak, dilin iç düzen bakımından bir yapı, toplumsal açıdan ise bir bildirişim aracı olarak değerlendirilmesinin, karşılıklı etkileşim sonucu, bildirişim işlevinin yapısal, yapısal işlevin de bildirişimsel nitelikle donatılmasına yön vermiş olduğu ve yapısalcılığın işlevselci kolunun birçok yönden ağır basmasına yol açmış olduğu da göz ardı edilmemektedir.

Söz konusu dilsel göstergeler ve bunların içeriğinin incelenmesi, göstergeler arasındaki ilişkilerin ele alınması ve yüzey yapıdan derin yapıya ulaşarak anlamın elde edilmesi ise, her gösterge dizgesinde anlamsal işlevlerin ve karşılaşılan değişik görünümlerin ardında genel bir göstergeleştirme düzleminin var oluşu, biçimi ne olursa olsun göstergelerin işlev açısından daima anlam aktarma özelliği taşımasına bağlanmaktadır. Buna bağlı olarak, insanoğlunun anlığının gösterge üreten bir düzenek olduğu varsayılırsa, göstergeler de anlam aktarma araçları olarak düşünülebilir. Dilin toplumsal ya da sosyal boyutu göz önüne alındığında, özellikle sosyal organizasyon söz konusu olduğunda, giderek daha önemli bir faktör haline gelen iletişim unsuru ile birlikte, insanın anlamı anlama gereksinimi daha ciddi boyutlara taşınmaktadır. Aynı zamanda bu gereksinim, insan zihninin çalışılmasında merkezi bir pozisyona sahiptir; düşünce süreçleri, biliş, kavramsallaştırma, vb., tüm bunlar, dünya üzerinde edindiğimiz deneyimlerimizi dil aracılığıyla sınıflandırmak ve aktarmak için seçtiğimiz yolla karışık/iç içe geçmiş bir şekilde bağlantılıdır (Leech, 1981: ix).

Dilbilimsel iletişim içerisinde yer alan parçaların birleşiminden doğan toplam etkiyi açığa çıkarmak ve anlambilimsel yeterliliği belirlemek adına yararlanılacak analiz yöntemlerinin işlerliğini göstermek amacıyla, öncelikle dilin işlevleri ve ardından anlam düzlemlerinin ve türlerinin belirlenmesi de ayrı bir önem ihtiva etmektedir. En etkili iletişim aracı olarak dilin, üstlendiği bu sosyal/toplumsal rol içerisinde doğrudan yer alan beş temel fonksiyonu bulunmaktadır. Bunlar, dilin en temel işlevi olan bildirişim ve bilgi aktarımında açığa çıkan “bilgilendirme işlevi” (İng. *informational function*); dil üreticisinin ya da kullanıcısının duygu ve yaklaşımlarını aktarmak için kullanılan “anlatımsallık işlevi” (İng. *expressive function*); diğer bireylerin davranış veya tutumları üzerinde etki yaratabilmek amacı ile devreye giren “yönlendirici işlev” (İng. *directive function*); herhangi bir saklı ya da örtük hedef gözetmeksizin sadece dilsel eserlerin

üretilmesi adına yararlanılan “estetik işlevi” (İng. *aesthetic function*); ve son olarak, iletişim hattının sürekli olarak açık tutulması ve sosyal ilişkilerin iyi durumda olması ve bunların sürdürümü açısından işleyiş gösteren “ilişki işlevi” (İng. *phatic function*) olarak tanımlanmaktadır (Leech, 1981, s. 41). Bu işlevler doğrultusunda gerçekleşen yönelimler ise, sırasıyla, ana fikir-mevzu, konuşucu ya da yazar, dinleyici ya da okuyucu, iletişim kanalı ve mesaj odaklıdır. İşlevlerin ve yönelimlerin bir araya gelmesi ile ortaya çıkan tablo, en temel düzeyde basit bir iletişim şemasını ve iletişim sürecinde yer alan en temel unsurları ihtiva etmektedir.

Şekil 3. İletişim Şeması ve Temel İletişim Unsurları ⁴

Anlam düzlemine gelindiğinde ise, “sözcük düzlemi” ve “cümle düzlemi” olmak üzere iki temel kategorinin bulunduğu daha önce de değinilmiştir. Dilsel birim sözcük olduğunda, başka bir ifade ile, bu düzlemde bir sözcüğün anlamı; belli bir varlığa, nesneye veya oluşa ilişkin zihinsel bir tasvirin oluşmasını sağlayan bir kavramdır (Leech, 1981, s. 22). Sözcük düzleminde görülen, sözcüklerin nitelikleri, işlevleri ve biçimleri bakımından geleneksel olarak ayrıldıkları ulamlar, başka bir deyişle semantik kategorilerdir; isim, sıfat, fiil, zamir, edat, ilgeç, belirteç ve bağlaç olmak üzere içerikli sözcüklerdir. Bu noktada dilsel yapı olan sözcüğün anlamsal yönden ortaya koyduğu çeşitlilik ise, genel/özel anlam, somut/soyut anlam, temel(ana)/yan anlam, gerçek/mecaz

⁴ Leech, G., 1981 (2nd edn.), “Semantics and Society”, *Semantics: The Study of Meaning*, England: Penguin Books Ltd. , s. 42.

(değişmece) anlam, eş anlamlılık, yakın anlamlılık, üst anlamlılık, çok anlamlılık, zıt anlamlılık ve benzeridir. Cümle düzleminde ise, bir cümlenin anlamı, belirli bir duruma ilişkin zihinsel bir tasvirin oluşmasını sağlayan bir kavramdır (Leech, 1981, s. 22). Söz konusu bu düzlemde ise, cümlelerin, yüklemi (isim ya da fiil cümlesi), anlamı (olumlu, olumsuz, soru, ünlem, emir, dilek, şart gereklilik ve istek cümlesi), öğelerinin dizilişi (düz, devrik ya da eksiltili cümle veya parantez cümlesi) ve yapısı (basit, bileşik, sıralı ve bağlı cümleler, vb.) bakımından ayrıldıkları türler görülmektedir. Düzlemdeki dilsel yapı cümle olduğu için, sözdizimsel yapı ve birleşim kuralları (İng. *syntactic structure and combination rules*) anlamın ortaya çıkarılmasında önemli bir rol oynamaktadır. Örneğin; Türkçe dilbilgisi kuralları dahilinde sıfat tamlaması şeklinde adlandırılan ve sözdizim alanında bir sıfat ile bir ismin bir araya gelmesinden oluşmuş bir söz öbeği (İng. *adjective phrase*) olarak değerlendirdiğimiz “güzel kız” ifadesinin anlamını belirleyen bir kural vardır: sıfat nitelediği ismin öncesinde yer almalıdır. Bu ve benzeri birimlerin bir araya gelerek oluşturdukları cümle düzleminde, öğelerin dizilimi ve birbirleri ile olan ilişkilerinden doğan sözdizim kurallarını görmek mümkündür.

Anlambilimsel yeterliliği sağlayan bir diğer husus olarak anlam türleri ele alınabilir. “*Semantics: The Study of Meaning*” adlı eserinde, Geoffrey Leech (1981, s. 9-23), anlamı belli başlı yedi tür içerisinde kategorileştirmektedir: Kavramsal (Düzanlamsal/Bilişsel) Anlam, İçermesal Anlam, Sosyal Anlam, Duygusal (Etkisel) Anlam, Yansıtılan Anlam, Bütünleyici (Dizimsel) Anlam, İçeriksel (Tematik) Anlam. Genel hatlarıyla özetleyecek olursak, kavramsal anlam, bir sözcüğün diğerine göre farklı olduğunu ortaya çıkaran ‘ayrımsal’ özellikler ve ‘zıtlıklar’ açısından çalışılabilir. Örneğin, “sinema” sözcüğünün anlamı (+)sanat dalı, (+)görsel, (-)sahne olarak belirlenebilirken; “tiyatro” sözcüğü (+)sanat dalı, (+)görsel, (+)sahne şeklinde tanımlanabilir. İçermesal anlam, bir ifadenin gönderimde bulunduğu şeyden dolayı kazandığı iletişimsel değerdir. Büyük ölçüde gönderme nosyonu kavramsal anlamla örtüşmektedir. Nasıl ki “sinema” sözcüğü kavramsal olarak üç özellikle (-)yukarıda bahsedildiği gibi(-) belirleniyorsa, o halde bu üç özellik sözcüğün doğru bir şekilde kullanılması için bir kriter oluşturmaktadır. Ancak bu durum, parça (sözcük) yerine bir bütün (ifade) ele alındığında farklılık göstermektedir. İfadenin içermelerinin sabit olmadığı; kişiye, deneyime, kültüre ve tarihe göre değişebileceği göz ardı

edilmemelidir. Bir başka tür olan sosyal anlam, bir dil biriminin içerisinde kullanıldığı sosyal koşulların izlerini taşıdığına ve bunları açığa çıkardığına işaret eder. Duygusal anlam, dil biriminin taşıdığı duygu, his, etki vb. doğrultusunda belirlenmektedir. Yansıtılan anlam, bir sözcüğün anlamının zihnimizde canlanan diğer bir anlayışın parçasını oluşturması gibi çoklu kavramsal anlamların mevcut olduğu durumlarda doğmaktadır. Bütünleyici anlam, bir sözcüğün, genellikle bir arada dizilmelerinin mümkün olduğu diğer sözcüklerin anlamları aracılığıyla kazandığı çağrışımlardır. Örneğin; “yakışıklı” sözcüğü, “delikanlı” ve “adam” sözcüklerini çağrıştırabilir, ve birlikte kullanıldıklarında bütünleyici bir anlam taşıyabilir. Son tür olarak içeriksel anlam ise, bir konuşucu/yazarın aktarmak istediği anlamı söylerken/yazarken kullanmayı tercih ettiği sözcük sıralaması, odak ve vurgu şekilleri açısından belirlenmektedir. Genel olarak, alternatif dilbilgisel yapılar arasındaki bir tercih meselesi olduğu düşünülmektedir. Örneğin, “Salonda bir adam bekliyor.”, “Bir adam salonda bekliyor.” veya “Salonda bekleyen bir adam var.” gibi. Tüm bunlar, mevcut semantik yeterliliğimizin sosyal yaşam ve ihtiyaçlarımız doğrultusunda nasıl kullanıldığını ortaya çıkaran unsurları teşkil etmektedir.

Ana hatları ile sunulan bu ilkeler ışığında, çalışmanın sınırları dahilinde gerçekleştirilecek olan semantik analiz, temel olarak, anlamsal boyutuna odaklandığımız kavramın dilsel gösterimini teşkil eden “kültür” sözcüğü üzerinden ve incelemekte olduğumuz kültür tanımlarını oluşturan cümle veya cümlelerin sentaktik (sözdizimsel) yapısının çözümlenmesine ve taşıdıkları semantik değerlerin (anlamların) yorumlanmasına dayalı olarak yürütülecektir.

Çalışmanın başında birkaç cümle ile ifade etmiş olduğumuz, dilbilim bağlamında anlam ve kavram arasındaki ilişkiye bu noktada geri dönersek, anlamın, “dildeki bir birimin aktardığı ya da uyandırdığı kavram, tasarım, düşünce; içerik” (Vardar, 2002, s. 18) şeklinde tanımlandığını görmekteyiz. Kavram ise, “Ortak özellikler taşıyan bir dizi olgu, varlık ya da nesneye ilişkin genel nitelikli bir anlam içeren, değişik deneyimlere uygun düşen, dilsel kökenli her türlü tasarım, düşünüş, imge; bir nesne, varlık veya oluşun anlamsal imgesidir.” (Vardar, 2002, s. 132). Başka bir ifade ile, kavram, göstergeyi oluşturan öğelerden biri, yani gösterilendir. Dolayısıyla anlam ve kavramın

varlığı birbirine bağlıdır; anlam kavramı bütünlerken, kavram da anlamı yansıtmaktadır. Söz konusu bu ilişkisellik, anlam olmadan kavram olamayacağının da bir diğer göstergesidir. Bu durumdan da anlaşılacağı üzere, dilsel anlam ve anlamla[ndır]ma, anlamın yapılandırılması, üretilmesi, işleyişi, değişimi, işlevi gibi anlamla ilgili tüm olgu ve oluşların yanı sıra, kavram üretme, üretilen kavramların zaman içerisinde içeriklerinin zenginleştirilmesi veya içeriklerinde birtakım dönüşümlerin meydana gelmesi, kavramlar arasında bağdaştırıcı ilişkilerin kurulması ve buna benzer birçok süreç, yansımalarını, gösterimlerini veya ifadelerini bulduğu dilin yine kendi içerisinde çözüme kavuşabilecektir.

Bu aşamada, anlamını çözümlemeye çalıştığımız kültür kavramının, “antropoloji biliminin temellerinin dayandığı çifte kulelerden biri olduğu” - diğeri ise toplum - (Monaghan ve Just, 2007, s. 22) gerçeği başta olmak üzere, disiplin içerisinde kavrama ilişkin olarak geçmişten günümüze kadar farklı kültürel ve düşünsel çerçeveler kapsamında çeşitli anlamlar yüklenerek öne sürülmüş sayıca çok fazla tanımın bulunması, bu anlam farklılığının ve tanım fazlalığının doğal bir sonucu olarak ta kavram içeriğinin belirsizliği ile karşı karşıya kalınması; daha doğrusu, kavrama yüklenen anlamda (kavramın anlamlandırılmasında) meydana gelen farklılığın, ya çok genelleyici bir yaklaşımla ‘kavramın, bireyin düşüncesinden bağımsız nesnel bir gerçeklik olarak algılanmasına’, ya da tümüyle yorumcu öznenin algı ve sezgisine indirgenmiş bir bakış açısıyla ‘edimsel ve kültürel koşullanmışlık doğrultusunda öznel ve toplumsal deneyimlerin yansımaları’ olarak görülmesine yol açmış olması gibi önemli nedenler, bizi, söz konusu tanımların öne sürüldüğü döneme egemen olan kültürel ve düşünsel ortamı, bu ortam tarafından genel kabul gören paradigmaları, kültürel ve düşünsel koşullanmışlıkları, sahip olunan bilgi birikimi, vb. birtakım unsurları araştırmaya, bunu gerçekleştirebilmek için ise rotamızı öncelikle antropoloji disiplininin derinlerine çevirmeye yönlendirmektedir.

BÖLÜM 2

KÜLTÜR KAVRAMININ TARİHSEL ARKA PLANI

Genel olarak ifade edecek olursak, insanın çeşitliliğini konu edinen ve geliştirdiği kuramlarla bu çeşitliliğin işleyiş biçimlerini açıklayan; insanlık durumunu, geçmişi, bugünü ve geleceği ile bir bütün olarak inceleyen; insanlığa ilişkin tüm soru ve sorunlara nesnel, evrensel ve açıklayıcı yanıtlar sunma çabası ile hareket eden antropoloji bilimi, tarihsel olarak ifade etmek gerekirse, Avrupalı bir disiplindir. Antropolojinin bir beşeri bilim olarak kabul edilmesi “Batı” olarak adlandırdığımız üç ya da dört “Batılı” ülkede - Fransa, İngiltere, ABD ve İkinci Dünya Savaşı’na kadar da Almanya - başlamıştır. Bu nedenden ötürü, akademik bir disiplin olarak üç “Batılı” gelenekten beslenmektedir: 1) Sömürge halkları yönetmeye ilişkin sorunlar karşısında Büyük Britanya sömürgeciliğinin ihtiyaç duyduğu ve biçimlendirdiği “idari bilim” gereksinimi; 2) Kuzey Amerika’da, özellikle de ABD’nde, yitip gitmekte olan yerli halkların kültürlerine ilişkin yürütülen araştırmalar; 3) Geç uluslaşma sürecinde Almanya’nın ideallerine destek sağlayacak şekilde geliştirmiş olduğu “halk kültürü” araştırmaları (Özbudun ve diğerleri, 2007, s. 11). Söz konusu bu üç farklı gelenek, tarihsel gelişim süreci içerisinde antropoloji bilimindeki farklı yönelimlerin ve farklı ekollerin beslendikleri kaynaklar açısından büyük önem ihtiva etmektedir. Nitekim, ilerleyen bölümlerde ele alınacak olan kuramsal çerçeve kapsamında ilgili görülen yerlerde bu üç geleneğe gönderimde bulunulacaktır.

2.1. KÜLTÜR KAVRAMINA DAİR KURAMSAL YAKLAŞIMLAR

İnsan varlığının sosyal ve kültürel boyutuna işaret eden en belirleyici unsurlar olarak kültür (geleneksel olarak Amerikalı antropologların ilgilendiği kısım) ve toplum (geleneksel olarak İngiliz antropologların ilgilendiği kısım), Antropoloji biliminin dört ana dalından biri olan Sosyal/Kültürel Antropoloji’nin temellerini oluşturmaktadır. Disiplinin doğuşu ve gelişim süreci içerisinde, yüzyıllardır sayısız araştırmalara ve eserlere konu olmuş bu iki kavram, günümüzde de halen yoğun bir ilgi ile gerek disiplinin kendi sınırları içerisinde gerekse farklı alanlarda farklı yönleriyle ve çeşitli

bakış açıları doğrultusunda ele alınmaya, tartışılmaya ve araştırılmaya devam etmektedir.

Biyo-sosyal ve kültürel bir varlık olarak bizi diğer tüm canlı türlerinden ayıran şeyin ne olduğu sorusuna aranılan yanıt, insanlar açısından eşsiz olan birçok noktayı beraberinde getirmektedir. Bu noktada, en sıra dışı, en çarpıcı niteliğimiz, dünyayı kavramlaştırma ve bu kavramları simgelerle iletme yeteneğimizde görülebilir; ki bu yetenek, antropologlar – özellikle de Amerikan geleneğine göre yetiştirilenler – tarafından ‘kültür’ olarak adlandırılmaktadır (Monaghan ve Just, 2007, s. 51-52). Dolayısı ile, “insan olgusunu, toplumsal-kültürel farklılıkları ve benzerlikleri içerisinde, toplumsal-kültürel değişkenlerin yerel ve evrensel boyutları üzerinde açıklama amacı güden Sosyal/Kültürel Antropoloji, bu amacına soyut bir kültür kavramı aracılığı ile yaklaşma geleneğine çoğunlukla bağlı kalmıştır” (Güvenç, 1985, s. 13).

İnsanın tarih sahnesinde yerini almasından günümüze kadar uzanan süreç içerisinde hayatta kalma ve varlığını sürdürme uğruna verdiği zorlu mücadelede kazanmış olduğu başarı, kültür tarihçileri tarafından ise, genellikle onun kültürel bir varlık oluşuna, yaşayarak öğrendiği her tür bilgiyi, değeri ve pratiği, bizzat tasarlamış, şekillendirmiş veya inşa etmiş olduğu “kültür” örüntüsü içerisinde saklayarak gelecek nesillere aktarma yeteneği ve becerisine bağlanmaktadır. Söz konusu, insanın “eşsiz” bir tür oluşu ve hangi açıdan ele alınırsa alınsın, var oluşunun insan bilimlerinin temelini oluşturduğu gerçeği ise, bu bağlamda, insanla doğrudan ilişkili olan kültür kavramının oldukça zengin ve kapsamlı tarihçesi ile karşılaşmamak olasılık dışıdır.

Günlük yaşantımızdan bilimsel çalışmalara ve akademik söylemlere kadar, hayatımızın her alanında ve her açıdan iç içe olduğumuz bu kavramın tarihsel gelişimi ana hatları itibari ile ele alınacak olduğunda, referans niteliği taşıyan hemen her kaynakta, ilk olarak sözcüğün etimolojisine ilişkin bilgilere rastlanmaktadır. Bilindiği üzere, ‘*toprağı ekip ürün almak; sürmek; ekip-biçmek*’ anlamına gelen Latince ‘*Colere*’ fiilinin bir türevi olan ‘*Cultura*’ sözcüğü, Türkçe’ye Fransızca’dan geçmiş ve “*ekin ekmek; yetiştirmek*” anlamı ile söz dağarcığımıza katılmıştır. Zaman içerisinde gelişen farklı kullanımlar sonucu, çok okuyarak engin bilgi sahibi olma, toplum tarafından kabul

gören davranışlara ve görgü kurallarına uygun hareket etme, yüceltilmiş hisler ve ince bir sanat zevki ile topluma özgü eser/yapıt geliştirme gibi yan anlamlar kazanan sözcük, herhangi bir sosyal bünyenin toplam yaşam tarzını ifade edecek bir kavram çerçevesinde dilimiz içerisinde genelleştirilmiştir.

Sözcüğün diğer diller içerisindeki kullanımlarına ve anlamlarına bakıldığında ise, Avrupa ve Batı dünyası tarihinde bir dönüm noktası olarak kabul edilen ve 1789 yılında patlak veren Fransız İhtilali öncesinde, yüzyıl başlangıcı filozoflarından Voltaire'in - asıl adı François Maire Arouet - (1694-1778), kültür sözcüğünü, 'insan zekasının oluşumunu ve gelişimini belirleyen bir unsur' olarak kullandığı görülmektedir. Bu kullanım ile birlikte, sözcük çok daha değişik bir boyut ve anlam kazanmıştır. Bu anlamda kültür, "insan aklı ve ruhu ile ilişkili birtakım yetenek birimlerinin amaca uygun düşünsel çalışma ve pratiklerle geliştirilmesini" ifade etmekte; başka bir deyişle, "bireyin düşünme, seçme ve eleştiri gücünün geliştirilmesini sağlayan bilgi ve bilincin bir bütünü, bir bileşkesi olarak 'eğitim' ve 'güzel sanatlar' kavramına yaklaşmaktadır" (Güvenç, 2010, s. 95).

Bir sonraki gelişme olarak, sözcüğün Almanca'ya geçtiğine ve 1793 tarihli bir Alman Dili Sözlüğünde *Cultur* olarak yer aldığına ilişkin bilginin yanı sıra, Etnolog G. Klemm tarafından, "*İnsanın Genel Kültür Tarihi (1843-52)*" adını taşıyan ve toplamda on ciltten oluşan ünlü eserinde 'uygarlık ve kültürel evrim' olgusunun karşılığı olarak yine *Cultur* sözcüğünün kullanılmış olduğu (Güvenç, 2010, s. 95) görülmektedir. Sözcük, Almanca'dan diğer Batılı dillere yayılmaya devam ederken, XIX. yüzyılın ikinci yarısı ile XX. yüzyılın ilk çeyreğinde, Fransızlar ve İngilizler "kültür" kavramı için uygarlık (*civilisation*) sözcüğünü kullanmayı tercih etmiş ve uygarlık kavramını, bilim, felsefe, teknoloji ve endüstri alanlarında önde giden iki ülke olarak, vahşet (barbarlık), ilkelik ya da az gelişmişliğin karşıtı olarak benimsemişlerdir (Güvenç, 2010, s. 95).

Avrupa'da bilim ve felsefenin filizlendiği bir dönem kabul edilen XVIII. yüzyılda Antropoloji disiplininin beşeri bir bilim olarak doğuşunu takiben, kültür, bir insan ve toplum kuramı olarak açığa çıkmaktadır. Aydınlanma Çağı olarak bildiğimiz bu yıllar

boyunca, Giambattista Vico (1668-1744), Baron de Montesquieu (1689-1755) ve Jean-Jacques Rousseau (1712-1778) başta olmak üzere, önemli entelektüellerin yazılarında bireye ve rasyonel zihne duyulan inanç her defasında dile getirilmiş; kültür kavramının ilk biçimlerinin adı geçen entelektüeller tarafından ileri sürülen düşüncelerde içkin olduğu kaydedilmiştir (Eriksen ve Nielsen, 2010, s. 24-25).

Her ne kadar belli başlı eksiklikleri ve takipçilerinin çoğunun atladıkları birtakım öğeleri içeriyor olsalar dahi, sonraki kuşakların geliştireceği kültür ve toplum fikirlerini derinden etkileyen Vico'nun bütün toplumların belirli ve tanımlanmış dört aşamadan geçtiklerini varsaydığı 'evrensel bir toplumsal gelişme şeması' (ilk kez barbarlık ve medenilik arasındaki zıtlıktan kaynaklanmayan, bir dizi geçiş aşamasının tanımlandığı bir toplumsal gelişme kuramı ile karşılaşılmış; ancak, toplumun sürekli daha iyi koşullara doğru doğrusal bir gelişme göstermek zorunda olmadığı; bozulma ve büyüme döngüleri içinde ilerleyebileceği durumu göz önünde bulundurulmamıştır); Montesquieu'nun 'yasal sistemi geniş bir sosyal bütünün politika, ekonomi, akrabalık, nüfus, din gibi başka boyutlarıyla içsel olarak bağlantılı bir boyutu şeklinde resmettiği yaklaşımı' ve 'kendi toplumunu bir yabancıнын bakış açısından göstererek, kültürü nesnel ve dışardan görebilme konusunda karşılaşılan zorluğun üstesinden gelebilme amacıyla kullandığı özgül tekniği'; ve Rousseau'nun çağdaşlarının çoğunun aksine ileri sürmüş olduğu 'gelişmenin ileri yönlü değil, bir bozulma şeklinde ortaya çıktığı ve bu bozulmanın kaynağının bizzat toplumun kendisi olduğu' fikri ve "ilkellerin" gelecekteki ideal toplumda yeniden doğacak olan rasyonel insanın simgeleri olduğunu savunan 'ideal toplum modeli', dönemin anahtar kelimesi "aydınlanma"nın ışığında açığa çıkan kültür kavramının ilk biçimlerine yön veren temel düşünceleri teşkil etmektedir (Eriksen ve Nielsen, 2010, s. 21-26).

Benzer bir yaklaşım İngiliz dilinde de kendini göstermektedir. Kültürün çeşitli alanlarını inceleyen ve bu alanlarda önemli eserler vermiş olan Gallerli yazar, akademisyen ve eleştirmen Raymond Williams (1921-1988), kültürün, günümüzde farklı entelektüel disiplinlerdeki ve düşünce sistemlerindeki önemli kavramlar için kullanılır hale gelmesi ile birlikte, İngiliz dilinin en karmaşık iki ya da üç kelimesinden biri olduğunu (Aktaran: Smith, 2007, s. 13) dile getirmektedir. İngilizce'deki ilk kullanımlarında,

hayvanların ve ekinlerin “yetiştirilmesi” (*cultivation*) ve dinsel tapınma (bundan sonra “kült” -cult- sözcüğü) ile ilişkili olan kültür kelimesi, XVI. yüzyıldan XIX. yüzyıla kadar geniş bir şekilde öğrenme ile bireysel insan aklının ve kişisel görgünün geliştirilmesine uygulanmış ve özellikle akademik literatür içerisinde önemli bir terim niteliği kazanmıştır (Smith, 2007, s. 13). Bu dönemde “uygarlık” sözcüğünün değer yüklü eşanlamlısı olarak kullanılması ile birlikte, terim bir bütün olarak toplumun gelişmesini de anlatmaya başlamıştır. “Kültürlü” Avrupa uluslarını Afrika “barbarlığı” ile karşılaştırmaya oldukça elverişli bir zemin teşkil etmiş olan sözcüğün dönem içerisindeki bu tipik kullanımı, ahlaki ve usule ilişkin farklılıklar kadar teknolojik farklılıkları da kapsar duruma gelmiştir (Smith, 2007, s. 14).

Bununla birlikte, Sanayi Devrimi’nde Romantizmin yükselişiyle kültürün tek başına ruhani gelişimi adlandırmak ve bunun maddi ve altyapısal değişimle karşılaştırmak amacıyla kullanılmaya başlanması söz konusu olmuştur. XIX. yüzyıl sonlarından itibaren, özellikle son yarım yüzyıl içerisinde, esas itibari ile bir soyutlama olan kültür kavramının, sosyalizm, milliyetçilik, halkçılık gibi yaygın ve etkili ideolojilerin temeline yerleştirilerek yorumlanması, bilim ölçütlerinin dışına taşınmasına doğru bir yol izlendiğini de düşündürmektedir. Bu duruma örnek teşkil edebilecek bir gelişme, XIX. yüzyılın sonlarında Romantik milliyetçilik ile beraber kültürün boyutları olarak öne sürülen, günlük yaşamı ve geleneği vurgulayan tonlamalar (İng. *inflections*) üzerinden izlenebilmektedir; çünkü bunlar, söz konusu dönem içerisinde ortaya çıkan “halk kültürü” ve “ulusal kültür” fikirlerini de içinde barındırmaktadır (Smith, 2007, s. 14).

Bu tür tarihsel kaymaların, terimin günümüzdeki kullanımlarına da yansımış olduğu bilinmektedir. Williams, bu kullanımları, (1) bir birey, grup ya da toplumun entelektüel, ruhsal ve estetik gelişimini ifade etmek; (2) bir dizi entelektüel ve sanatsal faaliyeti ve bunların ürünlerini (sinema filmi, resim, tiyatro, vb.) saptamak; (3) bir bireyin, grubun ya da toplumun yaşam biçiminin tümünü, faaliyetlerini, inançlarını ve gelenek-göreneklerini belirtmek şeklinde üç temel kategori altında değerlendirmektedir (Aktaran: Smith, 2007, s. 14). Özellikle bu üçüncü kullanım, kültürün sadece ileri Batı uygarlığında ya da yüksek sanatlarda değil, bireyin ve toplumun var olduğu her yerde

ve her anda bulunduğunu öne sürerek, günümüzde de söz konusu disiplin içerisinde önemini koruyan ve birçok antropolog tarafından savunulan, değer-tarafsız, analitik bir yorum olarak kabul edilmektedir.

Kültür sözcüğünün etimolojisine, anlamına ve kullanımına ilişkin olarak sunulan bu genel bilgilerin ardından, kültür bir kavram olarak ele alınırsa, disiplin içerisinde şekillenen belli başlı kuramsal yaklaşımları gözden geçirmekte fayda vardır.

Genellikle modern Amerikan Kültürel Antropoloji'nin babası kabul edilen Franz Boas (1858-1942), antropoloji disiplini içerisindeki ilk serüvenine maddi çevre/kültürel çevre ikileminin çözümünü aramak amacıyla Baffin Adası Inuitleri arasında gerçekleştirdiği alan çalışması ile başlamıştır (Özbudun ve diğerleri, 2007, s. 75). Doğal çevrenin kültürün biçimlenişini nasıl ve ne yönde etkilediğini görece tek düze bir ortamda gözlemleyebilme hedefinden yola çıkarak ulaştığı çeşitlilik, kendisine, evrimcilerin karşısına çıkarak her kültürün bir başkasıyla karşılaştırılamayacak tekil bir kendilik olduğu fikrini savunma ve bu kanıdan hareketle 'Kültürel Görecilik' akımının kurucusu olma fırsatını sağlamıştır (Özbudun ve diğerleri, 2007, s. 77-82). Düşünsel biçimlenişinde önemli birer rol oynayan ve özellikle geç Alman ulusallaşma süreçleri ile bağlantılandırılan çok sayıda filoloji araştırması, müzecilik çalışması ve antropocoğrafya çalışmasının ışığında elde ettiği birikimleri, yürüttüğü alan çalışmalarının bulguları ile bütünleştirerek sunan Boas, disipline ilişkin literatür içerisinde *Tarihsel Tikelcilik* şeklinde adlandırılan, "kültürün doğal koşulların mekanik bir yansıması değil, kendi bağımsız yasalarının denetiminde gelişen özgül, tekil süreçlerin ürünü olduğu" yönündeki görüşünü ileri sürmüştür.

Öne sürdüğü bu görüşü desteklemek adına, kültürün tıpkı bir gözlük gibi dünya deneyimimizi odakladığı; "çevremizdeki dünyayı algılamamız, toplumsal yaşamlarımızın anlamını yorumlamamız ve bu yaşamlarımız içinde hareket etmemiz için bize gereç sağladığı" (Morgan ve Just, 2007, s. 55-56) kanısı üzerine temellenmiş "*Kulturbrille*" – tüm insanların taktığını varsaydığı bir 'kültürel gözlük' – tanımını geliştirmiştir. Bu doğrultuda, 1930 yılında Franz Boas tarafından öne sürülen kültür tanımı şu şekildedir:

“Kültür bir topluluğun toplumsal davranışının bütün ifadelerini, bireylerin içinde yaşadıkları grubun alışkanlıklarından etkilenen tepkilerini ve bu alışkanlıkların belirlediği insan etkinliklerinin ürününü içerir” (Aktaran: Monaghan ve Just, 2007, s. 55).

Tanımdan da açıkça anlaşılacağı üzere, kültür, deneyimlere dayalı bir anlamlama şeklidir ve bu deneyimler sadece bize sunulan basit olgular değil, karmaşık bir fikirler, algılar, düzgüler, değerler ve davranışlar sisteminin bir parçası olarak kültürü biçimlendirir; dolayısı ile kültür, salt bir eylem değil aynı zamanda insanın dünyayı nasıl görmeyi öğrendiğinin bir ifadesidir. Bir bakıma, öğrenilmiş davranışın insan yaşamını şekillendirmesinin birtakım temel yolları olduğunu ve bunların ortaya çıkarılmasında antropologların kültür fikrini nasıl ele aldıklarını gösterebilmek açısından da bir örnek teşkil etmektedir.

ABD Kültürel Antropolojisinde ‘Kültür ve Kişilik Ekolü’ içerisinde yer alan önemli bir figür Ruth Fulton Benedict (1887-1948), Boasçı geleneğin aksine, kültürü rastgele bir toplam olarak değil bütünleşmiş ve tutunumlu bir kendilik olarak görmektedir (Özbudun ve diğerleri, 2007, s. 94). Kültürler arasında ödünç alımlarla gerçekleşen difüzyonu reddetmemekle birlikte, belli bir kültüre dahil olan unsurların zaman içerisinde giderek daha tutarlı bir bütün meydana getirdiğini ileri sürmektedir. “Kültürün bütünleştirici yönü onun kişilik ile olan ilişkisidir” (Özbudun ve diğerleri, 2007, s. 94) görüşünden yola çıkarak “her kültürün ayrı ve apaçık bir kişilik tipi oluşturduğu ve kültür tipleri ile duygulanım örüntüleri arasında yüksek ölçüde tutarlılık bulunduğu” yönündeki özgün katkısını geliştirmiştir.

“Kültür, büyütülerek [bilimsel] ekrana yansıtılmış bireysel psikolojidir” (Aktaran: Güvenç, 2010, s. 99).

“Bir topluluğun tüm faaliyetlerini yansıtan ve onu diğer tüm toplumlardan ayıran eylem ve düşünceler dizini” (Aktaran: Özbek, 2000, s. 33) olarak betimlediği kültüre ilişkin yukarıda öne sürmüş olduğu tanımla Benedict’in antropoloji ve psikoloji disiplinleri arasında bir ilişki veya yakınlaşma geliştirdiği düşünülmektedir. Esasen bu düşüncenin izlerini, temel kişilik özellikleri açısından ele alarak karşılaştırdığı üç kültüre (törensel bir halk olarak betimlediği ve sınırlama, uyum ve ölçülülük özelliklerini vurguladığı New Mexico Zunileri; Boas’a dayanarak betimlediği ve Zunilerin tam aksine,

kültürlerinde duygu, tutku ve aşırılığın dışı vurulduğu Vancouver Kwakiutlları; Reo Fortune'nin yapmış olduğu araştırmaları dayanak alarak, düşmanca davranışlara ve ihanete yatkın, sürekli korku ve kaygı hisleriyle dolu bir kültür olarak betimlediği Malenezya Dobuaları) yer verdiği ünlü eseri *Patterns of Culture* (1934) da görmek mümkündür. Psikoloji/Psikiyatri disiplinleri çerçevesinde ve Batılı terimler doğrultusunda sırasıyla nevrotik, megaloman ve paranoid kabul edilmesi gereken bu üç kültürün, kendi kültürü içerisinde 'normal' kabul edilen davranış örüntüleri ile kültürel bir konfigürasyon teşkil ettiklerini ve genelinde her bir kültürün bu türden eşsiz bir örüntüye sahip olduğunu; bunun da, kültürün tüm üyelerinin temel kişilik özelliklerini belirlediğini savunmaktadır (Özbudun ve diğerleri, 2007, s. 96-97).

Amerikan yapısal dilbilimin öncülerinden ve Boas'ın izinden giden öğrencilerinden biri olarak, Alman asıllı Amerikalı antropolog ve dilbilimci Edward Sapir (1884-1939), dil ve kültür arasındaki ilişkiden hareketle, her iki alanı birlikte ele alarak yürüttüğü araştırmalarda, toplumda kavram olarak var olan her şeyin dilde de mevcut olduğunu ve kültürel muhtevanın o dilin söz dağarcığını oluşturduğunu göstermeye çalışmıştır. Hepimizin az çok bildiği örnekler, - Hopi Kızılderili dilinde kuş dışında uçan her türlü şeyin (böcek, arı, uçurtma, pilot, vs.) adlarının aynı olan tek bir sözcükle karşılanması; kutba yakın yaşayan Eskimolar arasında "kar" kavramına karşılık gelen çok fazla sayıda kelime bulunması, vb. - doğrultusunda, Benjamin Lee Whorf (1897-1941) ile birlikte geliştirdikleri "bir dildeki ayırıcı özelliklerin başka bir dilde bulunmadığı ve dolayısıyla tüm dillerin göreceli olduğu" (Tosun, 2005, s. 138) savına dayanan "Dilsel Görecelik" kuramının temelinde de dünyaya ilişkin algıların dille şekillendiği öne sürülmektedir. Sapir'in kültür tanımı:

"Kültür, varlığımızın yapısını (ilişkilerini) belirleyen, sosyal süreçlerle öğrendiğimiz uygulama ve inançların, maddi ve manevi öğelerin birliğidir" (Aktaran: Güvenç, 2010, s. 99).

Elbetteki tanımın temelinde, kültürlerin ancak birbiriyle göreceli olarak yorumlanabileceği ve belirli bir inanç ya da davranışın anlamının öncelikle kendi kültürel bağlamı açısından anlaşılması gerektiği düşüncesini ilke edinmiş olan 'kültürel görecelik' akımının izleri yer almaktadır. Ancak bu noktada önemli olan, göreceliğin, özellikle

ABD’nde birçok antropolog tarafından bir dogma ya da ideolojik gereksinim biçiminde değil görgül bir bulgu biçiminde algılandığının anlaşılmasıdır (Monaghan ve Just, 2007, s. 70). Söz konusu bu durum, dilbilimsel verileri kullanarak zaman, uzam ve sayı gibi kavramların farklı diller içerisinde farklı biçimlerde şekillendirildiğini göstermek amacıyla en belirgin haliyle, bir dil öğrendiğimizde bir dünya öğrendiğimizi ifade eden Sapir ve Whorf’un çalışmalarıyla görülmektedir.

Dil-kültür ilişkisi bağlamında, 1950li yıllarda “Yapısalcı Akım”ın kültüre ilişkin düşünsel dünyamızı biçimlendirmede köklü bir rol oynadığı açıktır. Bu rol, aynı zamanda söz konusu akımın temellerini teşkil eden, “derinliğin dış görünüşü açıkladığı, derinliğin yapısal olduğu, yorumcunun nesnelliği, kültürün dile benzediği ve hümanizmin ötesi” (Smith, 2007, s. 135-136) ilkeleri üzerinden incelenilmektedir. Ana hatları ile ele alınacak olursa;

Yüzeysel olarak kaotik, öngörülemez ve farklı bir yapı sergileyen toplumsal yaşamda, şaşırtıcı ve benzersiz olaylar düzleminin altında saklı birtakım oluşturu mekanizmaların varlığı söz konusudur. Dolayısı ile, yüzeyde ne görüldüğünü kavramak için derinde yer alan düzleme bakılması gerekmektedir. Derindeki oluşturu mekanizmalar, sadece hazır ve etkili değil, ayrıca örgütlü ve yapıldır; buna bağlı olarak, öğelerin sınırlı bir kümesinden oluşmuş derin yapıların dış görünüş farklılığını açıklayan biçimler içerisinde bir araya gelerek yeniden birleştikleri görülmektedir. Yapısalcılar, kendilerini gerçek toplumsal aktörlere görünür olmayan kimi gerçekleri keşfeden tarafsız ve bilimsel gözlemciler şeklinde görme yanlısıdır; bu noktada, yorumcunun nesnelliği ön plana çıkmaktadır. Yapısal dilbilimi alanındaki çalışmalardan derinden etkilenmiş olan kültüre yönelik yapısal yaklaşımlar doğrultusunda - kimi zaman semiyotik süreçlerin ‘şifresinin çözümü’nü gerektiren bir süreç olarak düşünülmesi ile - benzeşen öğelerin (işaretler, kavramlar) tanımlanması ve bu öğelerin mesaj taşımak için nasıl düzenlendiğinin incelenmesine dayalı olarak, kültürün dile benzediği ön görülmektedir. Asıl odak noktasının bireysel insan edimcinin bilinci ve üstün niteliği değil kültürel sistemin rolü ve kültürel sistem çalışmaları olduğunu vurgulayan “hümanizmin ötesi” fikri etkili olmaktadır (Smith, 2007, s. 135-136).

Söz konusu bu ilkeler üzerinden, yapısalcı akımın kültüre ilişkin düşüncelerimizi nasıl biçimlendirdiği görülebilmektedir. Elbetteki bu noktada, Fransız dilbilimci Ferdinand de Saussure’ün dile yönelik yapısalcı yaklaşımının kültüre yönelik yapısalcı yaklaşımlar için temel hazırlamış olduğu yadsınamaz bir gerçekliktir.

“Yapı” sözcüğüne yepyeni ve psikolojik bir anlam kazandırarak sosyal yapıları anlayabilmek için insan aklının evrensel yapısına inilmesi gerektiğini vurgulamış ve toplumsal yapıların insan zihnindeki semantik veya kavramsal yapıların bir yankısı olduğunu, neredeyse tüm kavramsal yapılarımızı düalizm eğilimi üstüne kurulu ikilemeler yoluyla kazandığımızı ileri sürmüş olan ‘yapısalcı’ antropolojinin kurucusu Claude Lévi-Strauss (1908-2009)’un kültür tanımına baktığımızda;

Kültür ne doğal ne de yapaydır. Ne genlerden ne de rasyonel düşünceden kaynaklanır, zira kültür icat edilmemiş olan ve işlevleri ona itaat edenlerce genellikle anlaşılmayan davranış kurallarından oluşur. Bu kuralların bazıları farklı türden toplumsal yapılarda edinilmiş geleneklerin kalıntılarıdır (...) ve her bir insan grubu bu yapılardan geçmiştir. Diğer kurallar belirli amaçlar uğruna bilinçli olarak kabul edilmiş ya da değiştirilmiştir. Ama hiç kuşku yoktur ki, genetik özelliğimiz tarafından miras alınan içgüdüler ile akıldan esinlenen kurallar arasında, bilinçsizce edinilen kurallar daha önemli ve daha etkili olmayı sürdürmektedir; zira aklın kendisi (...) kültürel evrimin bir nedeni olmaktan ziyade bir ürünüdür (Aktaran: Monaghan ve Just, 2007, s. 60).

görüşünün temelinde, esasen, antropologlar tarafından uzunca bir süre ilgi ve tartışma konusu olmuş ‘insanların birbirinden çok farklı alanlara kategori anlamları vermelerini sağlayan sınıflandırma sistemlerini yaratma konusundaki evrensel eğilim’ yaklaşımına bir karşı duruşun söz konusu olduğu görülmektedir.

Öncellerine benzer şekilde, sistem ve yapı kavramlarında uzlaşıyor olmasına rağmen Lévi-Strauss, bilinç dışı mekanizmalara ağırlık vermesine dayalı olarak yapısal antropolojiyi psikolojiye yaklaştırmış görünmektedir (Güvenç, 2010, s. 89).

Tanımdan hareketle, bilinçsizce edinilen kuralların daha önemli ve daha etkin olduğu yönündeki görüşünü ileri sürmesindeki amaç, sistemi oluşturan parçaların hangisinin daha önemli veya ağırlıklı olduğunu ortaya çıkarma gereksinimidir. Çünkü Lévi-Strauss, insan sınıflandırmasının ve düzenin işleyişi için gereken kuralları oluşturmanın evrensel olduğunu kabul ederken, bu evrenselliği toplumsal doğanın uzantısı olarak görmekten ziyade insanın genetik yapısına dayandırmaktadır. Bu noktadan hareketle, “...evrensellik taşımasının nedeni de insanlara özgü bir ayrımlar oluşturma yatkınlığının, insan zihninin ikili doğası (ikililik eğilimi) tarafından şekillendirilen daha temel nitelikli bir ‘derin yapı’nın -birtakım gerekli düzenlemeler ile- yüzeysel

betimlerinden başka bir şey olmayan sınıflandırmalar yaratmasıdır” (Monaghan ve Just, 2007, s. 59) ifadesini ileri sürmektedir.

Tüm bu görüşler üzerinden, Lévi-Strauss’un düşünsel biçimlenişinde, yapısalcı dilbilim çerçevesinde yer alan ‘Prag Ekolü’nün izlerini görmek de mümkündür. Derin yapı (İng. *deep structure*) ve yüzey yapı (İng. *surface structure*), ikili zıtlıklar (İng. *binary dichotomies*) gibi Prag Ekolü’ne özgü kilit kavramlar ve kavrayış şekilleri, Strauss’un insan kültürünün yapılandırılmasında işleyiş gösteren bilinç dışı ilkelerin analizinde başvurduğu kaynakları teşkil etmektedir. İnsanların birliği ilkesinin temelinde yer alan zihinsel düzen talebi ise, bu doğrultuda insanın içerisinde yaşadığı evrenin ilkesi de bu düzen olacaktır. Zihindeki bu düzeni teşkil eden birtakım kurallar ise yüzey yapıdan derin yapıya ulaşmayı sağlar ve yüzey yapıdan sağlanan somut görüngüler derinde yer alan yapının birer kanıtını oluştururlar. Bu durumda, anlama varabilmenin yolu, deneyim ve algıların sınıflandırılması ve bunların aktarılabilmesi için adlandırılması aracılığıyla, yüzeydeki somut görüngülerden derindeki yapıya ulaşabilmektir. Böylesi bir yaklaşımla, aynı sınıflandırma sistemi ve aynı adlandırmayı paylaşan insanların aynı kültürü paylaşıyor oldukları yönündeki düşünce akla yatkındır. Ancak rasyonel bir temel üzerine yerleşik evrensel altyapılar aracılığı ile farklı kültürü paylaşan insanların da bu ortak, insani temele katıldıkları bir gerçektir (Özbudun ve diğerleri, 2007, s. 193-194). Bu görüşler doğrultusunda, genellikle en önde gelen yapısalcı kültür kuramcısı olarak tanınan Lévi-Strauss’un kültüre yaklaşımındaki birincil kaygısının, ayrıntıyı açıklamaktan ziyade ayrıntıyı kullanarak altta yatan daha büyük ve daha önemli yapıları yeniden kurmak olduğu anlaşılmaktadır. Bu kaygının izleri, en açık şekilde, akrabalığın yapısal analizinde ve mit ve sınıflandırmanın yapısal analizinde görülebilmektedir.

Boas’ın öğrencilerinden ve tarihsel tikelci görüşü savunan önemli isimlerden Amerikalı antropolog ve etnolog Robert H. Lowie (1883-1957), Kroeber’in ‘kültürün kendi terimleri ile açıklanması gereken “*sui generis*” bir kavram olduğu hususunda hemfikirdir. Kültürün belirlenmesinde çevresel etkenlerin ya da biyolojinin herhangi bir rolü olmadığı kanısında uzlaşarak, seküler bir ilerleme içerisinde bulunan insanın kültürel gelişiminin belirli bir basamak aşıldıktan sonra muazzam bir hıza eriştiğini

(Kuper, 1999, s. 63) dile getirmektedir. Bu noktada evrimsel yaklaşımı tamamen dışlamadığı da görülmektedir.

Lowie'nin, kültürün bütünleşik olduğu veya bütünleşmiş sistemler tarafından biçimlendirilmiş olduğu kanısına itiraz ederek ve Amerikan yerlileri arasında çeşitli niteliklerin ödünç alınmasına veya yayılmasına ilişkin yürütülen alan çalışmasının sonucunda edinilen ilk gözlemlere ve bulgulara dayanarak, kültürü, 'bir parçalar ve yamalar birlikteliği', başka bir ifade ile karmaşık ama temelde gelişigüzel bir tarihin ürünü, olarak gördüğü bilinmektedir (Monaghan ve Just, 2007, s. 66). Bu noktada, kültürlerin kendi tarihlerinin birer sonucu olduğu; kültürler arasındaki ilişkilerin verilerle açıklanması gerektiği; bu verilerin rastlantısal temaslar ve ödünç almalar şeklinde görülebileceği ve "parça bohçası" olarak nitelendirdiği kültürü biçimlendiren şeylerin bunlar olduğu (Özbudun ve diğerleri, 2007, s. 90), Lowie'nin kültüre ilişkin temel görüşlerini teşkil eden hususlardır.

XX. yüzyılın ilk çeyreğinde Avrupa'daki antropoloji disiplini çerçevesinin temel eğilimini teşkil eden işlevselcilik ekolünün etkin isimlerinden Bronislaw Malinowski (1884-1942)'nin kültür tanımı ve kültürle ilgili açıklamasıyla devam edecek olursak,

"Aşık ki kültür, aletler ve tüketicinin eşyalarından, çeşitli toplumsal grupların düzenleyici [örgütsel] amaç ve ilkelerinden (charter), insan düşüncesi ve becerilerinden, inanç ve göreneklerden ibaret bir birleşik bütündür" (Aktaran: Altuntek, 2009, s. 79).

"İster çok basit ya da ilkel bir kültürü, isterse son derece karmaşık ve gelişmiş bir kültürü düşünelim, kısmen maddesel kısmen insani kısmen de tinsel olan ve insanoğlunun yüz yüze kaldığı somut, spesifik sorunların üstesinden gelebilmek için oluşturduğu çok büyük bir düzenle karşılaşırız" (Aktaran: Monaghan ve Just, 2007, s. 57).

"İşlevsiz bir sosyal kurumun yaşayamayacağı" iddiasından ve "yapı" ve "işlev" sözcüklerinin toplumsal bir varlığın çözülmesinde kullanılabilecek iki anahtar olduğu kanısından hareketle, Malinowski, kavramsal düşünce ve konuşma yeteneğine sahip insanoğlunun "kültür" adı verilen varlık alanını yaratmış ve geliştirmiş olduğunu ileri sürmüştür (Güvenç, 2010, s. 87). Bu şekilde, tüm sosyal/kültürel sistemlerin üyelerinin temel biyolojik ve psikolojik ihtiyaçlarını karşılamakla yükümlü olduğu gibi,

beslenme, barınma ve çoğalma, sevgi, güven duyma, gruplaşma, vb. temel ihtiyaçların karşılanmasını kurumlaştırmış olduğunu da ifade etmiştir (Güvenç, 2010, s. 87-88).

Başka bir deyişle, Malinowski'nin düşünsel biçimlenişinde insanın yarattığı bir varlık alanını, “düzen” ilkesi üzerine temellenmiş bir sistemi, bir sosyal kurumu karşılayan kültür, bizzat var olmak için, üyelerinin temel ihtiyaçlarını karşılayarak ve onların yaşamının sürekliliğini sağlayarak işlevini yerine getirmekle yükümlü bir yapıdır. Bu doğrultuda, bütüncül kültür kuramlarında görülen ve eleştirilen ortak özellik, bu tanım içerisinde de kendini göstermektedir. Genel olarak, sistemin birbiri ile bağlantılı olan ve her birinin belli bir işleyişi ya da işlevi bulunan çeşitli parçalardan oluştuğu düşüncesinden yola çıkılmakta ve kültür bir sistem, kültürel görüngüler birer parça olarak ele alınmaktadır. Öne sürdüğü tanımın devamında kültüre ilişkin düşüncelerine açıklık kazandırabilmek için dayandığı bir diğer temel ilkenin, “ilkel” insanın ‘geleneğin kölesi’ değil, “her bir uygulaması veya kurumu bireysel ve kolektif gereksinimlerin karşılanmasına katkıda bulunan rasyonel bir aktör olduğu” (Monaghan ve Just, 2007, s. 79) yönündeki görüşü ve bu görüşü destekleyecek şekilde etnografya çalışmalarına bağlı olarak elde ettiği, “birçok Batılı tarafından ‘uygarlaşmış’ toplumlara özgü alanlar varsayılan hukuk ve ileri ekonomi gibi kurumların, bir parça farklı biçimlerde de olsa, “ilkel” toplumlarda da eksiksiz bir şekilde var olduğunu” gösteren bulgular olduğu söylenebilir.

1917 yılında, “kültür” teriminin günümüzdeki kadar yaygın bir kullanıma sahip olmadığı dönemlerde, Alfred Kroeber, organik ve sosyal (daha sonraları ‘sosyal’ sözcüğünü ‘kültürel’ olarak değiştirmiştir) ayrımını ileri sürdüğü “*The Superorganic*” başlıklı makalesini yazmış; ve genel hatlarıyla, toplumsal evrim çalışmalarının, biyolojik bir varlık olan insanın evrimini ve öğrenilmiş davranışın evrimini birbirine karıştırdığını; bu nedenle, ırkların zihinsel yeteneklerinin ve ırk ıslahı düşüncesinin organik bir araç olarak sosyal hedeflere erişmek için kullanılabileceği şeklinde hatalı sonuçlara yol açtığını belirtmiştir (Kroeber, 1952, s. 22-52). Kroeber’ e göre kültür, bireylerden kaynaklanır ve bireyler aracılığıyla sürdürülür; bununla birlikte, bireyleri aştığı ve hatta onları kontrol ettiği gerekçesiyle tamamen ‘*sui generis*’, yani kendine özgü bir örüntüdür. Bireysel organizmanın üzerinde yer alan bir anlama düzeyinde

kavranabileceği ve ancak bu yolla açıklanabileceği için “organik-üstü” dür (Kroeber, 1952, s. 25).

Kroeber, ‘organik-üstü’ olarak nitelendirdiği sosyal davranışı, organiğin daha üzerinde yer alan olgunun bir seviyesi şeklinde tanımlamıştır ve biyolojik organizmadan ayrı bir şekilde ele alınması ve çalışılması gerektiğini öne sürmüştür. 1945 yılında yayımladığı “*Culture and the Levels of Knowledge*” isimli makalesinde, kültüre ilişkin genellemelerin yapılması gerektiğini, ancak bu noktada, kültürün değerleri, biçimleri ve içeriği bireyin çok üstünde ve ötesinde yer aldığı için bireylerin davranışlarına gönderimde bulunulmaması gerektiğini ifade eden Kroeber, kültürel gelişmenin önemli ve dikkat edilmesi gereken etmenlerinin bireyler değil, ondan önce gelen kültürel kuvvetler olduğunu vurgulayarak, kültürün soyut, ideal ve ruhani bir gerçeklik olduğu yönündeki kanısını, 1952 yılında Clyde Kluckhohn ile birlikte yürüttükleri çalışma kapsamında öne sürdüğü kültür tanımlaması ile bir kez daha ortaya koymaktadır. Kroeber’e (1952, s. 118) göre kültür,

“Tüm önemli fikirler gibi bireyin zihninde kavranan ve farkındalığın artması ile birlikte kademe kademe gelişen bir ‘anlama’dır.”

Disiplin içerisinde farklı zamanlarda ve farklı bakış açılarıyla antropologlar tarafından öne sürülmüş çok sayıda kuramsal kültür tanımını derleyerek, “kültür”ün anlamlarına ilişkin yürüttükleri bu ortak çalışma ile Alfred Kroeber ve Clyde Kluckhohn, çeşitli tanımlar arasında çakışma olmasına rağmen, sözcüğün kavramsallaştırılmasına yönelik altı temel kavrayışı tanımlamayı başarabilmiştir (Smith, 2007, s. 15).

Bu altı temel kavrayış doğrultusunda tanımlamaların kategorilere ayrılması şu şekildedir: (1) kültürü sosyal hayatın toplamını oluşturan kapsamlı bir bütün olarak görme ve kültürü oluşturan çeşitli alanları ya da boyutları listeleme eğiliminde olan “Betimleyici Tanımlar”; (2) kültürü nesiller aracılığıyla zaman içerisinde aktarılan bir miras olarak görme eğiliminde olan “Tarihsel Tanımlar”; (3) ilk biçimde, kültürün somut davranış ve eylem yapılarını biçimlendiren bir kural ya da yaşam biçimi olduğunu öne süren; ikinci biçimde ise, kültürün şekillenmesinde davranışa bakılmaksızın değerlerin rolüne vurgu yapılan, iki biçim alabilen “Normatif Tanımlar”;

(4) kültürün, insanların iletişim kurmasına, öğrenmesine ya da maddi ve manevi ihtiyaçlarını karşılmasına olanak sağlayan bir sorun-çözücü araç olarak sahip olduğu rolünün vurgulandığı “Psikolojik Tanımlar”; (5) kültürün ayrışabilen yönlerinin kurulu karşılıklı ilişkilerine işaret ederken kültürün somut davranıştan farklı bir soyutlama olduğu gerçeğinin altını çizen “Yapısal Tanımlar”; (6) kültürü nasıl var olduğu ya da varoluşunu nasıl sürdürdüğü bakımından tanımlayan, sanıldığının aksine biyoloji ile çok az ilgisi olan, kültürü bireylerin iletişim ve etkileşiminden doğan ya da kuşaklar arasında gelişen aktarımın bir ürünü olarak varlığını sürdüren bir olguymuş gibi açıklama eğilimde olan “Genetik Tanımlar” (Smith, 2007, s. 15). Yarım asırdan fazla bir süre üzerinden geçmiş olmasına rağmen, Amerikan antropolojisinin bu iki önemli ismi tarafından ileri sürülen tanımlamalar günümüzde de geçerliliğini korumakta ve bu kavrayışlar kültürel kuram alanına çoktan girmiş bulunmaktadır.

Kültür kavramının günümüz temel anlamını aydınlatmak mümkün olduğu sürece, Kroeber ve Kluckhohn’un bu kavrayışının belli temalar etrafında yoğunlaştığını görmek de olasıdır. İster birey ister bir grup isterse bir toplumun yaşantısı söz konusu olsun, “kültürün, maddi veya teknolojik olanla veya sosyal yapı ile arasında karmaşık ilişkilerin bulunduğu kabul edilmesine rağmen, bir bütün olarak “yaşam tarzı”ndan farklı ve ondan daha soyut bir olgu şeklinde kavranmasına ihtiyaç duyulduğu” (Smith, 2007, s. 17) ifade edilmektedir. Kültürel kuram alanına girmiş bu kavrayışlar doğrultusunda, kültür, ideal ve ruhani olanın (maddi olmayanın) gerçekliği olarak görülmekte ve buna bağlı olarak, inanışların, değerlerin, sembollerin, işaretlerin ve söylemlerin biçimlenmiş bir alanı olarak kavranmaktadır (Smith, 2007, s. 16). Kültürün, altta yatan ekonomik-siyasi güçlerin, güç dağılımlarının veya toplumsal yapısal gereklilik ve ihtiyaçların basit bir yansıması olarak açıklanamayacağı gerçeğini savunarak, ‘kültürün özerkliği’ ilkesinin önemle altını çizmektedirler (Smith, 2007, s. 17).

Eserlerinde Kroeber’in düşünsel biçimlenişine ilişkin görüşlere sıkça yer vermiş olan, antropoloji tarihi ve teorilerine olan ilgisinin temeline kültür kavramını yerleştirmiş ve özellikle Güney Afrika etnografik çalışmalarında uzmanlaşmış sosyal antropolog Adam Kuper (1941 -), “*Culture: The Anthropologists’ Account (1999)*” adlı eserinde,

günümüz genel çerçevesinden ve mevcut eğilimler doğrultusunda bakıldığında, kültürün genel olarak başka bir olguya karşıt olacak şekilde tanımlanmış olduğunun görüldüğünü vurgulamaktadır (Kuper, 1999, s. 14-15).

Kuper, öne sürdüğü bu görüşü desteklemek için sözlerine, “Kültür, küreselleşen, materyalist, aç gözlü ve amansız bir düşman olan uygarlık karşısında direniş gösteren otantik ve yerel açıdan farklı olma biçimidir.” (1999, s. 14) diyerek devam etmiştir. “Materyalizme karşı köşeye sıkışmış ruhun krallığı; hayvani doğamıza galip gelen ruhsal gelişme adına sahip olduğumuz insani kapasite” gibi tanımlamaları ile, “kültürün, tıpkı sosyal bilimler bağlamında olduğu gibi, bir dizi karşıtlık içerisinde görüldüğünü ve bireysel insan ruhuna karşı olarak kolektif bir bilinçlilik olduğunu” (1999, s. 14-15) ifade etmiştir. Kuper tarafından öne sürülen kültür tanımı şu şekildedir:

“Kültür (...) tam anlamıyla gelişmiş bir dile dayanan, teknik yaratıcılıkla bağlantılı öğrenilmiş, kolaylıkla uyum sağlayan, simgesel davranış, topluluklar arasında karşılıklı ilişkileri düzenleme kapasitesine dayanan bir beceriler kompleksidir...” (Aktaran: Monaghan ve Just, 2007, s. 73).

Daha farklı ve çağdaş bir bakış açısıyla, Hamline Üniversitesi emekli antropoloji profesörlerinden Cynthia A. Cone ve meslektaşı Pertti J. Peltö tarafından yayına hazırlanmış olan “*Guide to Cultural Anthropology*” isimli eserde, kültürün tamamen bir soyutlama olduğu ve bireylerin davranışından soyutlandığı öne sürülmektedir. Kavramın, bireyin davranışlarında görülen düzenlilikleri kavrama ve bilimsel amaçlar doğrultusunda bu düzenliliklerden genellemelere ulaşma olanağı sunduğu; kültüre ilişkin bilğimiz dahilinde olanların, belirli davranış örüntüleri sergileyen belli toplumların üyelerinin bireysel olarak gözlemlenmesinden sağlandığı; kavramsal olarak kültürel örüntülerin, belirli fikirleri paylaşan ve belirli eylemleri sergileyen grubun bu fikir ve eylemleri ifade etme biçimlerinden ayrı tutulduğu belirtilmektedir. Her bireyin kendi “kişisel kültürüne”, başka bir deyişle kendine ait bir zihinsel haritaya veya rehber kitaba sahip olduğu; bu kişisel kültürün bir bölümünün, bireyin, toplumdaki diğer üyelerin zihinsel haritalarını kavramasından ibaret olduğu; bu anlamda her bireyin, doğrudan ya da dolaylı bir şekilde iletişim kurduğu diğer tüm bireylerin davranışlarından soyutlama yaptığı vurgulanmaktadır (Cone ve Peltö, 1969, s. 41). Bu

bağlamda, kültürün soyutlama olduğu yönündeki iddialarını aşağıdaki açıklamaları ile desteklemeye çalışmışlardır:

İnsan hayatının yönünü karakterize eden sürekli tercihler dizisini oluşturmada, birey, tarafından rehberlik edildiği ve içerisinde yeni bir deneyime uyum sağladığı bir zihin haritasına sahiptir. Her bireyin zihin haritası bir ölçüye kadar kendine özgüdür; kişinin eşi benzeri olmayan kendi tarihinin bir ürünüdür. Aynı zamanda bu zihin haritası veya rehber, kişinin içerisinde yer aldığı toplumun diğer üyelerinin sahip olduğu ile bir ölçüde benzerdir. Bir toplumun kültürü, bireysel zihin haritalarının karşılıklı olarak birbiri ile bağlantılı olmasına dayalıdır. Bir antropolog, kişinin zihnindeki içerikleri ve anlamları doğrudan bilemeyeceği için, sadece davranışın gözlemlenmesi yoluyla bu zihin haritalarının özelliklerini belirleyebilir (Aktaran: Cone ve Peltó, 1969, s. 41).

Kültür kavramına dair kuramsal yaklaşımları ana hatları ile incelemek için yapılan araştırmalar ve sonucunda elde edilen bu bilgiler, ABD Kültürel Antropoloji disiplini içerisindeki son derece geniş ve muazzam ölçüde çeşitlilik sergileyen literatürün sadece ufak bir bölümünü teşkil etmektedir. Ne var ki, bu ufak bölüm bile genel bir bakış doğrultusunda “kültür” gerçeğinin ne kadar derin olduğunu göstermek açısından yeterlilik göstermektedir. Literatür içerisindeki tartışmalar ve birbirinden farklı niteliklerle geliştirilmiş - kimi zaman belirli bakış açılarını desteklemeye yönelik - yaklaşımlar, kültürün doğası ve insan yaşamı üzerindeki anlamlarını açıklama çabası içerisinde özgül bir alan olarak işleyiş gösterebilecek “kültürel kuram”ın sınırlılıklarını kavramayı da güçleştirmektedir. Sınırlı sayıdaki ama disiplin içerisinde en ön planda olan ve en temel anlayışlar ışığında biçimlenmiş bu kültür tanımlarına yer verilmesinin amacı, tematik sürekliliği sağlayan temel meselelerin açığa çıkarılabilmesidir.

Bu tematik sürekliliğin gösterdiği gerçek şu ki, birey, grup veya toplum temelinde; içerik, biçim, işleyiş veya rol bakımından nitelendirilen; sosyal hayatın toplamı, kapsamlı bir bütün, toplumun işleyişinde görevli bir sistem veya sosyal yaşamın bir boyutu; nesiller aracılığıyla zaman içerisinde aktarılan bir miras; davranış, değer, rol, norm, eylem, kural ya da yaşam biçimi şeklinde açığa çıkan bir görüngü; iletişim aracı veya ihtiyaçların karşılanmasını sağlayan bir araç; somut davranıştan farklı bir soyutlama; iletişim ve etkileşimden doğan bir ürün ya da süreç; başlı başına bir oluş veya varlık alanı; kendi bağlamında okunup yorumlanan bir metin olarak farklı bakış açıları şeklinde karşımıza çıkan “kültür” kavramının özünde “anlam arayışı” yer

almaktadır. Buna bağılı olarak, kültürü tanımlamaya çalışan tüm isimlerin temel çabası olan “anlamlandırma” amacından hareketle, kavramın belli özellikleri üzerinde yoğunlaştıkları görülmektedir.

Dünden bugüne insanın kendiliğini anlama sürecinde, kendisi ve çevresindeki diğere bireylerle olan benzerliğı veya farklılığı her zaman ayırt edici bir çıkış noktası olarak görülmüştür. Ötekileştirdiğimiz bizlerin içerisinde farklı ya da çeşitli ya da benzer anlamları, değerleri ve gösterimleri ile birçok uğraşı veya çalışmaya konu olmuş “kültür” kavramı bu noktada kilit bir rol oynamıştır. Bu durumda, farklı anlam, değer ve gösterimler doğrultusunda bağlamsal bir anlam teşkil ederek uzağımızda (örneğin; uzak kültürler), çeşitli anlam, değer ve gösterimleri ile yan anlamlar teşkil ederek yakınıımızda (örneğin; yakın kültürler) ve benzer anlam, değer ve gösterimleri ile eş anlamlar teşkil ederek yanı başımızda (örneğin; kendi kültürümüz) yer alan “kültür” kavramı, insanoğlu hangi zamanda, nerede ya da nasıl bulunursa bulunsun hali hazırda varlığını göstererek bizzat temel anlamı teşkil etmektedir: kültürün bizzat kendisini.

Zorlukları ne olursa olsun, kültüre ilişkin antropoloji ve dilbilimi temelli bu türden çalışmaların, disiplinin modern düşünsel çerçevesinde kendine özgü bir yer bulacağı ve sonrasında gerçekleştirilecek çalışmalar için belirli açılardan temel bir fikir sunabileceğı düşünülmektedir. Antropoloji disiplini içerisinde yer alan iki farklı ekolün temsilcisi olan antropolog Edward Burnett Tylor (1832-1917) ve antropolog Clifford Geertz (1926-2006) tarafından öne sürülmüş “kültür” tanımlarının semantik açıdan karşılaştırmalı olarak incelendiğı bu tez çalışması kapsamında, özellikle bu iki ismin seçilmiş olmasının ardında yatan neden, gerek çağdaşı isimler, gerekse kendilerinden sonra gelen meslektaşları tarafından eleştiri oklarının hedefine yerleştirilmiş olmalarına rağmen, “kültür” gerçeğini anlamlandırma ve tanımlamada tercih etmiş oldukları anlatımın günümüzde halen geçerliliğini korumasıdır. Bu noktadan hareketle, insan gelişiminin en değerli kanıtlarından biri olan “kültür” fenomenine yükledikleri anlamın farklı semantik kategoriler içerisinde şekillendirilmiş olduğı gösterilmeye çalışılmıştır. İleri sürdükleri tanım dahilinde ve kavramla ilgili görüşleri doğrultusunda, Tylor’un dolaylı yoldan Geertz’in ise doğrudan, kültürü, anlamlamaya dayalı bir göstergeleştirme

biçimi olarak ele aldıkları, başka bir ifade ile kültürün semantik bir gösterge olduğu hususunda uzlaştıkları söylenebilmektedir.

BÖLÜM 3

İKİ FARKLI EKOL

Antropoloji biliminin gelişim süreci içerisinde farklı yaklaşımlar ışığında şekillenen ekoller veya akımlar arasında en belirgini ve birbirine en uzak olanı diyebileceğimiz “Evrimci Antropoloji” ve “Yorumsamacı Antropoloji”, benimsediği temel ilkeler doğrultusunda ve disiplin içerisinde belli bir üne kavuşmuş temsilcileri ile günümüzde de çeşitli araştırmaların merkezinde ve yöneltiren eleştirilerin odağında yerini almaktadır.

3.1. EVRİMCİ ANTROPOLOJİ VE EDWARD BURNETT TYLOR

XX. yüzyılın ortalarına dek organik bir model üzerine temellendiği görülen antropoloji kuramları içerisinde evrimci düşünürlerin, “kültür” fenomenine artsürekli perspektiften yaklaşarak, bu olguları basitten karmaşığa, “ilkel”den gelişmişe doğru bir gelişim süreci izleyen birer organizma şeklinde ele aldıkları görülmektedir. İnsanlar arasındaki farkları sosyal/kültürel farklarla açıklama girişiminde, nedeni, biyo-kültürel bir kurum veya değişkenle açıklamaya çalışan XIX. yüzyıl antropologlarının ortak kuramsal yönelimi “evrim”; ileri sürülen açıklamaların hemen hepsinde görülen ana fikir ise “sosyal gelişme” olmuştur (Güvenç, 2010, s. 78). Sosyal kurum ve davranışların temeline yerleştirilen ‘ilkellikten uygarlığa doğru genel ve kaçınılmaz bir evrimin var olduğu’ görüşü, antropolojinin sadece ilkel toplumlarla ilgilenen bir bilim dalı olarak tanınmasında da büyük bir rol oynamıştır. İncelenen toplumların, çoğunlukla Batı’ya kıyasla daha “ilkel” kabul edilen ve evrimin en alt kademesi olarak görülen görece daha küçük toplumlar olması bunun temel nedenidir.

1832 yılı, Camberwell doğumlu, Britanyalı Quaker (bir Protestan tarikatı üyesi) bir sanayici ailenin oğlu, İngiliz antropolog Sir Edward Burnett Tylor’un (2 Ekim 1832 - 2 Ocak 1917), Sosyal/Kültürel Antropoloji alanındaki evrimci eğilimin önde gelen isimleri arasında yer aldığı bilinmektedir. Kimi çevreler tarafından Amerikan Kültürel Antropoloji’nin kurucusu sayılan, kısmen Darwin’in biyolojik evrim teorisinden etkilenecek, kültürlerin “ilkel”den “modern”e doğru aşamalı bir çizgide geliştiği yönünde evrimci bir teori geliştirmiş olan İngiliz antropolog, çağdaş antropologlar

tarafından geniş ölçüde kabul gören, zamanının en erken ve en açık kültür tanımını ileri sürmüş olması nedeni ile adından sıkça söz ettirmektedir.

Victoria döneminin ve dolayısıyla döneme hakim evrimci paradigmanın etkisi ile Tylor'un, antropoloji tarihine sağladığı katkı, başka bir deyişle "*Primitive Culture (1871)*" adlı eserinde öne sürdüğü "kültür" tanımı şöyledir:

"Kültür ya da uygarlık, kendi geniş etnografik anlamında ele alındığında, bilgi, inanç, sanat, ahlak, hukuk, gelenek ve insanın bir toplumun üyesi olarak edindiği diğer her türlü yetenek ve alışkanlıkları içeren karmaşık bir bütündür" (Tylor, 1994, s. 1).

Tylor'un 1871 yılında kültüre ilişkin yaptığı bu meşhur tanımın yaklaşık otuz yıl boyunca rakipsiz kaldığı görülmektedir (Monaghan ve Just, 2000, s. 53). ABD'li antropoloji çevrelerinde halen önemini koruyan Tylor'un "kültür" tanımının, o yıllardan günümüz antropoloji disiplinine bıraktığı mirası oluşturduğu düşünülmektedir. Literatür içerisinde tanıma yer veren kaynakların hemen hepsinde değişik açılardan eleştirilmiş ve yetersizliği vurgulanmış olmasına rağmen, disiplin içerisinde sıkça başvurulanan bir tanım olmayı halen sürdürmektedir. Bu duruma ilişkin bir örnek olarak, Bozkurt Güvenç, "*Kültür Konusu ve Sorunlarımız (1985)*" adlı eserinde, Tylor'un öne sürdüğü tanım içerisinde yer alan açık ve saklı kavramların çağdaş antropolojinin benimsenen konuları içerisinde yer aldığını; ancak bu tanıma ilişkin olarak bütüncü niteliğinden kaynaklanan sorunların ve eleştirilerin yayınlarda ciddi bir yer tuttuğunu açıkça belirtmekte; bu doğrultuda çağdaş kültür kuramlarının, doğrudan Tylor'un kültür tanımından gelmiş olabileceğini veya tanıma özgü bir nitelik olan "*karmaşık bütün*" soyutlamasından etkilenmiş ya da esinlenmiş olabileceğini ifade etmektedir (Güvenç, 1985, s. 13-15).

Diğer yandan, kendi bağlamı içerisinde "kültür" ve "uygarlık" kavramlarını eş anlamlı olarak kullanması, her ne kadar yapılan değerlendirmelerin geneline baktığımızda tanıma ilişkin bir yetersizlik veya eksiklik olarak ele alınmış görünse de, aslında Tylor'un terimi ve ilgili kavramı oluşturma tarzının tamamen bilinçli bir eylem olduğunu düşünmek için yeterli bir sebep sayılabilir. "Kültür" kavramı için, XIX. yüzyılın ikinci yarısı ile XX. yüzyılın ilk çeyreğinde, Fransızlar ve İngilizler tarafından,

uygarlık (*civilisation*) sözcüğünün kullanılmasının tercih edilmiş olduğunu ve uygarlık kavramını, bilim, felsefe, teknoloji ve endüstri alanlarında önde giden iki ülke olarak, vahşet (barbarlık), ilkellik ya da az gelişmişliğin karşıtı olarak benimsediklerini daha önce dile getirmiştik. Ayrıca, XX. yüzyılın ortalarına dek organik bir model üzerine temellendiği görülen antropoloji kuramları içerisinde evrimci düşünürlerin, “kültür” fenomenine artsüremli perspektiften yaklaşmış olmaları ve bu olguları basitten karmaşığa ilkelden gelişmişe doğru bir gelişim süreci izleyen birer organizma şeklinde ele almaları, döneme hakim evrimci paradigmanın ve düşünsel koşullanmışlığın açık birer belirtisidir. Tylor’un “ilkel” ve modern kültürler olarak adlandırdığı görüngüler arasında evrimsel bir ilişkinin bulunduğu yönünde geliştirdiği kuramı çerçevesinde, kültürel edimlerin “yabanıl” bir seviyeden “uygar” bir düzleme doğru ilerleyerek tüm insanlığın gelişimine işaret ettiği iddiasını özellikle vurguladığı⁵ bilinmektedir.

Eserin “Kültür Bilimi” (*The Science of Culture*) başlığını taşıyan ilk bölümünde Tylor, öne sürmüş olduğu kültür tanımının arka planında yer alan, kültürlerin “ilkel”den moderne doğru aşamalı bir çizgide geliştiği yönündeki tek hatlı bu evrimci teoriyi desteklemek adına, kültürün konumuna ilişkin görüşlerini dile getirmektedir. “Bugüne dek genel ilkeler üzerinden araştırması yapılabilen çeşitli insan toplulukları arasında, kültürün konumunun, insanoğlunun düşünce ve eylemine ilişkin temel yasaları çalışmak hususunda başvurulacak bir kaynak olduğunu” (Tylor, 1994, s. 1) dile getirerek, “bir yandan, uygarlığa neredeyse bütünüyle hakim olan homojenliğin büyük ölçüde eş nedenlerin doğurduğu tekbiçimli eyleme atfedilebilmesine; diğer yandan ise, [uygarlığın] çeşitli kademelerinin, her biri geçmiş tarihin birer ürünü ya da sonucu olan ve gelecek tarihi biçimlendirmede kendisine uygun kısmı teşkil etmek üzere olan gelişim veya evrim aşamaları olarak görülebileceğine” (Tylor, 1994, s.1) değinmektedir.

Geliştirdiği bu “kültürel evrim” kuramı çerçevesinde, Tylor, “uygarlık çalışmasında atılacak ilk adımın onu en ince ayrıntılarına ve tüm detaylarına ayırıp incelemek ve bulguları uygun gruplar içerisine yerleştirip sınıflandırmak olduğunu” (1994, s. 7) ve

⁵ Edward Burnett Tylor’un ölümünün ardından, Robert H. Lowie tarafından yazılmış, ve orijinal olarak ‘American Anthropologist, April-June 1917, New Series 19(2):262-268’ yayınında görülmüş kısa biyografinin, www.americanethnografy.com/article_sql.php?id=9 adresli internet versiyonu üzerinden 02.07.2009 tarihinde erişilmiş bir bilgidir.

“bu tür ayrıntıları sınıflandırmanın, coğrafya ve tarih içerisindeki dağılımlarını ve aralarında var olan ilişkileri açığa çıkarma hedefi ile, etnografin işi” (1994, s. 7) olduğunu ifade etmektedir. Tylor, bu görüşünü, aşağıdaki açıklamaları ile desteklemekte ve disiplin içerisinde kendisinin ayırt edici yönleri olarak izlenilebilecek düşünce tarzının veya kuramsal yaklaşımın temellerini biçimlendirmektedir.

Belli bir bölgenin bitki ve hayvan türlerinin tümünü barındıran bir liste nasıl o yörenin flora ve faunasını temsil ediyorsa, o halde bir insanın genel yaşamına dahil olan materyallerin tümünün listesi, onun kültürü olarak adlandırdığımız bütünü temsil eder. Ve hiçbir suretle aynı olmamalarına rağmen çoğunlukla benzer sebzeleri üreten ve benzer hayvanları yetiştiren, birbirine uzak bölgeler için ise bu, onların yerlilerinin uygarlığına (medeniyetine) ilişkin detayları teşkil eder (Tylor, 1994, s. 8).

Orijinal kabul ettiği ilkin inanç, değer ve pratiklerin zaman içerisinde yayılarak beliren yenileri ile birleşme suretiyle gelişme gösterdiğine ve bunların kültürün en eski izlerini ve kanıtlarını oluşturduklarına işaret eden kanısı üzerinden “kalıntılar kuramını” ve “difüzyon ve kültürel evrim” teorilerini⁶ ana hatları ile izlemek mümkündür. Etnografin işi olarak nitelendirdiği uygarlık kademelerinin sınıflandırılması yönündeki görüşleri üzerinden bitki ve hayvanların dağılımı ile uygarlığın yayılımı arasında kurduğu ve gerçekten iyi işlediğini düşündüğü analogi incelenmektedir. Doğa tarihi gösteriminden hareketle, “kültür detayları” şeklinde adlandırdığı kültüre ilişkin maddi (örn; ok, yay, sapan, mızrak, kesici alet, vs.) ve maddi olmayan (bir ölünün ruhu için veya diğer tinsel varlıklara kurban verme, ibadet için belli bir yön tayin etme, ahlaki açıdan kirliliği su veya ateş aracılığıyla arınmaya dönüştürme gibi çeşitli pratikleri kapsayan ritüeller, ayinler, vs) her bulgunun birer ‘tür’ olarak, etnografik grup adını verdiği ve ayrı birer ‘cins’ olduğunu varsaydığı kültürel çeşitlilik - bu noktada, bütüncü kültür tanımı içerisinde sıraladığı sanat, inanç, gelenek, ve diğerlerine gönderimde bulunmaktadır - içerisinde sınıflandırılabilen kurgusunu⁶ değerlendirmek de ayrıca mümkün olmaktadır.

“Eski kültürlerin teknolojik kalıntılarının tıpkı fosil dizileri gibi evrime işaret ettiğini, bu doğrultuda toplumsal gelişmenin arkeolojik katmanlarla ilintilendirilebileceği”

⁶ Detaylar için bakınız: Tylor, E.B., 1994, “The Science of Culture”, *Primitive Culture: Researches into the Development of Mythology, Philosophy, Religion, Art, and Custom, The Collected Works of Edward Burnett Tylor* (Volume III), England, Routledge / Thoemmes Press, s. 7-14.

görüşünden hareketle teknolojik evrim ve Max Müller'in etkisi altında, “dildeki ilerlemelerin insanlığın zihinsel gelişimine işaret ettiği ve bunun kanıtlarının mitolojiden çıkarsanabileceği” iddiasına dayandırdığı dilin evrimi, Tylor’un temel ilgi alanlarını oluşturmaktadır (Özbudun ve diğerleri, 2007, s. 54). Tylor’un antropoloji tarihine esas katkısının genel olarak kültür özel olarak ise dinsel düşüncenin evrimine ilişkin görüşleri olduğu dile getirilmektedir. “İlk insanların ‘animizm’ olarak tanımladığı bir çeşit dini inanışa sahip olduğunu, dinsel düşüncenin ‘polytheism’den ‘monotheism’e yönelen bir evrimleşme geçirdiğini ve dinsel düşüncenin yerini zaman içerisinde bilimsel kurama bırakacağını” (Özbudun ve diğerleri, 2007, s. 57) savunan Tylor, fetişizm ile totemizmin kökenlerini bu inanış biçiminde aramış ve özellikle büyü ile sihir hakkında öne sürdüğü görüşlerde bunu desteklemeye çalışmıştır.

Antropolojinin bilimsel bir disiplin olduğu ve tüm insanlığın esasında ‘bir’ olduğu görüşünü etkili bir şekilde savunmuş olan Tylor, ilkel insanın sanılanın aksine akılcı ve bilimsel bir filozof olduğuna inanmış ve dinsel inançların rasyonel düşünce ve ampirik bilgi üzerine temellenecek kadar mantıksal olduğunu öne sürmüştür (Aktaran: Argyrou, 2002, s. 24-25). Doğal yasalar olarak, tüm zamanlarda tüm insanlara uygulanabileceğine inandığı “zihnin yasaları”, Tylor’un “İnsan(lığ)ın psişik birliği” olarak tanımladığı olguyu oluşturmaktadır. Yaşam koşullarında görülen benzerlikler ile bir araya gelerek bütünleşen bu birlik, bizzat doğa yasalarının evrensel oluşunun bir sonucu olarak, sırası geldiğinde insan kurumlarının hem tarihsel açıdan hem de kültürler aşırı bakımdan kendine benzer olanlara bağlandığı anlamını içermektedir (Argyrou, 2002, s. 39).

Öncüllerine ve çağdaşlarına benzemeksizin, insan zihni ve yeterliliklerinin, belirli bir toplumun içerisinde bulunduğu sosyal evrim aşaması ile ilgili/bağlı olmaksızın evrensel olarak aynı olduğunu ileri süren Tylor, avcı-toplayıcı bir toplumun, endüstriyel ve teknik açıdan ileri bir toplumla eş düzeyde zeki olduğu anlamını aktarmıştır. Farklılığın temelde ‘eğitim’ olduğu, yani erişilmesi ve elde edilmesi binlerce yıl süren bilgi ve yöntemlerden ileri geldiğini ifade etmiştir (bknz. dipnot ⁵). Bu bilgiler ışığında, “ilkel kültürleri ve yerlileri” “insan ırkının çocukluk evresine” benzettiği ve kurguladığı bu analogi ile “kültür” fenomenini ve “insan zihnini” aşamalı bir şekilde gelişim gösteren bütünler olarak değerlendirmeye çalıştığını söylemek mümkündür:

Yerliler bilgisiz veya cahil olmanın çok ötesindedir, bu nedenle çocuklar kadar masumlardır. Çocuklar hayali dünyalar yaratırlar ve bu dünyalar sanki gerçekmiş gibi davranırlar. Cahil yetişkinlere benzemeksizin, avları olarak hayallerinin peşine düşerler, çünkü bu aşamada entelektüel gelişimleri adına yaptıkları veya yapabildikleri daha iyi bir şey yoktur (Aktaran: Argyrou, 2002, s. 42).

“Mevcut amaç doğrultusunda, her ne kadar farklı uygarlık kademelerine yerleştirilmiş olsa da, doğası itibarı ile insanlığı homojen (tekbiçimli) olarak ele almak ve insan ırkları veya kalıtsal farklar/çeşitlilik düşüncelerini ortadan kaldırmak olası ve tercih edilir görünmektedir” (Tylor, 1994, s. 6).

Eserin “Kültürün Gelişimi” (*The Development of Culture*) başlığını taşıyan ikinci bölümünde Tylor, ilk bölümde ileri sürmüş olduğu tüm düşünceleri ve varsayımları üzerinden “etnolojik araştırmanın bir dalı olarak kültürün gelişimi sorununu ele almak için yapılacak ilk işlemin uygun bir ölçme yöntemi temin etmek olduğu” fikrini dile getirmekte ve devamında “uygarlık/medeniyet açısından ilerleme ve gerilemeyi hesaba katmak...” (Tylor, 1994, s. 23) ifadesi ile açıklamalarını sürdürmektedir. İlerleyen bölümlerde ele aldığı ‘gelişim’ olgusunu da ‘toplum’ bağlamında tedrici ve evrimci bir süreç doğrultusunda açıklamaya çalıştığı son derece açık ve nettir.

Uygarlık insanoğulları arasında farklı kademelerde hakikaten var bulunmaktadır, ve bizler, müspet (belirgin) örnekler aracılığıyla uygarlığı değerlendirebilir ve onu karşılaştırabiliriz. Avrupa ve Amerika’nın aydın toplumu, pratik bir şekilde, toplumsal serinin bir ucuna kendi uluslarını diğer ucuna ise yabanıl kabileleri kolayca yerleştirerek, geriye kalan toplulukları ise yabanıl veya aydın yaşama daha yakın oluşlarına göre bu sınırlar arasına uygun bir şekilde yerleştirmek kaydıyla, bir standart oluşturmaktadır. Sınıflandırmanın temel ölçütleri, endüstriyel sanatların, özellikle metal işçiliği, alet ve araç üretimi, tarım, mimari, vb., var ya da yok oluşu, fazla veya az gelişimi, bilimsel bilginin boyutu, ahlaki ilkelerin belirliliği, dini inanç ve ayinlerin hali, sosyal ve siyasi organizasyonun derecesi ve benzerleridir (Tylor, 1994, s. 23-24).

Uygarlık tarihinin izlenmesinde, ırk ve kalıtsal çeşitlilik düşüncelerini bir yana bırakıp insanlığı doğası itibarı ile türdeş olarak ele almanın uygun olduğunu belirten Tylor, entelektüel ve sanatsal gelişim üzerinde yoğunlaşarak, “dil” ve “maddi kültürün” öncelikli birer rehber olarak düşünülmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Uygarlık kademelerinin hiçbirinin eş zamanlı biçimde var olamayacağını, mutlaka kendisinden önceki evrenin kademeli bir şekilde gelişmesi sonucu ortaya çıkacağını (Tylor, 1994, s. 20) ileri sürerken, “yabanıl evre, barbarlık evresi ve uygarlık evresi” olarak tanımladığı

bu üç kademenin aslında kültürün bir bütün olarak gelişiminde görülen aşamalar olduğunu (1994, s. 24) da ifade etmektedir.

“İlkel ve medeni yaşam arasındaki ilişkiler sorgulanırken, (...), eğer yapısal özelliklerine ilişkin kanıtlar incelenirse dil ailelerinin sınıflandırılması uygun (yöntem) olarak kullanılabilir” (Tylor, 1994, s. 43).

“Uygarlık tarihinin izini sürmede rehber olarak dil, hali hazırda çok daha iyi bir kanıt teşkil eder; ortak dil büyük ölçüde ortak kültürü bünyesinde barındırır. Kendi dilini sürdürecektir ya da empoze edecek kadar baskın olan ırk genellikle kendi uygarlığını da az ya da çok sürdürür veya empoze eder. (...)” (Tylor, 1994, s. 43).

“Çağlar boyunca, insanoğlunun bilgisi daha da genişlerken ve uygarlığı daha da karmaşık bir yapıya bürünürken, sahip olduğu dil de bu gelişime ayak uydurmak zorunda kalmıştır” (Tylor, 1994, s. 133).

“İnsanın ilkel durumunun araştırılmasında tüm kapıları ardına kadar aralayacak anahtar Tarihöncesi Arkeoloji’nin elindedir. (...)” (Tylor, 1994, s. 53).

İlkel insanların zihinsel durumu ile uygar insanların zihinsel durumu arasındaki ilişkiyi belirlerken, maddi sanatlardaki gelişim teorisini akıllara getirmek güvenilir ve muhteşem bir rehberdir. İnsan zekasının tüm dışavurumlarında (gösterimlerinde), bu gerçekler, aynı genel evrim çizgisi üzerinde yerlerini almış bulunmaktadır (Tylor, 1994, s. 61).

Görüldüğü üzere, uygarlık kademelerinin aslında kültürün gelişmesinde var olan aşamalar olarak kaydedilebileceği düşüncesinden hareket eden Tylor, kültürün gelişimi açısından kaydedilen ilerlemenin temelini de insan zihninin gelişimine bağlamakta; ve bir anlamda, insan zekasının tüm gösterimlerinde bu ilerleyişin izlerinin görülebileceğini dile getirmektedir. Tek bir topluluk ve tek hatlı bir yaşam süresi içerisinde uygarlık kapsamında görülen ilerlemenin, yeni sanatlar, yeni fikirler, yeni kurumlar ve yeni yaşam biçimi kuralları şeklinde bir önceki aşamadan gelişerek ortaya çıktığını iddia eden Tylor’un (1994, s. 14), kültürü ve insan zihnini aşamalı bir gelişim gösteren bütünler olarak ele aldığı en belirgin kanıtı ünlü “kültür” tanımında da açığa çıkmaktadır.

Karmaşık bir bütün olarak nitelendirdiği ve “uygarlık” ile eş anlamlı kabul ettiği kültürün, belli bir toplum içerisindeki bireyler tarafından öğrenilmiş olan ve o topluma özgü bilgi, inanç, ahlak, sanat, hukuk, gelenek ve benzeri her türlü yetenek ve alışkanlığı kapsadığını ifade eden Tylor’un, tam da bu noktada dikkatleri üzerine çektiği

görülmektedir. Sadece kültür tanımında değil neredeyse eserin tüm bölümlerinde görülen bu ‘değer yüklü eşanlamlılık’ (kültür ve uygarlık sözcükleri açısından) kültür kavramını tanımlamak açısından ciddi bir eksiklik ya da yanılgı teşkil etmesine rağmen, Tylor’un, döneme hakim evrimci paradigma doğrultusunda şekillenmiş düşünce biçimini kurama dönüştürmesinde oldukça elverişli bir zemin sağlamıştır.

Bilindiği üzere eş anlamlılık, aynı kavramı karşılayan, birbirinin yerine kullanılabilen, aralarında hiçbir ayrım olmayan sözcükleri ifade etmektedir. Anlambilimsel bağlamda eşanlamlılık, “İki ya da daha çok sayıda göstergenin aynı anlama gelme, ayrı gösterenlerin aynı gösterileni belirtme özelliği” (Vardar, 2002, s. 94) olarak tanımlanmaktadır. Ne var ki, Tylor’un tanımında yer verilen “kültür” ve “uygarlık” sözcükleri eşanlamlı olmaktan ziyade, ancak çağrışımsal alan içerisinde yer alabilecek ölçüde anlamca yakınlık gösteren kavramlar olarak tanımlanabilir. Ayrıca, kültürün bir “bütün” oluşturduğunu ifade etmek isterken birbirinden ayrı pek çok öğeyi bir arada sunmuş olması ve bu nedenle bir bütünü oluşturan parçalar arasında görülmesi beklenen yapısal ve tümleşik ilişkiyi aktarmada olumlu bir sonuç elde edememesi, Tylor’un kültür tanımına ilişkin olarak problemliliği olduğu düşünülen bir diğer noktadır. Bu noktada, kültür ve sosyal organizasyon olgularını aynı bağlamda ve iç içe geçmiş bir şekilde kullanması sonucu, anlambilimsel açıdan bütünde yer alması beklenen ‘tutarlılık ve açıklık’ ilkesine de uyum sağlama hususunda tanımın eksiklikleri olduğu düşünülmektedir.

Bu açıdan eleştiriler üzerinden devam edersek, *The Interpretation of Cultures* (1973) başlıklı eserinde Geertz’in ilgili açıklamalarının bu görüşü desteklediği görülebilmektedir. Susanne Langer tarafından “*Philosophy in a New Key*” adlı eserinde öne sürdüğü - ‘belli başlı fikirlerin düşünsel alanda muazzam bir güçle adeta bir patlama etkisi yarattığını; bu doğrultuda tüm duyarlı ve aktif zihinlerin bu fikirleri derhal açığa çıkarmaya yönelmesi ile birlikte bunların genel kuramsal kavram haznemizin bir parçası haline geldiklerini’ açıkladığı - ‘*grande idée*’ fikrinden yola çıkarak, bu durumun, antropoloji disiplininin bütünüyle etrafında döndüğü ve disiplinin, giderek artan bir şekilde, onu sınırlamak, tanımlamak, onun üzerinde odaklanmak ve onu ihtiva etmek ile meşgul olduğu kültür kavramının şekillenmesine denk düştüğünü ifade etmektedir

(Geertz, 1973, s. 3-4). Bu durum doğrultusunda gerçekleştirilen kavramsallaştırmayı, kavramın süreklilik gösteren önemini garantilemek adına belli bir boyuta indirgemek olarak kabul etmektedir.

Tam da bu noktada, Tylor'un kültür tanımına gönderimde bulunarak, "...yaratıcı gücünü reddetmemekle birlikte, E. B. Tylor'un ünlü "karmaşık bütün tanımı", bana öyle geliyor ki, ulaştığı noktada, birçok şeyi açıklığa kavuşturmaktan ziyade daha da anlaşılmaz hale getiriyor, ..." (Geertz, 1973, s. 4) yönünde eleştirisini yöneltmektedir. Açıklamalarının devamında ise, kültürün, *pot-au-feu*⁷ türünden Tylorcu bakış açısı ile kavramsallaştırılmasının yol açabildiği kavramsal bir çöküntüden bahsetmektedir. Literatür içerisinde mevcut kuramsal yayılımlar ve farklı kavramsallaştırmalardan yola çıkarak, gelişme olarak sayılabilmesi için, bir şekilde sınırlandırılmış olmasına ve tamamen standart hale gelmiş bir kültür kavramı olmamasına karşın en azından içsel olarak tutarlı veya uyumlu, tanımlanabilir bir iddiaya sahip kültür kavramına ihtiyaç duyulduğunu dile getirmektedir.

Benzer bir eleştiri, literatür içerisindeki kavram bolluğunun yanı sıra kuram azlığına dikkat çekilerek ve Tylor'un kültür tanımından hareketle bütüncü kuramların yapısı ve sorunlarını ele alan detaylı bir çalışma olarak "*Kültür Konusu ve Sorunlarımız (1985)*" adını taşıyan eserde Bozkurt Güvenç tarafından ifade edilmektedir. Güvenç tarafından öne sürülen ilgili açıklamalar, daha net ve bilimsel bir deyişle, Tylor'un tanımının, kültürün açık-seçik, gözle görülebilen nesnel bir bütün oluşuna ağırlık verirken (1985, s. 24), aynı türden olmayan ve aynı varlık alanında bulunmayan dört ana değişkeni (toplum, insan, kültürel içerik ve öğrenme süreci) kültürün bütünlüğü kavramı içerisinde birbirine bağımlı kıldığı gerekçesine dayandırılarak (1985, s. 22), ilişkilerin çokluğu ve karmaşıklığı ile sonuçlanmış olmasını büyük bir ölçüde doğrulamaktadır:

Şöyle ki, kültür kavramının ve onun temel öğelerinin karmaşık bütünlüğüne dokunulmazsa -kültür kendisini oluşturduğu varsayılan değişkenlerine indirgenmez ise- bilimsel ilkeler yönünden güvenilir bir kuram kurulamıyor, kurulmakta güçlük çekiyor ya da kurulanlar kolayca denenemiyor. Değişkenlerin yüksek dereceden karşılıklı bağımlılığı kavramı, kendi başına, sorunu çözmüyor. Öte yandan

⁷ Fransızca kökenli söz öbeği, Türkçe'de 'çok sayıda yerel ürünün kullanılarak yapıldığı bir tür sebze sığır çorbası' anlamını karşılamakta ve zaman içerisinde kaynak dilde görülen kaymalar sonucu günümüzde 'sebze tenceresi' şeklinde kullanımı da bulunmaktadır.

karmaşık bütün soyutlaması, kapsam ve süreçler yönünden ve yöntemsel gerekçelerle, parçalarına, bileşiklerine ayrılacak olursa, konu ya da araştırılan sorunda, kavramsal veya kuramsal bir bütünlük kalmıyor (Güvenç, 1985, s. 17).

Diğer yandan, “Tylor’un özlü ve yüklü tanımında kültürün “karmaşık bütünlüğü” kavramı ile onun insan tarafından kazanıldığı gözleminin büyük bir ustalıkla bir araya getirildiğini; ve bu açıdan tanımın kültürel muhtevanın eksiksiz bir dökümünden daha fazla bir şey ifade ettiğini; soyut bir kavram niteliği ve bir kuram değeri kazandığını” belirten Güvenç (1985, s. 22), tanımda yer alan değişkenlerin ilişki ve özelliklerini genel hatları ile özetlemektedir. Bu doğrultuda Tylor’un tanımı kapsamında, kültürün ne olduğunu değil nasıl olduğunu belirleyerek kültür kavramı ile bütünlük kavramı arasında anlamsal bir ilişki ve özdeşlik kurması; tanımın işlevsel bakımdan en yüklü, kuramsal yönden en önemli niteliğini teşkil eden insan tarafından öğrenilmiş olduğu gözlemine yer vermiş olmasından ötürü kavramın bütünsel yapısını koruyabilmesi; kültürün bütünlüğüne paralel olarak, yetenek ve alışkanlıkların tümünü kapsayan kültürel muhtevanın da bütünsel niteliğine değinmiş olması; kültürel muhtevayı kazanan insanın ön koşul olarak ileri sürdüğü (bir) toplumun üyesi olması, Güvenç (1985, s. 22-23) tarafından özellikle ele alınan ve önemli kabul edilen yönleri oluşturmaktadır.

Tylor’un kültür tanımında görülen değişkenlerin bu karşılıklı bağımlılıklarının matematik diline aktarılması yoluyla tanımın anlamının fonksiyonlar kuramına çevrilerek irdelendiği Güvenç’in eserinde ortaya çıkan sonuç: “Kültür bütünü, bir toplumun üyesi olan insanın kazandığı yetenek ve alışkanlıklar gibi kültürel muhtevanın karmaşık bir fonksiyonudur” (1985, s. 24) ifadesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu doğrultuda; Kültür = Fonksiyon (Toplum, İnsan, Muhteva, Öğrenme), başka bir deyişle, $K = f(T, İ, M, Ö)$ şeklinde özel bir ifade ile gösterilmekte ve fonksiyonlar kuramı doğrultusunda karşıt denklemler yazılabilmektedir. Bu özel çalışmanın hedefleri doğrultusunda, bütüncü bu kültür kavramında değişkenlerin görevsel ilişkilerine yer verildiği; bütünü oluşturan parçalar arasında işlevsellikten doğan karşılıklı bağımlılığın ön planda olduğu ve kavramların bütünlüğü düşüncesi üzerinde kurulmuş evrensel fakat tekilci bir soyutlama olduğu gösterilmeye çalışılmıştır.

“*Theories of Man and Culture (1973)*” adlı eserinde Elvin Hatch, XX. yüzyıl antropolojisinde temel kavramlardan biri olan kültür üzerine yazılmış sayısız kitap ve makale bulunmasına rağmen disiplin içerisinde halen kavrama yönelik bir belirsizlik bulunduğunu ifade ederek, söz konusu disiplinin gelişmesinde insan ve kültüre ilişkin fikirleri ile ayrıcalıklı bir yere sahip on antropolog ve bunların konu ile ilgili düşüncelerini ele alarak bir değerlendirmede bulunmuştur. Öncelikli olarak, Evrimcilik, Anlıkçılık ve Olguculuk akımlarının, Tylor’un düşünsel yapısını ve kültür fenomenini ele alış şeklini belirleyen temel meseleler olduğuna değinmiş ve bu akımların temel ilkelerini açıklamıştır. Özgeçmişine ilişkin aktardığı bilgiler arasında, Tylor’un kariyerindeki taçlandırıcı başarısının *Primitive Cultures (1871)* adlı yapıtı ve burada yer verdiği görüşleri olduğunu dile getiren Hatch, Tylor’un tasarısının çelişkili olduğunu düşünmesiyle dikkat çekmiştir. Bir yandan, kurumların kökenini bireylerin doğal düşünce süreçlerinde aramasına bağlı olarak, kültürü bireyler açısından açıklamaya giriştiği için indirgeyici; diğer yandan ise, insan eseri olan kurumların (en azından sınırlar dahilinde) *sui generis*, başka bir ifadeyle kendi başına varlığını sürdürebilen otonom sistemler olduğu görüşünü benimsemesi ile kültürün özekliğini savunucu olmasından ötürü paradoksal bir özellik taşıdığını açıklamaktadır (Hatch, 1973, s. 18).

Davranış ve kurumların amaçlı oluşuna ve bunların arka planında doğa yasalarının yer alışına yaptığı vurgu ile Tylor’un kültüre ilişkin faydacı bir yaklaşım sergilediğini de dile getirmektedir (Hatch, 1973, s. 19-20). Rasyonel düşünce ve kurumların devamlılığı ve gelişimini açıklamada indirgeyici yaklaşımı benimsemiş olmasını, - kültürün ağır toprakta kök salmaya ve yolunu bulmaya çalıştığı yavaş büyüyen ama kalıcı bir bitki olduğu metaforundan yola çıkarak - uygarlık ve gelişimin erken evrelerinde insanların zihninin geleneğin muhafazakar/tutucu zincirleri ile ciddi bir şekilde sınırlandırılmış olduğu, ne var ki, rasyonel düşüncenin er ya da geç peşine düşülerek açığa çıkarılacağı görüşüne dayandığını ifade etmektedir (Hatch, 1973, s. 23).

İnsan eseri kurumları gelişimsel bir bağlam içerisinde tasarlayan Tylor’un kültür kavramının evrimci düşünce yapısının ayrılmaz bir parçası olarak açığa çıktığını belirten Hatch (1973, s. 24), Tylor’un teorisi doğrultusunda, kültürel kurumların, tıpkı bilimsel teoride olduğu gibi, nesnel deney/deneyim ve gerekçeye dayalı olduğunu;

dolayısıyla bilimsel evrim gibi kültürlerin evriminin de tek yönlü olduğunu göstermektedir. Çalışmasında izlemiş olduğu iki metodolojik ilke (karşılaştırmalı yöntem ve kalıntı analizi) doğrultusunda, Tylor'un insan eseri sosyal/kültürel kurumları, bir yanda geleneğin konservatif tutumu diğer yanda ise ilerlemeci rasyonel düşünce olmak üzere iki karşıt kuvvetin etkileşimi üzerinden algıladığına değinen Hatch, Tylor'un kültür kavramlaştırmasının, geleneksel olmayan sosyal uygulamaların anlamının gerekçe ve fayda bağlamında görülebileceği düşüncesinden hareketle özellikle konservatif kurumların karşısına yerleştirdiği rasyonel olana ilişkin açıklamalarını ve yorumlarını etkilediğini de açıkça belirtmektedir (Hatch, 1973, s. 34).

Tylor'un kalıntılar kuramına ilişkin olarak, 'materyalin etnografik bağlamına göreceli olarak daha az bir önem atfetmiş olmasına ve ortaya çıkan belirli bir izin ya da özelliğin karşılaştırmalı veya tarihsel bağlamı içerisindeki ayırıcı özelliklerine öncelik vermiş olmasına' yöneltelen birtakım eleştiriler doğrultusunda E. Hatch tarafından getirilen açıklama, aynı zamanda Tylor'un başarısını da destekler yönde olduğunu göstermektedir:

Tylor'un bir özelliğin kültürel veya etnografik bağlamını göz ardı edebilmesine bir gerekçe, onun, bireysel zihinsel süreçler ile kültür fenomeni arasındaki nedensellik ilişkisini vurgulayan indirgemeci teorisidir. (...) Kısacası, kültürün gelişmekte olan bir sistem olduğunu varsayar. Tylor'u, elde ettiği veriyi kültürel bağlamından ayırması ile suçlamak, onu, içerisinde bulunduğu entelektüel geleneğe ve düşünsel çerçevesine oldukça yabancı bir kültür kavramını başarmakta yetersiz olması ile suçlamaya eş değerdir (Hatch, 1973, s. 37).

"Notes towards the Definition of Culture" (1962) adlı denemesinde, kültürün anlamının ne olduğu ve nasıl tanımlanması gerektiği üzerine görüşlerini dile getiren İngiliz yazar Thomas Stearns Eliot, kültür teriminin bir bireyin, bir grup ya da sınıfın veya bir toplumun gelişmesine bağlı olarak zihninizde farklı anlamlar ve çağrışımlar yaratabildiğini öne sürmektedir. Bu açıdan ele alınırsa, 'kültür' sözcüğünün üç anlamı bulunabileceğine değinen Eliot, genel veya antropolojik anlamda *kültür* sözcüğünün, diğer anlamlardan bağımsız olarak geliştiğini ve çeşitlendiğini ifade etmektedir. Bu sebeple, felsefi, entelektüel, sosyal, sanatsal, ahlaki, ve benzeri farklı bağlamlarda zihninizde yer alacak çeşitli algılayışların var olabildiğine dikkat çeken Eliot (1962, s.

22-23), bu noktada özellikle E. B. Tylor'un "*Primitive Culture*" adlı eserini örnek olarak göstermektedir.

Serena Nanda ve Richard L. Warms'ın ortak çalışması "*Cultural Anthropology (2002)*" içerisinde kültürün tanımlanmasına ayırmış oldukları bölümde, "Tylor'un, insan toplulukları arasındaki farklara ilişkin bir açıklama olarak getirdiği kültür kavramının ve ilgili tanımının, yeterince açık görüldüğü, ancak günümüz modern antropoloji bilimi içerisinde kabul gören yaklaşımdan oldukça farklı olduğu" (2002, s. 72) belirtilmektedir. Nanda ve Warms (2002, s. 72), bu yöndeki 'tek bir evrensel kültür' kavramsallaştırmasının, pek çok farklı kültürün var olduğu yönündeki modern düşünsel çerçeve bağlamında ve kültürün farklı açılara ve görünümüne ilişkin farklı fikirlerin, antropoloji biliminin temelini oluşturan farklı kuramsal yaklaşımlar için önemli ve asli bir nitelik taşıdığı şeklindeki uzlaşma doğrultusunda çoktan değişmiş ve geçerliliğini kaybetmiş olduğunu ifade etmektedir.

Kültürün bir "kategori" şeklindeki mevcut yapılandırılması üzerine odaklanmış ve onun 'karmaşıklık'ı'nı tartışmaya yönelmiş olan Fredrik Barth, "Toward a Richer Description and Analysis of Cultural Phenomena" başlıklı makalesinde, "Tylor'un insan yaşamında yer alan kurumları ve davranışları somut bir şekilde listelemiş olmasından, tüm bunların arka planında yer alan düşünceler üzerine açık ve belirgin bir şekilde odaklanılmış olmasına kadar birçok girişimin, ne yazık ki, kültür kategorisi içerisine dahil edilen şeyin geniş kapsamlılık veya çok amaçlılık özelliğini yeterince irdeleyememiş olduğunu" (2002, s. 24) ileri sürmektedir. Bu ifade ile Tylor'un kültür kavramının karmaşıklığa yol açacak kadar geniş bir kapsamı olduğunu ima eden Barth, antropoloji bilimi içerisinde bu tür bir 'etrafıca' oluştan kaynaklanan ve yıllarca süren boşa uğraşların ve kafa karışıklığının giderek çoğalmış olduğunu da sözlerine eklemektedir (2002, s. 24). Barth'a (2002, s. 24) göre, bu geniş kapsamlı kullanım doğrultusunda kavramsallaştırılmış olduğu için, "kültürün doğası"na ilişkin kuramsal açıklamalar veya genellemeler yapmak isteyen bir kişi söz konusu olduğunda ortaya çıkan paradokslar, en kafa karıştırıcı, en şaşırtıcı ve hatta en zahmetli olanı teşkil etmektedir.

Barth, “Kendinden sonra geliştirilmiş olan formülasyonlar arasında çok daha açık olanı, ancak tüm bunlar arasında en genel olanı” şeklinde değerlendirdiği Tylor’un kültür tanımının, ‘kültür kategorisinin aslında birbirinden çok farklı ve çeşitli olguları kapsayan ve bir araya getiren bütünleşmiş bir yapı olduğu’ varsayımını işaret ettiğinden bahsetmektedir. Analitik bir kavram olarak kullanılan bu karmaşık kültür kategorisinin nasıl açıklanacağı ya da netleştirileceği söz konusu olduğunda kategori içerisinde yer alan esas elemana veya prototipe bakmanın atılacak ilk adım olduğunu ileri süren Barth, bu noktada, prototip imgenin farklı bağlamlar ve farklı konuşucular için değişiklik gösterebileceği gerekçesine dayanarak, Tylor’un tanımındaki “toplumun bir üyesi olarak insanın edindiği” söz öbeğinde ayırıcı bir özellik için bir aday bulunur gibi görünse de, belirtilmemiş olarak bıraktığı bu tek Kültür durumunda, herhangi bir *belirli toplum ya da topluluğun* bir üyesi tarafından kültürün edinilmesini kastettiğine ilişkin hiçbir *belirti* olmadığını açıkça ifade etmektedir (Barth, 2002, s. 26).

Literatürde kültür kavramı ve analizine ilişkin hemen her kaynakta kendisine (olumlu ya da olumsuz) çeşitli gönderimlerde bulunulmuş olan Edward Burnett Tylor, antropoloji biliminin temel kavramı “kültür”ün ne olduğunu açıklamaya çalışırken, kimilerine göre indirgeyici kimilerine göre ise fazla genelleşici yaklaşımı ile, gerek çağdaşları gerekse kendinden sonra gelen meslektaşları tarafından eleştiri oklarına hedef olmaktan kurtulamamıştır. Aslında bu durum, önemli olduğu kadar dikkat çekici kültür kavramsallaştırmasının bu kadar fazla ele alınmasının temel nedenlerinden birine de işaret etmektedir. Tanım içerisinde, kültürün ne yönde, ne şekilde, nasıl ve kim tarafından adlandırılacağı bir noktaya kadar açıklanmış olsa dahi, ne yazık ki, kültür anlamını tam olarak bulamamıştır.

3.2. YORUMSAMACI ANTROPOLOJİ VE CLIFFORD GEERTZ

XX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren sosyal bilimler ve beşeri bilimler arasındaki sınırın yeniden yapılandırılmasında en önde gelen isimlerden bir tanesi olarak karşımıza çıkan Amerikalı antropolog Clifford Geertz (1926-2006), fikirleri ile sadece antropoloji alanında değil, neredeyse tüm sosyal bilimlerde etkili olmuştur. Felsefe ve edebi çalışmalar alanlarındaki geçmişinden yararlanarak, antropolojik bağlamdaki kültür kavramını, bir dizi beşeri disiplin ile arasında bulunan ilişkiyi açığa kavuşturacak

şekilde yeniden gözden geçirmiş ve değiştirmiş olduğu belirtilmektedir (Ortner, 1999, s. 1). Aynı zamanda, insanın sosyal yaşamının, bilimin yöntemlerinin (belirli türlerinin) somutlaştırılması yoluyla oldukça kusurlu bir şekilde çalışılmış, bir tür anlamlı etkinlik meselesi olduğu görüşünde ısrar ederek, sosyal bilimlerin o döneme egemen olan bilimcilik yaklaşımına bir alternatif oluşturmuştur. Günümüzde bu alternatif, sosyal bilimlerin içerisinde yer alan disiplinlerin neredeyse her biri üzerinde giderek artan bir etki yaratmakta ve dolayısıyla süreklilik göstermektedir.

Sosyal bilimlerde pozitivist metodolojiyi reddederek yorumsamacı yaklaşımı egemen kılmış olan Geertz, çalışmaları ve görüşleri doğrultusunda -bir yandan antropoloji ve beşeri bilimler arasında paylaşılan ortak düşünce biçimlerini belirgin kılmış; diğer yandan sosyal bilimlere, bilimin görünüşe bakılırsa karşı konulamaz olan ezici gücüne karşı güçlü bir alternatif sunmuştur- antropoloji alanının kendisi üzerinde, bu alanı entelektüel yaşamın oldukça egzotik ve özelleşmiş bir köşesi olmaktan çıkararak çok daha merkezi bir konuma yerleştiren, radikal bir şekilde yeniden konumlandırıcı nitelikte bir etki yaratmıştır (Ortner, 1999, s. 1).

Denilebilir ki, bu nedenlerden ötürü Geertz'in kuramsal pozisyonu, neredeyse başından itibaren eleştirileri üzerine çekmiştir. Olgucular tarafından aşırı derecede yorumcu olmakla, eleştirel çalışmaları yürüten bilim adamları tarafından son derece siyasi ve ahlaken yoksun olmakla, ve en nihayetinde yorumcular tarafından (kendileri de aslında Geertz tarafından açılan dönem ve yaratılan ekolün ürünleri olmalarına rağmen) belirli kültür kavramı üzerinde çok fazla zaman harcamış olmakla dikkatleri üzerine çekmiş ve eleştiri oklarının hedefi konumuna gelmiştir.

Geertz'in kuramsal pozisyonuna ve kültür tanımına ilişkin olarak yöneltilen eleştirilere geçmeden önce, düşünsel biçimlenişinde etkili olan belli isimlere kısaca değinmek gerekmektedir. Bu isimler, Amerikalı sosyolog ve antropolog Talcott Parsons, Parsons'ın düşünsel seyrini önemli oranda etkilemiş olan Alman düşünür ve sosyolog Max Weber ve Weber'in çalışmalarında yararlanacağı görüşlerin kaynağı olan, Alman hermeneutik geleneğinin öncülerinden filozof Wilhelm Dilthey'dir.

Durkheim ve Weber'in kültürel sosyoloji kuramının önemli bir savunucusu ve entelektüel bir paradigma olarak işlevselciliğin baş figürü olduğunu söyleyebileceğimiz Talcott Parsons (1902-1979), ilgisini toplumsal sistemlerin analizine yönelttiği dönemde çalışmalarında işlevselci mantığı daha yaygın bir biçimde kullanmaya başlamış; parçaların bütünlerle olan ilişkisine göre açıklanması gerektiği düşüncesinden yola çıkarak, toplumsal yapıların en önemli biriminin birey değil, bireylerin üstlendiği tamamlayıcı roller olduğunu vurgulamıştır. Parsons'ın geliştirdiği model doğrultusunda, kültürel sistemin kısmen rol beklentilerini belirleyerek bireylerin birbiri ile iletişime geçme ve kendi eylemlerini eşgüdümleme olanağı sunduğu ve bilişsel semboller dünyası, anlatımla ilgili semboller ve ahlaki standartlar ve normlar olmak üzere kültürel sisteme yönelik başlıca üç etkinlik alanı bulunduğu görülmektedir (Smith, 2007, s. 46-47). Parsons'ın rol kuramında, kültürel sistemin ihtiyaç eğilimlerini biçimlendirerek kişiliği kuşattığı ve dolayısıyla, kültürel sistemin roller üzerinden toplumsal sistem içinde kurumsallaştığı ifade edilmekte; buna bağlı olarak, insan eylemine yönelik kültürel bilgilerin merkeziliği vurgulanmaktadır. Özellikle kültürün toplumsal yaşamın diğer yönlerinden özerkliğini vurgulayarak öne sürdüğü kültür tanımının da bu düşünceler doğrultusunda biçimlendirilmiş olduğu açıktır. Parsons'a (Aktaran: Kuper, 1999, s. 16) göre,

Kültür, kolektif ve sembolik bir söylemdir. Bilgi, inançlar ve değerler üzerine söylemlenir. Hümanistlerin inandığı gibi elit kesimin coşkun sanatlarına eşdeğer değildir; toplumun her bir üyesinin, bağlı bulunduğu kültürde bir payı vardır. Dünyayı, bilim, teknoloji ve demokrasi çerçevesinde şekillendiren evrensel insan uygarlığından oldukça farklıdır. Her toplum, diğerlerinden farklı olan kendi kültürüne ve kendine özgü değerlere sahiptir.

Gençlik yıllarında Talcott Parsons'ın öğrencisi olan Geertz, yıllar geçip kariyerinde ilerledikçe Parsonscı kuramdan uzaklaşarak, Parsons'ın yeteri kadar kültürel olmadığını iddia etmiş ve alternatif bir görüş oluşturma çabası içerisine girmiştir. Parsons'ın modelinin, kültürü toplumsal özelliklere bir yanıt ve bunlarla ilgilenebilmek için bir mekanizma olarak anlama yönündeki eğilimine dikkat çeken Geertz, *“Ideology as a Cultural System”* başlıklı makalesinde, kültürün aslında toplumun aktif ve kurucu bir boyutu olduğunu savunarak, insanların hem bilişsel hem de duygusal düzlemde dünyalarını anlamlandırabilmesini mümkün kılan “sembolik kalıplar/şablonlar”ı

(*templates*) ya da “ayrıntılı tasarı”yı (*blueprints*) sunan bir şey olduğunu öne sürmüştür (Geertz, 2010, s. 246-247).

Kültürün her hali ile etrafımızda olduğu ve yaşamımızın tüm yönlerini kuşatmış bulunduğu düşüncesinden hareketle, kültürel yaşamı betimlemek için kullanılan ‘normlar’ ve ‘değerler’ kavramlarından uzaklaşmaya başlayan Geertz, 1960lı yıllar boyunca kültürel yoğunluğun daha geniş bir kavrayışı üzerinde çalışmış; ve kültürü, işaretlerin, sembollerin, mitlerin, rutinlerin ve alışkanlıkların hermeneutik yaklaşımı gerektiren karmaşık dokusu olarak anlamaya başlamıştır (Smith, 2007, s. 269). Benimsediği kültür kavramının esas itibari ile göstergesel olduğunu ifade eden Geertz, en önemli ve ünlü yapıtlarından biri olan “*The Interpretation of Cultures (1973)*” adlı eserinde bunu açıkça ortaya koymuştur.

“İnsanın bizzat kendisinin ördüğü anlam ağları içerisinde asılı duran bir hayvan olduğuna inanarak, kültürü, bu ağlar olarak ve bundan dolayı kültür analizini yasa arayışı içerisindeki deneysel bir bilim değil, aksine anlam arayışı içerisindeki yorumlayıcı bir bilim olarak alıyorum” (Geertz, 1973, s. 5).

İlerleyen bölümlerde, kültür ve kültür analizine ilişkin görüşlerinden yola çıkarak, antropoloji bilimi içerisinde etnografya çalışmalarının amacının “yüzeysel betimleme” (*thin description*) ile “yoğun betimleme” (*thick description*) arasındaki farkı ortaya koymak olduğuna değinen Geertz (1973, s. 5-10), Gilbert Ryle’den almış olduğu “yoğun betimleme” kavramı üzerine odaklanmakta; aynı anda somut ve dağınık, derin ve yüzeysel olan kültürün, hermeneutik disiplininin merkezinde yer alan yoğun betimleme tekniği ile analiz edilmesinin, söz konusu karmaşıklığı ve özyapıyı ortaya çıkarmaya ve kavramaya olanak sağlayacağını ifade etmektedir.

“Kültürel analiz anlamlar üzerinde tahminler yürütmek, tahminleri değerlendirmek ve daha iyi nitelikli tahminlerden açıklayıcı sonuçlara varmaktır (ya da olmalıdır), Anlamlar Kıtasını keşfetmek ve onun bedensiz görünümünü ayrıntıları ile planlamak değildir” (Geertz, 1973, s. 20).

Geertz, kültürlerin, tıpkı metinler gibi farklı aktörler ve farklı okurlar için farklı ve çok-katmanlı anlamlar içerebileceğini, “yoğun betimleme” olarak tanımladığı bu durum karşısında antropolojinin görevinin, tikel bir kültürde gömülü olan tabakaları eşeleyip

betimleme tabakaları olarak ortaya çıkartmak olduğunu ileri sürmüş; kültürün kendisinin simgesel bir sistem olduğuna inandığı için, kültürel süreçlerin okunması, tercüme edilmesi ve yorumlanması gerektiğini iddia etmiştir (Özbudun ve diğerleri, 2007, s. 318). “Küçük fakat oldukça yoğun dokulu gerçeklerden geniş sonuçlar çıkarma” (Aktaran: Smith, 2007, s. 270) girişiminde bulunan yoğun betimleme yöntemi ile özgül bağlamlar içerisinde toplumsal eylemleri, davranışları, kurumları ya da süreçleri açıklayan anlamın seyrini kavramak ve tüm bunları metinsel olarak yeniden üretmek amacıyla yorumcunun okuyucuyu ayrıntının zenginliği içerisine çekmesi ve hem entelektüel hem de duygusal açıdan “orada olma” duygusunu sağlaması gerektiğini önemle vurgulamaktadır. Bu durumu da en ayrıntılı şekliyle Bali’deki horoz dövüşü betimlemesinde gözler önüne sermektedir.

Kültürün en iyi şekilde, genellikle o ana kadar süregelmiş durum gibi, somut, belirli davranış örüntülerinin -görenekler, adetler, kullanımlar, gelenekler, alışkanlık yığınları- oluşturduğu bir kompleks olarak değil, davranışı yönetmek için kullanılacak bir dizi kontrol mekanizması -planlar, kurallar, düzenlemeler, talimatlar- olarak görülmesi gerektiğini anlatan ve insanın, davranışını düzenlemek için bu tür genetik olmayan kültürel programlara, ‘deri’nin dışında kalan kontrol mekanizmalarına en çaresiz şekilde bağıllık gösteren hayvan olduğunu aktaran Geertz’in (1973, s. 44), kültürü, insan varlığının sade bir süslemesi değil, var oluşunun temel koşulu, belirliliği ve özel oluşunun en temel ilkesi olarak kabul ettiği de açıkça görülmektedir:

Benim bağlı olduğum “kültür” kavramı, ne çoklu göndergelerdir, ne de alışılmadık bir muğlaklık veya anlam bulanıklığıdır: semboller içerisinde örülü, tarihsel olarak aktarılmış anlam örüntülerine işaret eder; insan oğlunun iletişim kurma, bu iletişimi sürekli kılma ve yaşam hakkındaki bilgisini ve yaşama karşı olan yaklaşımını geliştirme aracılığıyla sembolik biçimlerde ifade edilmiş, miras kalmış kavramlar sistemidir (Geertz, 1973, s. 89).

Geertz’in düşünsel biçimlenişinde etkili olan isimlerden bir diğeri Alman düşünür Max Weber’dir. Geertz’in kültür tanımını öne sürerken kullanmış olduğu, “*Max Weber ile birlikte*, insanın bizzat kendisinin ördüğü anlam ağları içerisinde asılı duran bir hayvan olduğuna inanarak, (...)” (1973, s.5) ifadesi, söz konusu bu etkinin, Geertz tarafından açık bir şekilde dile getirildiğinin örneğidir. Çalışmaları geniş bir tarihsel ve kuramsal alanı kucaklayan, iktidar, ekonomik gelişme ve benzeri gerçeklikleri kabul ederken bir

yandan da idealist felsefeden yararlanmaya çalışan Max Weber (1864-1920), kültürel kurama olan ilgisinin merkezine ‘insan eylemi kavrayışını’ yerleştirmektedir. Bu noktada, XIX. yüzyıl Alman *hermeneutik* geleneğinin en güçlü figürlerinden olan Wilhelm Dilthey’in görüşlerinden ve yazılarından etkilendiği bilinmektedir (Aktaran: Smith, 2007, s. 28). İnsan bilimlerinde, özellikle de olguculuk ve varoluşçuluk bağlamında, geliştirdiği betimleme ve kavrayış (Alm. *beschreibende und verstehende*) yöntemi ile son derece etkili olan Dilthey, insan yaşamını anlamada tarihin, birey ve toplum hayatında ise deneyimin anahtar olduğunu savunmuştur (Dilthey, 1988, s. 23). Bu doğrultuda, insan bilimleri ve doğa bilimleri arasında hem yöntem hem de amaç bakımından önemli farklar bulunduğunu öne sürerek kavrayış yaklaşımını açıklamaya çalışmıştır.

Dilthey’e (Mengüşoğlu, 2003, s. 41) göre, insan bilimlerinin yöntemi “anlama”, doğa bilimlerinin yöntemi “açıklama”dır; yöntem farklılığının beraberinde getirdiği amaç ayrılığı ise, insan bilimlerinde “varlığın yapısında bulunan anlamı, tekliği anlamak”, doğa bilimlerinde ise “insanı, genel ve değişmeyen bir yasaya götürmek” olarak açıklanmaktadır. Bu ayrıma bağlı olarak Dilthey, insanların, hukuk sistemi, sanat yapısı, dinsel görüş, politik tartışmalar ile ne anlatmak istediklerini; nasıl bir anlam gerçekleştirmeyi amaçladıklarını bütün tekliği ile birlikte anlamak gerektiğini savunmuştur (Mengüşoğlu, 2003, s. 41). Dolayısı ile, insan yaşamına özgü çeşitli alanlarda görülen ve insan başarıları olarak değerlendirilen objeler, belirli bir anlam taşımakta; sadece bir kez olup bittiği için tekrar etmemektedir. Bu nedenledir ki, yalnızca anlaşılabilir özelliktedirler; açıklanamazlar (Mengüşoğlu, 2003, s. 41).

Dilthey’e (1988, s. 27) göre, insan yaşamının ve deneyimlerin nesnelleştirilmesi, içsel bir süreç olan kavrayışla mümkündür ve hermeneutik yaklaşım, insan tarafından üretilen, şekillendirilen yaşama özgü nesnelleştirmelerin yorumlanması sürecinde yerini almalıdır. Yazılı metinlerin geleneksel bir şekilde yorumlanması ile insan yaşamına özgü nesnelleştirmelerin daha geniş kapsamlı olarak yorumlanması arasında kurduğu analogiden hareketle Dilthey, insanın kendisini ve yaşamını anlamasının dolaylı bir şekilde, ancak kavrayış sayesinde şeylerin yorumlanması aracılığıyla gerçekleştiğini öne sürmektedir. Bu süreçte, bir bilim olarak hermeneutik, kavrayışın uzun süreli

yansımaları şeklinde görülen insan yaratımları ya da edimleri aracılığıyla, insanı anlamak için gereksinim duyduğumuz yorumlamanın yasalarını sunmaktadır (Dilthey, 1988, s. 27).

Weber, Dilthey'in bu görüşlerinden yararlanarak, toplumsal analizde *Verstehen* (Tr. kavrayış) yaklaşımını savunmuş ve eyleyenin (İng. *agent*) aktif ve anlam yönelimli (İng. *active and meaning-driven*) olarak düşünülmesi gerektiğini savunmuştur. Yorumcunun vazifesini, 'eyleyen tarafından gerçekleştirilen bir eylemin arka planında yer alan güdüyü veya öznel niyeti ortaya çıkarmak' şeklinde belirginleştiren Weber, özellikle karşıt iki eylem tarzına dikkat çekmektedir: dinsel kurtuluş arayışı gibi kültürel inanışlar ve amaçlar doğrultusunda yürütülen 'değer yönelimli rasyonel eylem' (Alm. *Wertrational*) ve verimlilik normları ile yürütülen 'amaç yönelimli eylem' (Alm. *Zweckrational*) – kültürel kuramda amaçlı rasyonalite, araç-amaç rasyonalitesi ve araçsal eylem olarak da ifadelendirilir – (Smith, 2007, s. 29). Bu görüşleri ile yorumcu sosyoloji savunucuları için önemli bir felsefî destek sağlamış olan Weber, geniş bir kültürel sosyolog topluluğunun, 'toplumsal dünyayı bilimsel incelemeye tabi kılmaktan çok yorumlamak gerektiği' yaklaşımını benimsemesine liderlik etmiştir.

Anlatı ve hermeneutik ile ilgili kuramsal yaklaşımlarda baskın olarak gördüğümüz "metin olarak kültür" anlayışı, 'kültürü ya da toplumsal yaşamı yorumlanması gereken birer metin olarak görme' düşüncesi ile günümüzde yapısalcılık ve post-yapısalcılığın pek çok biçimi için temel oluşturmaktadır. Yapısalcı kültür analizindeki öncü isimlerden olan ve popüler, geleneksel hikayelerin tematik yapısına yönelerek bir anlamda Lévi-Strauss'un ünlü mit çalışmasını önceleyen Vladimir Propp'dan, tarz, dönem veya nitelenme bakımından derin düzenlilikler tanımlayarak sistematik ve "bilimsel" bir zeminde anlatı incelemesi ortaya koyma çabasında olan Northrop Frye'a, bir metni okuyan kişinin metin içerisindeki nesnel anlamlar ve işaretler ile öznel ve bireye içkin işaretler ve anlamlar arasında karşı karşıya geldiği düşüncesinden hareket ederek anlamın, sadece sayfa üzerindeki bir sözcükte var olmadığını, metin ile okuyucu arasındaki karşılıklı ilişkiye bağlı olduğunu savunan Mikhail Bakhtin'e, okuyucuyu önceden belirlenmiş bir zemine taşıyarak kesin bir yanıt uyandırma özelliği taşıyan "kapalı metinler" (İng. *closed texts*) ve çoğul, alternatif yorumlara açık olacak şekilde

tasarlanmış “açık metinler” (İng. *open texts*) ayrımı ile adından sıkça söz ettirmiş İtalyan semiyotik bilimci Umberto Eco’ya kadar birçok isim, anlam ve karşılıklı kavrayışa ilişkin meseleler ile ilgilenen hermeneutik alana zemin hazırlamıştır (Smith, 2007, s. 249-267).

Söz konusu bu “metin olarak kültür” yaklaşımı, zaman içerisinde kültürün anlamını aramaya veya kültürü yorumlamaya yönelik antropologlar arasında giderek daha yaygın bir hal almıştır. Kültürün bir değerler sistemi, bir anlamlar sistemi veya bir simgeler sistemi olduğu yönünde geliştirilen farklı perspektifler doğrultusunda antropoloji disiplini ile dilbilim ve göstergebilim arasındaki ilişkiler sıklaşmaya ve daha fazla önem ve ilgi kazanmaya başlamıştır. Simge, simgecilik, gösterge, anlam, yorum ve benzeri kilit kavramların – tıpkı kültür kavramında olduğu gibi – üzerinde disiplin içerisindeki terminoloji açısından bir ortaklık ya da uzlaşma sağlanamamış olması söz konusu ilişkilerin daha karmaşık bir yapı sergilemesine neden olmuştur. Bunun doğal bir sonucu olarak da, simgecilik ve anlam analizinde farklı yaklaşımlar geliştiren ve bunu farklı bağlamlarda inceleyen akımlar ortaya çıkmıştır; yapısalcılık, simgesel antropoloji, yorumsamacı antropoloji bu akımlar arasında en iyi bilinenlerdir.

ABD simgeciliği olarak bilinen günümüz ‘yorumsamacı antropoloji’ ekolü ile özdeşleşmiş bir isim olan Geertz’in, ABD’de sosyal bilimlerin, davranışçılık ve pozitivism ekollerinin yarattığı etkiden sıyrılması, yoruma yönelmesi ve doğa bilimi modellerini terk etmesi hususunda yaptığı çağrılarla yorumsamacı akıma önderlik etmiş olmasının (Özbudun ve diğerleri, 2007, s. 309-311), gerek kuramsal pozisyonuna gerekse kültür tanımına ilişkin yöneltilen eleştirilerde payı büyüktür.

“Geertz’in yaklaşımının bazı okuyucular tarafından “bilimsellik dışı” görülebileceği ve yaklaşımın izlenimci ya da sistemsiz olarak kabul edilebileceğini” dile getiren Vincent Crapanzano (Aktaran: Smith, 2007, s. 270), ve “iyi romanların herhangi bir basit, yüzeysel okumayı reddedeceği gibi, Geertz’in antropolojik açıklamalarının da yabancı sembolik düzenlerin boşuna ümit veren anlık sezgilerini sunduğu, ancak özlü ve can alıcı son cümleyi kesinlikle dile getirmediğini” iddia eden Jeffrey Alexander (Aktaran: Smith, 2007, s. 271) bu eleştiriler açısından birer örnek teşkil etmektedir.

“*Kültürel Kuram*” başlıklı eserinde Philip Smith ise (2007, s. 270), Geertz’in büyük başarısını, “kültürel yaşamın metinsel nitelikleri konusunda okuyucuyu uyarması ve kültürel kuramcıların dikkatine yönelttiği açıklamaların zengin ve ikna edici ayrıntı sunmaları gerektiği yönünde çağrıda bulunmasına” bağlamaktadır. Bir modernist olarak, Geertz’in yazılarının, antropoloji içerisinde geleneksel etnografya ile postmodern, yapıbozumcu hareketin yükselişi arasında can alıcı bir atlama tahtası oluşturduğunu ifade eden Smith (2002, s. 271), özellikle yoğun betimleme yöntemi ile kendi yorumunu ayrıcalıklı kılmayı sürdürdüğüne ve antropologun her şeyi bildiğine ilişkin ortak kanıyı farkında olmadan yıkmış olduğuna işaret etmektedir.

“*Topluluğun Simgesel Kuruluşu (1999)*” adlı eserinde Anthony P. Cohen, insanların kendi topluluklarını yaşantılamalarının ve anlamalarının, topluluğun simgeselliğine yönelişlerinde yattığını dile getirmekte ve bu doğrultuda, topluluk kavramının analitik olarak açıklığa kavuşturulmasının yolunun, simgesellik, kültür ve anlam arasındaki bağıntıların biraz daha fazla ve detaylı bir şekilde tartışılmasından geçtiğini öne sürmektedir (1999, s. 14). Bu noktada, kesin ve düzgün bir formülleştirme olarak kabul ettiği Geertz’in kültür tanımına yer veren Cohen, birbiriyle bağıntılı ve güçlü üç ilkenin tanım içerisinde barındırıldığını dile getirerek bunları açıklamaktadır.

Cohen (1999, s. 14-15), birinci ilke olarak, Geertz’in “anlam ağı” olarak tanımladığı kültürün, Durkheimci bir toplumsal olgu demeti ya da Marksist üstyapı gibi insanlara dayatılmanın ötesinde, toplumsal etkileşimleri aracılığıyla insanlar tarafından yaratılan ve sürekli olarak yeniden yaratılan bir gerçeklik olduğunu göstermektedir. İkinci ilke, aralıksız bir süreç halinde olan kültürün ne belirlenimci bir gücü ne de nesnel olarak tanımlanabilir göstergeleri (“yasaları”) bulunduğudur. Üçüncü ilke ise, kültürün daha ziyade insanları toplumsal davranıştaki anlamı algılama veya toplumsal davranışa anlam iliştiirme yeteneğiyle donatan kapasitede görülebileceği şeklinde açıklanmaktadır.

“Simgelerin doğaları gereği yoruma izin vermeleri ve kendilerini kullanan bireylere yorumsal manevra alanı sunmaları” yönündeki görüşünden hareketle, yerine geçtikleri veya temsil ettikleri öbür şeyleri, genel biçimlerinin bir grubun üyeleri arasında muhafaza edilebilmesine ve paylaşılabilmesine izin verecek yollardan ifade ettikleri

için, tekdüze anlamın kısıtlanımlarını bireylere dayatmadıklarını; aksine, bu yolla şekil verilebildikleri için bireylerin koşullarına uymalarının sağlandığını dile getiren Cohen (1999, s. 15-16), bir anlamda, yapısal biçimden ziyade töze önem vermiş olduğu kültür tanımı ile Geertz'i başarılı bulduğunu göstermektedir.

Yale Üniversitesi Sosyoloji Departmanı üyelerinden Mark A. Schneider tarafından yazılmış olan “*Culture-as-text in the work of Clifford Geertz*” başlıklı denemede, metin olarak kültür yaklaşımını savunanlar arasında en önde gelen ismin Clifford Geertz olduğuna değinilmekte ve Geertz'in öne sürmüş olduğu göstergebilimsel nitelik taşıyan kültür tanımı referans alındığında, sosyal ifade – metin – alanının, dilbilimsel olsun ya da olmasın bizlerin tüm eylemleri ve eserlerinin söz konusu bu anlam ağları içerisinde yer alma kapasitesine sahip olmasından ötürü, büyük ölçüde kültür ile eş süreli var oluş ve uyum sergilediği dile getirilmektedir (Schneider, 1987, s. 810). Bu bakış açısına göre, antropologun görevi, doğal olarak, tıpkı bir bilmece gibi esrarengiz veya karmaşık bir görünüş sergiliyor olan bu anlam ağlarının özünde yer alan anlamı çözmek ve yorumlayarak ayrıntılı bir şekilde açıklamaktır.

Ancak bununla ilgili olarak, “Belli bir plana dayalı genellik ya da genelleme olarak ilk bakışta kusursuzmuş gibi algılansa da, Geertz'in ellerinde bu durum, bizi, sürekli olarak, dilsel olmayan kültür fenomenini metinsel açıdan ele almanın değerini sorgulamaya sevk eden sonuçlar yaratıyor.” şeklinde görüşünü dile getiren Schneider (1987, s. 810), Geertz tarafından sunulan çalışmalara yönelttiği temel eleştiriyi şu şekilde detaylandırmaktadır:

Tanınmayan toplumsal uygulamaların yabancılığını veya tuhaflığını azaltmayı hedeflemiş olduğu en meşhur çalışmalarından bazıları, bilhassa kendi başlarına alışılmadık (bir görünüm sergiliyor); öncelikle onlar, ana fikri veya konuyu, bizim kendi deneyimlerimize - üstün - ilişkin bir kategori -ki bu, onlar için bizzat yabancı- üzerinden izliyor, ve sonrasında, böyle yapılmış olduğu için, kendi lehlerine sunulan kanıtın, çoğunlukla önemli ölçüde, çok daha ilerisine geçiyorlar. Geertz'in yorumlamaya çalıştığı “metinler”, bizleri hem büyüleyen hem de allak bullak eden esrarlı yazılarımızla karakteristik açılardan karşılaştırılıyor; böylece, en nihayetinde kazanılan açıklık derecesi, sonuç için kanıt niteliği taşıdığından, soruda kalıyor (Schneider, 1987, s. 810).

Schneider'in ileri sürmüş olduğu bu açıklamalardan, Geertz'in çalışmalarını değerlendirirken belli açılardan güçlüklerle karşılaşıldığı fikrine çok rahat bir şekilde erişiyoruz. Söz konusu güçlüğü neden veya nereden kaynaklandığını sorgulamaya çalışırken, Schneider, devam eden ilgi çekici yorumları ile esas bakış açısını dile getiriyor: “Bu nedenden ötürü, Geertz’i değerlendirmeye çalışırken karşılaştığımız güçlük; yazıları aracılığıyla bizlere, keşfetmiş olduğu kültürel ortamlarda ispatı mümkün bir varoluşa sahip esrarlı anlam ağlarına erişme imkanı sağladığı veya sağlamadığı mı, yoksa metinleştirdiği kültürler kapsamında, büyük ölçüde kendi eğilimlerinin ve edebi düş gücünün ürünü olan bir ‘üstünlük’ adına fırsatlar yaratıp yaratmadığı mı?” (Schneider, 1987, s. 811).

Geertz'in çalışmalarına yönelik dile getirilen bu görüşlerin yanı sıra, kültürün öznel mi yoksa nesnel mi olduğu sorusuna ilişkin yine Geertz tarafından sunulan cevabın, bu kez öne sürmüş olduğu kültür tanımlamasına gönderimde bulunularak eleştirildiğini ve Schneider'in bu doğrultuda çelişkili bulduğu yönleri ifade ettiğini görmekteyiz.

İnsan davranışı simgesel eylem – tıpkı konuşmada seslemenin, boyada pigmentin, yazıda satırın veya müzikte sesin yaptığı gibi anlamlandırıcı bir eylem – biçiminde görülmeye başlandığı zaman (...) kültürün kalıplandırılmış davranış mı yoksa bir durum mu olduğu ya da hatta bu ikisinin bir karışımını olduğu sorusu anlamını yitirmektedir. (...) Sorulması gereken, anlamlarının ne olduğudur: oluşumlarında veya aktörleri aracılığıyla söylenmekte olan şey nedir - alay veya meydan okuma mı, iğneleme veya öfke mi, züppelik ya da gurur mu? (Geertz, 1973, s. 10).

Bu açıklama üzerinden gidildiğinde, “Geertz’in lider ismi olduğu Sembolik Antropoloji’nin mümkün olduğunca “yoğun” bir şekilde betimlemeye çalıştığı şeyin “mesaj”, yani eylem tarafından ifade edilen her şey, olduğu”nun açıkça görüldüğünü söyleyen Schneider (1987, s. 811), Geertz’in kültür tanımında ise, amacının, kültürü tıpkı Weberci yaklaşımda olduğu gibi “anlam ağları” şeklinde açıklamak olduğuna değinmekte ve bu ikisinin tamamen farklı şeyler olduğunu öne sürmektedir. Schneider’e göre (1987, s. 811), bir gereksinimin ya da ihtiyacın anlamlandırılması - ki, anlamlama aracılığıyla bir şeyler ifade edilir - bilgiyi iletmek için kamusal kodların kullanılmasını zorunlu kılarken, “anlam ağları” temelde etnik-yorumlardır ve insanların “bağlantı kurmacaları” yapılandırmasıyla sonradan akla gelen düşünceler çerçevesinde gelişmektedir. Yorumlamada retorik bir strateji olarak kimi zaman fayda sağlasa da,

kişinin, bir görüngünün anlamlılığı olacak şekilde çözümlediği şeyin, aslında o görüngünün ifade ettiği şey - başka bir ifadeyle ilettiği mesajı - olduğunu varsaymak veya böyle bir iddiada bulunmak, sadece, yorumlanan görüngü hali hazırda dilsel olduğu takdirde kabul edilebilir. Bu noktadan yola çıkan Schneider (1987, s. 812), “etnik-yorumlamalar” olarak nitelediği Geertz’in “anlam ağları”nın analizi ve açıklanması işinin apaçık antropoloji biliminin odak noktasında yer alıyor olmasına rağmen, bu anlam ağları ile ilgilenirken metinsel ya da yazımsal metaforlara başvurmak için bir gerekçe bulunmadığını ifade etmektedir: çünkü, etnik-yorumlar kendi başlarına muhakkak “dil”dir, ancak anlamını açıkladıkları veya yorumladıkları görüngü için aynı şey söylenememektedir.

“*Contemporary Sociology (1996)*” adlı eserde yer alan ve Ann Swidler tarafından yazılmış olan “Geertz’s Ambiguous Legacy” isimli makale, bu kez bir girişim olarak ‘yorumun’ ve yorum ve açıklama arasındaki ilişkinin durumu açısından daha iyi bir anlayışa ihtiyaç duyulduğunu öne sürerek, Geertz ve takipçilerine, göz ardı ettikleri düşünülen pek çok soru yöneltmektedir. Metinlerin nasıl veya neye göre seçileceği; her metnin eş derecede önemli olup olmadığı; belli bir metnin seçilmesinin ardında analizi yürütecek kişinin üstü kapalı bir iddiası ya da imasının bulunup bulunmadığı; seçilen metnin gerçekten de belirli bir zaman ve mekanı paylaşanlar insanlar veya insan grupları için önemli olup olmadığı; metinler arasında çelişkilerin/zıtlıkların bulunup bulunmadığı ve benzeri birçok soruya rastlanmaktadır. Bu doğrultuda, Geertz’e yöneltilen başlıca eleştiri, “analizinin tek bir metin üzerine odaklandığı ve bunun etrafında diğer anlamları düzenlediği müddetçe Geertz’in ‘birleştirilmiş bir semiyotik sistem’ yönündeki örtük varsayımının makul görülebileceği; ancak, altta yatan anlam sistemleri açısından çeşitliliğe sahip çoklu uygulamalar ve bunlara iştirak eden gruplar bulunması durumunda bu varsayımın çökeceği” yönündedir (Swidler, 1996, s. 301).

“*On Geertz’s Interpretive Theoretical Program*” adlı makalesi ile, Geertz’in çalışmalarında yansıttığı düşünsel biçimleniş ve yorumsamacı teorisinin ana hatlarına değinen bir diğer isim Egon Renner olmaktadır. Geertz’in kültür kavramını yorumsamacı kültür teorisinin düğüm noktası olarak niteleyen ve çalışmasına ilişkin her türlü sorunun kültürü betimleme/tanımlama şeklinden türetilebileceğini ifade eden

Renner (1984, s. 538), Geertz'in kültüre bakışına ilişkin üç temel meseleyi ele almakta ve bu meselelerin Geertz'in kuramsal duruşunun tam kalbine inebilmek açısından son derece itinalı bir şekilde değerlendirilmesi gerektiğine değinmektedir.

Bu açıdan, Renner'e göre (1984, s. 538) öncelikli olarak ele alınması gereken, Geertz'in kültürü karakterize etmek için kullandığı kavramlardır; başka bir ifade ile, sembol, anlam ve göstergebilim. Bilindiği üzere bu kavramlar, en azından antropoloji, dilbilim ve göstergebilimi kapsayan farklı yönelimler içerisinde kesinlikle yerleşik bir konumdadır; bu nedenle, birçok farklı yaklaşım doğrultusunda tanımlanmaları son derece olasıdır. Bu noktada Renner (1984, s. 538-539), söz konusu olasılığa rağmen, Geertz'in kavramlara hangi açıdan yaklaştığına dair hiçbir fikir vermemesini eleştirmektedir.

Değerlendirilmesi gereken ikinci mesele olarak, Geertz'in, kültürün sembol ve anlama başvurusu gerektiğine yönelik iddiasının içerimlerini (saklı olan anlamlarını) tanımlamaktadır. Bu açıdan, kültürü anlıkçı bir bakış açısı ile ele aldığına ve "kavramsal düzen"nin dışında yer alan her şeyin kültürün dışında kaldığını defalarca tekrar ettiğine dikkat çekmeye çalışmıştır (Renner, 1984, s. 539). Son olarak değindiği mesele, Geertz'in kültür kavramının bütününe ilişkindir:

Ne olursa olsun, benim bağlı kaldığım kültür kavramının ne çoklu göndermeleri ne de, görebildiğim kadarıyla, herhangi bir sıra dışı müphemliği bulunmakta: bu kavram simgelerde yer alan anlamların tarihsel yönden aktarılmış bir kalıbını, insanların sayesinde iletişim kurdukları, iletişimi sürdürdükleri ve yaşama yönelik bilgi ve tutumlarını geliştirdikleri, simgesel biçimlerde ifade edilen ve bir kalıt olarak edinilen kavrayışlar dizgesini işaret etmektedir (Geertz, 1973, s. 89).

Başvuru noktası olarak gösterdiği Geertz'in bu tanımlamasının, modern anlıkçı bakış açısı bakımından rahatsız edici birtakım unsurlar içerdiğini öne süren Renner (1984, s. 539), bağlamı ne olursa olsun, kültürün "tarihsel olarak aktarıldığı" yönündeki ifadenin kültür tarihinden aşına olunan tartışmalara bir tür geri dönüş sergilediğini düşünmektedir.

"Culture and Ideology: From Geertz to Marx" başlıklı denemesi ile, adından da anlaşılacağı üzere Clifford Geertz'den Karl Marx'a kadar kültür kavramının ve bir

ideoloji olarak kültürün nasıl şekillendiğine ilişkin önemli açıklamalara yer vermiş olan Dominick LaCapra'ya göre (1988, s. 377), en tanınmış isimlerden ve en etkili tanımlayan figürlerden biri olarak Geertz'in öne sürmüş olduğu antropolojik kültür kavramı, sosyal bilimler ve çağdaş tarih yazarlığı açısından son derece önemli bir rol oynamaktadır. Anlam ve sembol sorununa oldukça başarılı bir şekilde odaklandığını belirttiği "Geertz'in, özellikle kavramı biçimlendirme şeklinde, tam olarak işlenmemiş sosyolojik indirgeyicilik yaklaşımı ile başa çıkmış olduğunu ve "metinler" ile kurduğu analogi üzerine inşa ettiği kültür fenomeninin yakından ve derinden okunması adına bir ilgi oluşturduğunu" (1988, s. 377) ifade etmektedir. Sembolik uygulamaların yorumlanması üzerine indirgeyici olmayan bir bakış açısıyla yerleştirdiği vurgunun kültürün anlaşılmasında belirgin bir ilerleme ve gelişme yaratmış olmasından, ideoloji ve bilim arasındaki farkı açığa çıkaran önemli düşüncelerine kadar pek çok hususta kişisel görüşlerini ve bunlara kaynak teşkil edebilecek birçok referansı sunmuş olan LaCapra, öyle görülüyor ki, Geertz'i disiplin içerisinde oldukça özel bir konuma yerleştirmektedir.

Görüldüğü üzere, çok farklı bakış açılarıyla ve oldukça çeşitli görüşler doğrultusunda dikkatleri ve eleştirileri üzerine çekmiş olan Amerikalı antropolog Clifford Geertz, simgesel bir bakış açısıyla ele aldığı "kültür" fenomeninin kendisini, doğrudan uzlaşımsal nitelikli ve istençli bir simge olarak ele almaktan ziyade, her birinin başlı başına aktarılan birer anlam örüntüsü olduğunu iddia ettiği sembolik biçimlerden -din, dil, sanat, ahlak, gelenek-görenek, adet, inanç, vb.- oluşan bir ağ olarak yorumlamaktadır.

Bu noktadan hareketle, Geertz tarafından öne sürülen "kültür" kavramını semantik açıdan değerlendirdiğimizde ortaya çıkacak anlam ağının, bir başka deyişle kültürün, anlaşılması zor denecek kadar muğlak bir anlam kargaşası yaratan çoklu göndergeler olmadığı, aksine, gösterenin (örn; sanat) bağlandığı üst kavram (örn; kültür) ile ifade ettiği veya anlamını taşıdığı gösterilen (kısıtlı veya değişik şekillerde bile olsa her kültürde görülen, insanlığın evrensel bir değeri; yaratıcılık ve/veya hayal gücünün ifadesi) arasında uzlaşımsal, mantıksal ve nedensel bir ilişkinin bulunduğu bir "üstanamlılık" kategorisini teşkil edeceği düşünülmektedir. Her ne kadar, çalışmanın

sınırları dahilinde aradığımız kültürün anlamı, Geertz'in kültür kavramsallaştırmasında izlemiş olduğu çok yönlü ve disiplinler arası yaklaşım doğrultusunda, ilk başlarda biraz uzaktaymış gibi görünse de aslında yine kendi içerisinde, yani dilde, açığa çıkacak ve semantik değerini bulacaktır.

BÖLÜM 4

TYLOR VE GEERTZ'İN KÜLTÜR TANIMLARININ ANALİZİ

Yeryüzü, uçsuz bucaksız bir anlam evrenidir. Bu evrende, varlığını sürdürme çabası içerisinde olan insanoğlunun temel uğraşı anlamlandırmadır. Anlamlandırma uğraşının temelinde yer alan olgu ise anlamdır. Bu noktada anlamın bir sınırı, bir başlangıç veya bitiş çizgisi, bir sürekliliği var mıdır? Elbette insan var olduğu sürece bu soruların da birer yanıtı bulunmaktadır; ancak yanıtın kesinliğini veya genel geçerliğini tayin etmek sanıldığı kadar kolay bir uğraş değildir. Çünkü insan, gerek ruhsal gerek fiziksel gerekse toplumsal evreninde her an her dakika anlamla iç içedir. Bunun nedeni, söz konusu evrenin gösterge dizgelerinden oluşmasından başka hiçbir şey değildir.

Anlam arayışında karşılaşılan gösterge, dilsel, sosyal/toplumsal, bilişsel ve benzeri pek çok farklı düzlemde ve bir sözcük, bir tablo, bir metin, bir trafik levhası, bir otoyol çizgisi, bir renk, bir tarih (zaman gösterimi), belirli bir davranış şekli, belirli bir yaşam biçimi, bir sanat eseri, belirli bir toplumun sosyal yaşamını teşkil eden çeşitli kurallar, normlar, kalıplar, gelenekler, öğeler, ve benzeri gibi sayısız biçime bürünerek, insanın var olduğu her an, her mekan ve her boyutta, hali hazırda yerini almış bir vaziyettedir. Tıpkı, üzerinde sayısız söz söylenmiş, binlerce düşünce üretilmiş, sınırsız araştırmalara konu olup defalarca irdelenmiş bir kavram olarak, çıkarsanan, yorumlanan, adlandırılan, anlamlandırılan ve anlamı aktarılan bir gösterge olduğunu iddia ettiğimiz “kültür” de görüldüğü gibi. Bu iddiamızı savunabilmek için bize en elverişli ortamı ve en uygun veriyi sağlayacak olan ise Dilbilim ve Antropoloji bilimidir.

Dilbilimsel Semantik ve Kültürel Antropoloji disiplinleri içerisinde kilit kavramlar olarak işleyiş gösteren “dil” ve “kültür”ün, insanoğluna ve varoluşuna ilişkin birer gerçeklik olduğunu ve her ikisi arasında karşılıklı bir biçimde son derece önemli, yakın ve sarsılmaz bir bağlantı veya ilişkiler demeti bulunduğunu, çalışmanın çeşitli bölümlerinde yeri geldikçe ve belki de defalarca dile getirdik. Bu bölüm, önceki bölümlerde sunulan bilgiler ve bu bilgilerden edinilen düşünceler ışığında, hem bir sözcük hem de bir kavram olarak kültür göstergesinin, bağlı bulunduğu dilsel sınırlar içerisinde aradığımız semantik değerinin, başka bir deyişle anlamının, erişileceği ve pek

çok kez dile getirmiş olduğumuz ifadenin dilsel ve biçimsel gösteriminin açığa çıkarılacağı yer olması bakımından ayrıca önem arz etmektedir.

İlgili bölümlerde, ana hatları ile, gerek öne sürmüş oldukları “kültür” tanımlarına gerekse kendilerine özgü kültür kavramsallaştırmalarının arka planında yer alan düşünsel biçimlenişlerine ve çeşitli epistemolojik açılımlar ve bu doğrultuda geliştirdikleri kuramsal bakış ayrılıklarına değindiğimiz iki önemli figür, İngiliz antropolog Edward Burnett Tylor (1832- 1917) ve Amerikalı antropolog Clifford Geertz (1926-2006), bu bölümde bir kez daha karşılaşacak; kültür kavramına yüklemiş oldukları mevcut anlamı ortaya çıkarabilmemiz için ilgili kültür tanımlarını birer semantik analiz unsuru olarak bizlere bir kez daha sunacak ve dilbilimsel çerçevede anlambilim sınırları doğrultusunda gerçekleştirilen analiz, kültürün neden semantik bir gösterge olduğunu düşündüğümüzü açığa çıkaracaktır.

4.1. SENTAKTİK ANALİZ

Dilbilimin, dil olgusunu bütüncü bir yaklaşım ile ele alması ve buna bağlı olarak dilsel teorinin de, dili teşkil eden tüm düzlemleri inceleme alanına dahil etmesi, şüphesiz anlambilim ile sözdizim arasındaki bağı daha da güçlendirmektedir. Genel bir ifade ile, anlambilim alanındaki temel uğraşın, çok sayıda ve geniş kapsamlı örneğin dilsel birer veri olarak değerlendirilmesi ve son derece dikkatli ve özenli bir şekilde dilbilgisi kuralları dahilinde incelenmesi yoluyla gerçekleştirilen, oldukça geniş çaplı bir kavramsal analiz meselesi olduğunu söylemek mümkündür. Bu noktada, bir dilin gramerini oluşturan temel düzlemlerden biri olarak sözdizimden elde edilecek bulguların, anlamsal alanda açığa çıkabilecek birtakım özellikler bakımından önemli ipuçları sunduğu göz ardı edilmemektedir.

Dilbilimin beş ana dalından (fonetik, fonoloji, morfoloji, sentaks, semantik) biri olarak sözdizim (sentaks), tümcelere ilişkin olguların ve tümce düzeyinde dilsel birimler arasında kurulan bağıntıların tümünü inceleyen daldır. Herhangi bir bireysel dilin grameri çerçevesinde tümcelerin yapısına hakim olan kurallar, prensipler ve ilkeler, doğrudan sözdizim alanında açığa çıkarak anlam olgusunun incelenmesinde önemli birer rol oynamaktadır.

Doğal dilleri, bu tür kurallar doğrultusunda tanımlamaya çalışan günümüz sözdizim alanındaki modern çalışmalara, ünlü dilbilimci Dr. Avram Noam Chomsky'nin önderlik ettiği bilinmektedir. 7 Aralık 1928, Philadelphia/Pennsylvania doğumlu olan ve dünyanın önde gelen dilbilimcilerinden sayılan Amerikalı bilim adamı Noam Chomsky, 1950'li yıllarda başlattığı dilbilim hareketi ve Evrensel Gramer fikri ile dikkatleri üzerine çekmiştir. Evrensel Gramer kuramının temeline yerleştirdiği ilke, yeryüzünde konuşulan tüm dillerin esasen tek bir sisteme dayandığı ve yüzey yapıda yer alan belirli kurallardan ve parametrelerden hareket edilerek derin yapıda gizlenen yönlerin anlaşılabilmesi savıdır. Buradan da anlaşılacağı üzere, sistem ile anlatılmak istenen yapı, yapının çözümlenmesi ile gerçekleştirilen ise sözdizimsel analiz olmaktadır. Doğal dillerin tümünde yer alan ve insan zihninde soyut olarak algılanan derin yapı, sesbirimler ile konuşmada ve anlambirimler ile yazıda yansımaları bulmakta; ortaya çıkan yüzey yapıdaki dilsel gösterimler ise sözdizimi teşkil etmekte; söz konusu bu sistemde gerçekleştirilecek bir analiz de, dilsel anlamı açığa çıkarmaktadır.

Bu görüşler doğrultusunda, dilbilim alanındaki birçok genel teori ve kuramın yaratıcısı olmayı başaran Chomsky, dilin, insan aklının yapısı olduğunu ve iletişimci işlevlerinden çok öncelikle sentaktik yapıda görülen ilişkilere ve bu ilişkiler aracılığıyla da cümle biçimlerine odaklanılarak dilin iç yapısının ortaya çıkarılabileceğini öngören, modern mantığa ve matematiksel temellere dayandırarak öne sürdüğü Üretici Dil Bilgisi kuramı başta olmak üzere, Dönüşümcü Dil Bilgisi, Yönetim ve Bağlama Kuramı, İndirgemeci Kuram gibi temel teorileri ile günümüz çağdaş dilbilimde ve sözdizim alanındaki incelemelerde önemli birer kaynak teşkil etmektedir.

Sentaktik çözümlemeye ayrılmış olan analizin bu bölümü, iki aşamalı olarak yürütülmektedir. Öncelikle, incelemekte olduğumuz kültür tanımlarının kaynak dildeki (İngilizce) gösterimlerini oluşturan tümceler, tümce içerisindeki öğelerin birbirleri ile olan bağlantısını görebilmek amacıyla, sözdizimi ağacı adını verdiğimiz şematik biçime dönüştürülerek incelenmektedir. Bu çözümlemede, özellikle “Yönetim ve Bağlama Kuramı” çerçevesindeki temel teoriler olarak X-bar Teorisi ve Θ (Theta) Teorisi temel alınmaktadır. X-bar Teorisi, tümcenin iç yapısını ve bu iç yapıda yer alan söz öbeklerine

ilişkin gerekli dilbilgisel ve sözdizimsel ilkeleri sunarken, Θ (Theta) Teorisi semantik konfigürasyona ilişkin temel bilgiyi açığa çıkarmaktadır.

Ana hatları ile ele alacak olursak, Chomsky (1993, s. 17), Evrensel Dilbilgisi/Gramer (UG) kuramı doğrultusunda, sözdizimin yüzey yapıyı teşkil ettiğini ve yüzey yapıda fonetik biçim (PF) ve mantıksal (örtülü) biçim (LF) olmak üzere iki temel bileşen bulunduğunu ifade etmektedir. Dünya üzerinde konuşulan tüm diller için geçerli olan bu yüzey (surface) yapı (S-structure) ve derin (deep) yapı (D-structure) ayrımı, dilbilgisinin temel amacının, dilbilgisel biçimlerin gösterimleri ile anlam gösterimleri arasındaki ilişkiyi açığa çıkarmak olduğunu ortaya koymaktadır (Chomsky, 1993, s. 34).

Sentaktik analiz kapsamında sözdizimsel özelliklerini incelemekte olduğumuz tanımların semantik analizini gerçekleştirebilmek için yüzey yapıda (S-structure) görülen mantıksal biçimler (LF) hedef alınmaktadır. Mantıksal biçimde belirli birer dilbilgisel kategori teşkil eden sözcükler, bu duruma bağlı olarak belirli birer dilbilgisel role sahip olmaktadır.

X-bar teorisi kapsamında, dilbilgisel kategori teşkil eden ve tümce içerisinde dilbilgisel bir role sahip sözcüklerin bireysel olarak meydana getirdikleri veya diğer sözcükler ile birleşerek oluşturdukları söz öbeklerinin yüzey yapıdaki gösterimleri şu şekildedir:

AÖ (Ad Öbeği) : NP (Noun Phrase)

EÖ (Eylem Öbeği) : VP (Verb Phrase)

SÖ (Sıfat Öbeği) : AdjP (Adjectival Phrase)

ZÖ (Zarf Öbeği) : AdvP (Adverbial Phrase)

İÖ (İlgeç Öbeği) : PP (Prepositional Phrase)

ÇÖ (Çekim Öbeği) : IP (Inflectional Phrase) : tümce bütünü göstermek için kullanılır.

Basit bir tümce içerisinde görülebilecek temel öğeleri teşkil eden söz öbekleri, birleşik bir tümce içerisinde yantümcecikleri meydana getirecek şekilde bir araya gelebilmektedir. Bu durumda, diğer bir söz öbeği CP (Complementizer Phrase) ile karşılaşılmaktadır. Dolayısıyla, dilbilgisi ve anlam açısından tamamlayıcı nitelik taşıyan

bu öbek, iki şekilde görülebilir: söz öbeği olarak tümleyen veya yantümceciik olarak tümleyen. Tümleyen öge, bağımsız tümce içerisinde bağlı bir yantümce oluşturduğunda, yantümceyi teşkil eden eylemsilerin türüne göre belirlenen gösterimler söz konusu olmaktadır:

AEÖ (Ad-Eylem Öbeği) : Nominal Clause

SEÖ (Sıfat-Eylem Öbeği) : Relative Clause

ZEÖ (Zarf-Eylem Öbeği) : Adverbial Clause

Birer cümle öbeği (CÖ) teşkil bu eylem öbekleri, sözdizim ağacında CP olarak gösterilmektedir. Gerek söz öbekleri gerekse cümle öbeklerinde belirleyici unsur, dilbilgisel biçimi belirleyen baş sözcük olmaktadır. Başka bir ifadeyle, bir söz öbeğinin AÖ (ad öbeği) olabilmesi için baş sözcük bir A (ad) olmalıdır veya bir cümle öbeğinin SEÖ (sıfat-eylem öbeği) olabilmesi için biçimi belirleyen baş sözcük bir SE (sıfat-eylem) olmalıdır.

X-bar teorisi kapsamında, Chomsky tarafından öne sürülen ve söz konusu tüm bu öbeklerin oluşumunu belirleyen temel kural (aktaran: Fukui, 2003, s. 379-380) şu şekildedir: XP (herhangi bir söz öbeği) $\rightarrow X'$ (söz öbeğinin yansıması) $\rightarrow X$ (söz öbeğini oluşturan baş sözcük). Chomsky'e göre (aktaran: Fukui, 2003, s. 381-388), öbeklerin gösterimlerinin sözdizim ağaçları üzerinde nasıl yerleştirileceğini belirleyen temel ilkeler ise -ana hatlarıyla- şunlardır:

$XP \rightarrow (WP) X'$: Kural doğrultusunda, (WP) belirteç (*specifier*) konumundadır; söz öbeğinde zorunlu unsur değildir. X' ile aynı dalda yer alır ve onun solunda yer alır.

$X' \rightarrow (YP) X'$: Kural doğrultusunda, (YP) asal belirtecimsi (*adjunct*) konumunda olup, söz öbeği içerisinde bulunması zorunlu değildir. X' içerisinden dallanır ve sağ tarafında XP 'nin yansıması olarak bir X' daha yer alır.

$X' \rightarrow X' (YP)$: Kural doğrultusunda, (YP) asal belirtecimsi (*adjunct*) konumunda olup, söz öbeği içerisinde bulunması zorunlu değildir. X' içerisinden dallanır ve sol tarafında XP 'nin yansıması olarak bir X' daha yer alır.

$X' \rightarrow X (ZP)$: Kural doğrultusunda, (ZP) tümleç (*complement*) konumundadır; söz öbeğini oluşturan baş sözcük (*head*) için tümleyen unsurdur ve zorunlu ögedir. X' içerisinden dallanır ve sol tarafında X yer alır.

$CP \rightarrow Spec C'$: Kural doğrultusunda, tamamlayıcı söz öbeği veya yantümcecik içerisinde sol dalda belirteç sağ dalda ise CP'nin yansıması olarak C' yer alır.

$C' \rightarrow C IP$: Kural doğrultusunda, CP'nin yansıması olarak C' içerisinden C ve IP dallanır. C tümlecin türünü belirleyen işlevsel/yapısal sözcüklerdir. IP ise bağımsız tümceyi belirtmektedir. Üretici-Dönüşümsel dilbilgisi ve Yönetim ve Bağlama Kuramı dahilinde, sınırlı sayıda sözcükle sonsuz cümle üretebilme varsayımından hareketle, her bir bağımsız tümcenin (IP) derin yapıda bir tümleyen (CP) tarafından yönetildiği kabul edilmektedir.

Dilbilgisel kategori ve biçimler tarafından belirlenen dilbilgisel rollerin yanı sıra, sözcüklerin taşıdığı anlamlar açısından semantik tanımlamada önem taşıyan diğer roller de bulunmaktadır. Bu doğrultuda, X-bar teorisine özgü terminoloji içerisinde, söz öbeklerinin mantıksal biçimleri tarafından belirlenen dizilim içerisindeki konumları ve birbirleri ile kurdukları ilişkiler sonucu ortaya çıkan Theta (Θ) roller, semantik konfigürasyon açısından oldukça önemlidir.

İşte bu noktada, dilbilgisel argümanların yanı sıra söz öbeklerinin üstlendiği tematik roller devreye girmektedir. Teori kapsamında, mantıksal biçimin (LF) semantik yeterliliği açısından göz önünde bulundurulması gereken kriter, “her bir argümanın ancak ve ancak bir tane Θ -rol taşıyabileceği ve her bir Θ -rolün ancak ve ancak bir argüman tarafından atanabileceği” (Chomsky, 1993, s. 36) yönündedir. Bu durumda, söz öbeğine adını veren tamlayan, başka bir ifade ile bir söz öbeğinin dilbilgisel biçimini belirleyen baş sözcük, Θ -konumundadır ve semantik rol alabilmektedir.

Semantik roller kapsamında tümce bütünü söz konusu olduğunda ise eylemin belirleyiciliği öne çıkmaktadır ve tümcenin diğer öğeleri ile kurulan tematik ilişkiler sonucu tümleyen konumundaki her bir biçime Θ -konumu kazandırmaktadır (Chomsky, 1993, s. 35-36). Bir tümce içerisindeki dilbilgisel argümanlar (öğeler), genellikle, imkan dahilinde açıklanabilen ilişkilerine bağlı olarak belirlenmektedir (Gruber, 2003,

s. 257). Bu ilişkiler, Jackendoff'un deyimi ile tematik ilişkiler olarak, Chomsky'nin ifadesi ile Theta-roller olarak tanımlanmaktadır (Gruber, 2003, s. 257). Tematik ilişkiler temelde kavramsal ve dilbilgisel öğelerin belirlenmesi açısından önem taşımaktadırlar. Bu nedenle, Theta-teorisi, yüzeyde yer alan ve açıkça görülen sözdizim içerisindeki olası belirticileri (*predicates*) – çoğunlukla eylemleri – karakterize etmeye çalışmaktadır (Gruber, 2003, s. 257).

Basit bir cümle içerisinde, eyleme bakarak onun yüklem olduğunu belirlemek ve yüklem üzerinden ilerleyerek cümledeki diğer öğeleri saptamak, hepimizin bildiği en yalın dilbilgisel çözümleme tekniğidir; eylemin belirleyiciliğinden yola çıkarak, eylemi gerçekleştiren kişinin özne, eylemden etkilenen kişi veya şeylerin nesne olduğunun saptanması, ve benzeri.

Bu doğrultuda anlamsal bütünlük açısından işleyiş gösteren, tümüyle kavramsal olan ve tematik ilişkiler içerisinde belirlenen bu rollerden en temel olanları, aşağıda belirtilmektedir (Gruber, 2003, s. 258-259):

Eyleyen (*Agent*), eylemin öznesi, başka bir ifade ile eylemi gerçekleştiren kişidir. Etkilenen (*Patient*), eylemin nesnesi, yani eylemden etkilenen şeydir. Deneyimleyen (*Experiencer*), eylemin öznesidir; ancak eylemin hareket değil, belli bir oluş veya psikolojik durum bildirdiği koşullarda kullanılır. Tema ya da izlek, (*Theme*), eylemin konusudur; eyleme konu olan ve eylem tarafından taşınan nesne veya kişi için kullanılır. Hedef (*Goal*), eylemin hedeflediği yöndür; eylem doğrultusunda hedeflenen kişi veya nesneyi teşkil eder. Kaynak (*Source*), eylemin kaynağıdır; başka bir ifade ile, eylemin gerçekleşmesi açısından çıkış noktasını teşkil etmektedir. Konum (*Location*), eylemin gerçekleştiği yerdir.

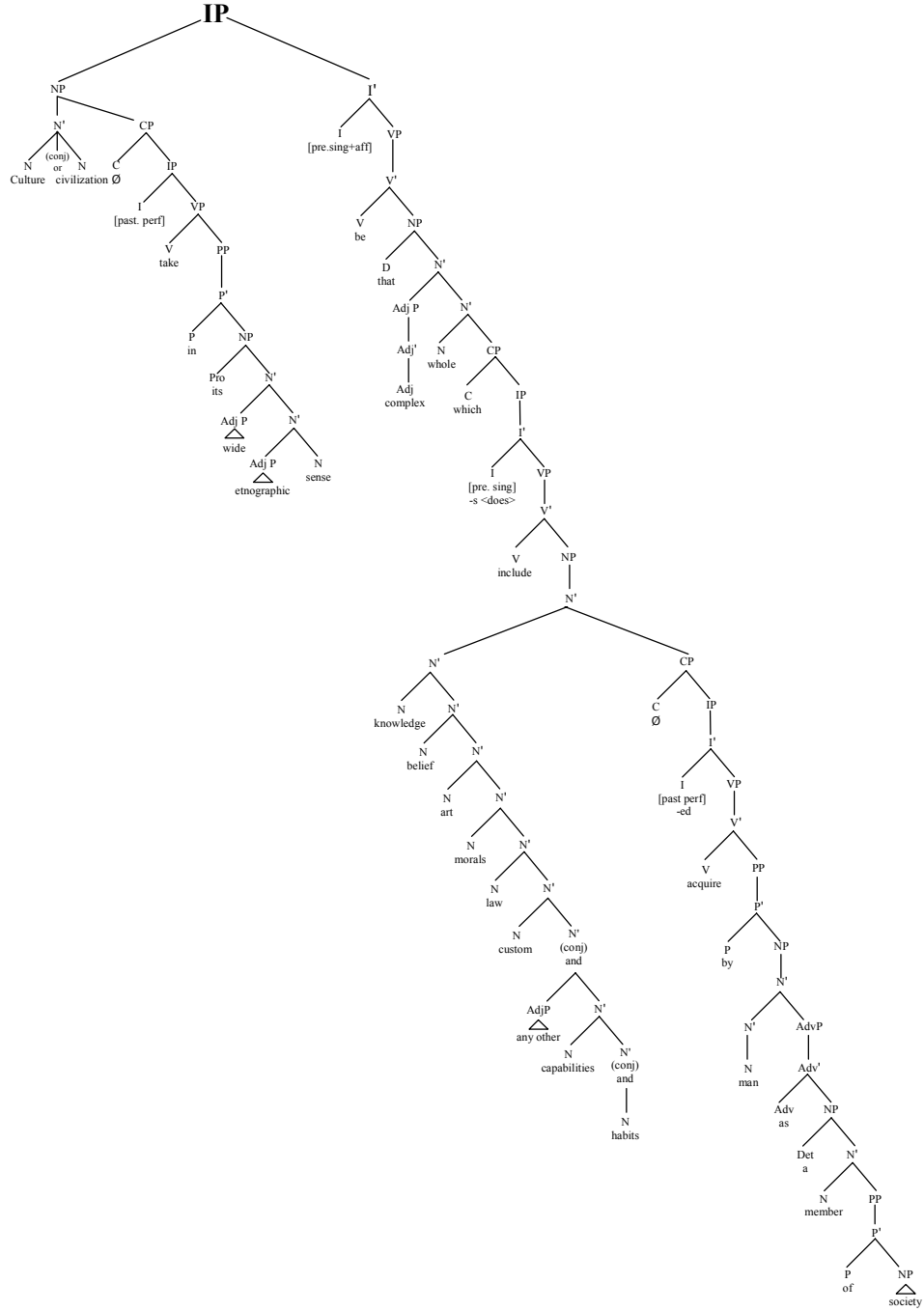
Tüm bu temel kuram ve ilkeler, sentaktik analizin ilk kısmını oluşturan ve kaynak dil üzerinden gerçekleştirilen çözümlemelerde izlenen yöntemi teşkil etmektedir.

İkinci aşamada ise, tümcelerin hedef dildeki (Türkçe) gösterimleri, tümceyi oluşturan öğelerin tanımlanması ve bu öğeleri meydana getiren sözcük veya söz öbeklerinin birbirleri ile olan bağlantılarının görülebilmesi amacıyla birleşim noktalarında köşeli parantezler içerisine alınarak en küçük anlam birimlerine ayrılması yoluyla analiz edilmektedir. Her bir sözcüğün oluşumunda yer alan kök ve eklerin tanımlanması, sözcüğün ve söz öbeklerinin türüne ve görevine ilişkin bilgiyi sunarak tümcenin temel

anlamına erişilmesini sağlamaktadır. Kısacası bu aşamada izlenen yöntem ile, morfolojik çözümlemeden semantik analize geçiş için gerekli temel veriler elde edilmektedir.

4.1.1. Kaynak Dil Üzerinden Gerçekleştirilen Çözümlmeler

Çizelge 1. Tylor'un Kültür Tanımının Sözdizim Ağacında Gösterilmesi

Sözdizim ağacında IP içerisinden sol kolda dallanan ilk öge olarak NP, tümcenin belirtecidir ve öznesi görevindedir. Experiencer (Tr. deneyimleyen) Theta-rolünü üstlenmektedir. Bağımsız tümcedeki ana yargı, bildirme eki (*copula*; “*be*”) ile sağlandığı ve bir durum bildirdiği için, atayabildiği tek Theta-rol bu olmaktadır.

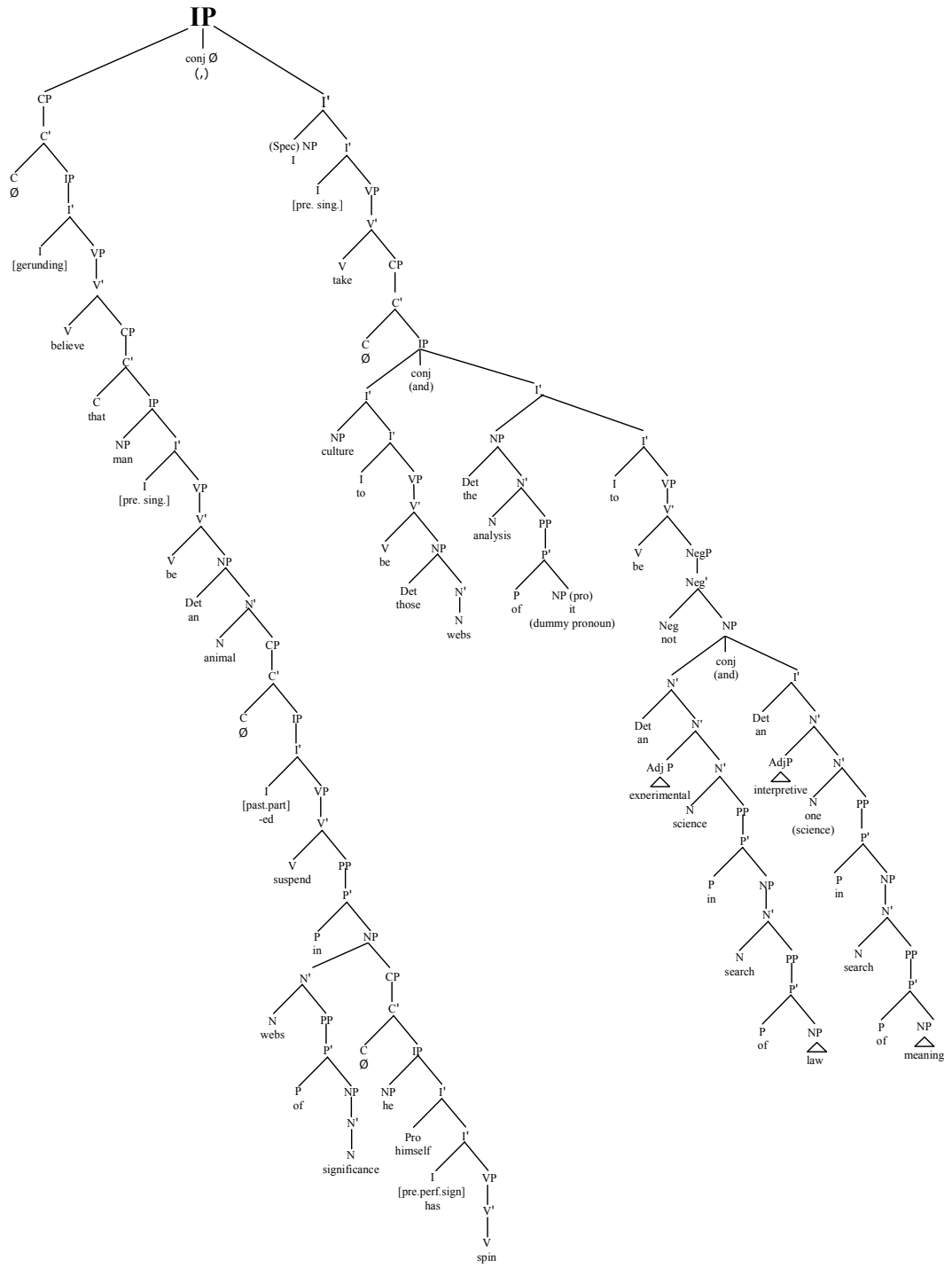
Özneyi tümleyen unsur CP, zarf tümceciğidir. Bağımsız tümcedeki ana yargıyı teşkil eden VP’yi durum bakımından nitelemekte ve belirteç konumundaki NP’yi anlam bakımından tümlemektedir. IP’nin sağ kolundan dallanan VP’nin baş sözcüğü V’yi tümleyen NP tarafından yönetilen ikinci CP, sıfat tümceciği görevindedir. NP’yi anlam bakımından nitelemektedir.

İkinci CP içerisindeki VP tarafından yönetilen NP içerisinden asal belirtecimsi olarak dallanan ve tümce bütünü içerisinde üçüncü CP olarak görülen öbek, zorunlu olmamakla birlikte, yapı içerisinde diğer sıfat tümceciğini teşkil etmektedir. İkinci CP içerisindeki NP’yi anlam bakımından desteklemektedir.

Tümüyle kavramsal olan tematik ilişkileri izleyebilmek basit tümcelerde mümkün olmaktadır. Basit bir tümce içerisinde yer alan ana eylemin her bir söz öbeğine atayabileceği bu semantik roller, birleşik cümleler söz konusu olduğunda belirlenememektedir. Birleşik cümlelerde semantik konfigürasyonun incelenmesi açısından, bağımsız tümcenin ulamsal bileşenleri (tümleç, yantümcecik, vb.) tarafından sağlanan yan anlamlar önem taşımaktadır. Anlam açısından tümleyen ve tamamlayan unsurlar oldukları bu noktada bir kez daha açığa çıkmaktadır.

Hedef dilde gerçekleştirilen çözümlemeye bu noktada ihtiyaç duyulmaktadır. Gerek bağımsız tümceyi oluşturan dilbilgisel birimlerin, gerekse bağlı tümceyi meydana getiren bu ulamsal bileşenlerin en küçük anlamlı birimlere ayrılması ile, tanımlar dahilindeki anlamsal biçimlenişin tüm detaylarına ulaşmak mümkündür.

Çizelge 2. Geertz'in Kültür Tanımının Sözdizim Ağacında Gösterilmesi

Kültür ya da uygarlık, kendi geniş etnografik anlamında ele alındığında,

ÖZNE

ZARF TÜMLECİ

bilgi, inanç, sanat, ahlak, hukuk, gelenek ve insanın bir toplumun üyesi olarak edindiği diğer her türlü yetenek ve alışkanlıkları içeren karmaşık bir bütündür.

YÜKLEM

Yapısına Göre: Birleşik Cümle

Yüklemin Yerine Göre: Kurallı Cümle

Yüklemin Türüne Göre: İsim Cümlesi

Anlamına Göre: Olumlu Cümle

Ö + T + Y

Öge Dizilimi

Öge diziliminin Özne-Tümleç-Yüklem şeklinde gerçekleştiği görülen cümlenin, sözcüklerin ve söz öbeklerinin birbirleri ile kurduğu ilişkiler açısından sentaktik (yüzey) yapıda sergilediği dizilim şu şekildedir:

$\text{ÇÖ} \rightarrow \text{AÖ} ; \text{ZEÖ} (= \text{CÖ}_1) ; \text{AEÖ} (\text{SEÖ} (\text{SEÖ}_1 + \text{SEÖ}_2)) .$

Sentaktik (Yüzey Yapı) Dizilimi

Söz öbeklerinin birbirleri ile kurduğu dilbilgisel ve anlamsal bağıntılar sonucu, yüzey yapının çözümlenmesi ile elde edilen bu dizimsel gösterim, cümlenin, ad öbeği, zarf-eylem öbeği ve ad-eylem öbeği olmak üzere üç temel ögeden oluştuğunu göstermektedir.

Çekim öbeği (ÇÖ) olarak gösterilen tümce bütünü içerisinde, ilk sırada yer alan ad öbeği (AÖ), cümlenin öznesi görevindedir. Bir bağlaç aracılığıyla iki adın birbirine bağlandığı bu öbek, aynı zamanda bir bağlama öbeği (BÖ) teşkil etmektedir.

Hemen ardından gelen ve yazılı ifadede iki virgül içerisinde yer alan zarf-eylem öbeği (ZEÖ), bağımsız tümce için ek bir bilgi kaynağıdır; başka bir ifade ile, dilbilgisel özerkliği bulunmayan bu söz öbeği, yalın bir tümce olarak kullanılamamakta ve bir

başka tümceye bağlandığında anlam kazanmaktadır. Aynı zamanda, bağımsız tümcenin anlamı açısından da destekleyici bir rol üstlenmektedir. Bu nedenlerden ötürü, ZEÖ, bir yantümcecik oluşturmaktadır. Parantez içerisinde (=CÖ₁) şeklinde gösterilmesi, tümce bütünü içerisindeki yantümceciği oluşturduğunu gösterebilmek içindir.

Ana öğelerin sonuncusu olan ad-eylem öbeği (AEÖ) ele alındığında, iç içe birleşmiş birtakım söz öbeklerinin bulunduğu açığa çıkmaktadır. Tümcenin yüklemine oluşturan AEÖ – ana eylemin ad soylu bir sözcük olmasından dolayı – kendi bağlamı içerisinde iki sıfat-eylem öbeği (SEÖ) nin görüldüğü ve bir bütün olarak tek bir sıfat-eylem öbeğini (SEÖ) teşkil eden bir söz öbeğini içermektedir. Başka bir ifadeyle, bütünlük sergileyen SEÖ, iki ayrı sıfat-eylem öbeğinin (SEÖ₁ ve SEÖ₂) birbiri ardına dizildiği bir yapıdır.

SEÖ₁, iç yapısı incelendiğinde, sıralı bir isim grubunun ardından gelen bir bağlaç ile bu isim grubunun hemen ardından gelen bir zarf-eylem öbeği (ZEÖ) görülmektedir. Söz konusu bu zarf-eylem, eylemin özelliklerini tam olarak yansıtmasa da eylem anlamı taşıyan ve SEÖ₁'in ana unsuru olan sıfat-eylemi durum bakımından nitelemektedir. Bütün bir yapı olarak, SEÖ'ni oluşturan diğer unsur SEÖ₂ ise, öncesinde yer aldığı ad-eylemi nitelemektedir.

SEÖ₁ ve SEÖ₂'nin bir araya gelmesi ile oluşan SEÖ, ad-eylem öbeği sınırları içerisinde anlam bakımından tamamlayıcı bir söz öbeği oluşturmaktadır. Bu noktada, AEÖ için tümleyici bir öge olarak değerlendirilmektedir. Ayrıca SEÖ, birbiri ardına sıralı adların oluşturduğu isim grubu ile, arada bir bağlaç kullanılarak, SEÖ₂'nin bağlanmış olmasından dolayı ikinci bağlama öbeği (BÖ₂) olarak ele alınabilmektedir.

Tümcenin kendisini oluşturan söz öbeklerine ayrılmasının ardından, söz öbeklerini oluşturan öğelerin iç yapısının morfolojik ve dilbilgisel açıdan incelenmesi sonucu elde edilen bulgular ise şu şekildedir:

1. Söz Öbeği: Bağımsız tümcenin öznesi görevinde yer alan ad öbeği.

Kültür ya da uygarlık → Bağlama grubu

Ad Bağlaç Ad

Kültür → İsim Kökü

Uygar-lık → İsim Kökü + İsimden İsim Yapan Ek

2. Söz Öbeği: Bağımsız tümceye bağlanan yantümcecik.

kendi geniş etnografik anlamında ele alındığında → Zarf-fiil grubu

İsim Unsuru Zarf-eylem unsuru

kendi geniş etnografik anlamı → Belirtisiz İsim Tamlaması

Tamlayan Tamlanan

kendi → Dönüştürme zamiri (3. tekil şahıs)

geniş → Niteleme sıfatı

etnografik → Niteleme sıfatı

anla – m – ı – n – da → Fiil Kökü + Fiilden İsim Yapan Ek + 3. Tekil Şahıs Eki +

Yardımcı Sessiz + Bulunma Hali Eki

el – e al – ın – dığında → İsim Kökü + Yönelme Hali Eki + Fiili Kökü + Fiilden Fiil

Yapan Ek + Zarf-eylem eki

3. Söz Öbeği: Bağımsız tümcedeki eylem öbeğini ve öbeğin iç yapısını oluşturan öğelerin bütünü.

1) Bağımsız tümcenin yüklemi görevinde yer alan ad soylu ekeylem.

bütün – dür → Ekeylem

İsim Kökü Ek-fiilin geniş (şimdiki) zamanı

karmaşık bir bütün → Sıfat tamlaması

Sıfat İsim

bir bütün → Sıfat tamlaması

Sıfat İsim

kar – ma – şık → Fiil Kökü + Fiilden İsim Yapan Ek + İsimden İsim Yapan Ek

bir → İsim Kökü (belirtme sıfatı görevinde)

bütün → İsim Kökü

2) Tümcde yüklem görevini üstlenen isim soylu ekeylemin tamamlayıcı unsuru.

bilgi, inanç, sanat, ahlak, hukuk, gelenek ve insanın bir toplumun üyesi olarak edindiği diğer her türlü yetenek ve alışkanlıkları içeren → Sıfat-eylem grubu

İsim Unsuru

Sıfat-eylem unsuru

bil – gi → Fiil Kökü + Fiilden İsim Yapan Ek

inan – ç → Fiil Kökü + Fiilden İsim Yapan Ek

sanat → İsim Kökü

ahlak → İsim Kökü

hukuk → İsim Kökü

gel – enek → Fiil Kökü + Fiilden İsim Yapan Ek

ve → bağlaç

insanın bir toplumun üyesi olarak edindiği diğer her türlü yetenek ve alışkanlıklar

Sıfat

İsim Grubu

→ Sıfat Tamlaması

insanın bir toplumun üyesi olarak edindiği → Zincirleme İsim Tamlaması

Tamlayan

Tamlanan

bir toplumun üyesi olarak edindiği → Sıfat-eylem grubu

İsim Unsuru

Sıfat-eylem unsuru

bir toplumun üyesi olarak → Zarf-eylem grubu

İsim Unsuru

Zarf-eylem unsuru

bir toplumun üyesi → Belirtili İsim Tamlaması

Tamlayan

Tamlanan

bir toplum → Sıfat Tamlaması

Sıfat İsim

insan – ın → İsim Kökü + İlgi hali eki

bir → İsim Kökü (belirtme sıfatı görevinde)

top – lu – m – un → İsim Kökü + İsimden İsim Yapan Ek + İsimden İsim Yapan Ek + İlgi hali eki

üye – s – i → İsim Kökü + Yardımcı Sessiz + 3. Tekil şahıs eki

ol – arak → Fiil Kökü + Zarf-eylem eki

ed(t) – in – diğ – i → Fiil Kökü + Fiilden Fiil Yapan Ek + Sıfat-eylem eki + 3. Tekil şahıs eki

diğer her türlü yetenek ve alışkanlıkları içeren → Sıfat-eylem grubu

İsim Unsuru

Sıfat-eylem unsuru

diğer her türlü yetenek ve alışkanlıklar → Sıfat Tamlaması

Sıfat

İsim

her türlü yetenek ve alışkanlıklar → Sıfat Tamlaması

Sıfat

İsim

her türlü → Sıfat Tamlaması

Sıfat İsim

yetenek ve alışkanlıklar → Bağlama grubu

İsim Unsuru

bağlaç

İsim Unsuru

diğer → İsim Kökü (sıfat görevinde)

her → İsim Kökü (sıfat görevinde)

tür – lü → İsim Kökü + İsimden İsim Yapan Ek

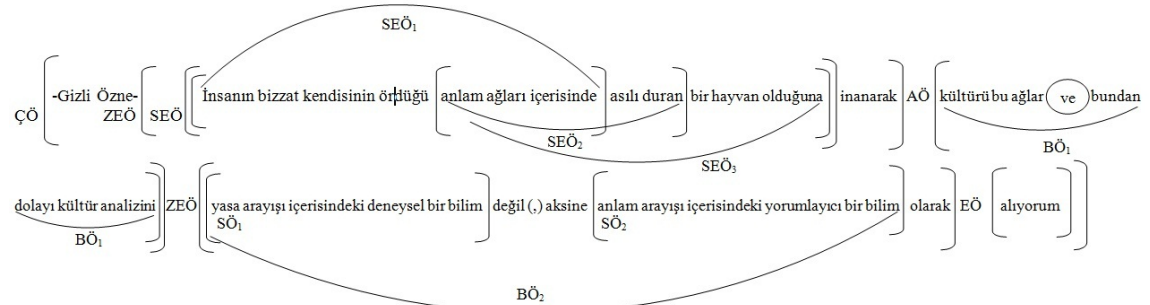
yet – enek → Fiil Kökü + Fiilden İsim Yapan Ek

ve → bağlaç

alış – kan – lık – lar – ı → Fiil Kökü + Fiilden İsim Yapan Ek + İsimden İsim Yapan Ek + Çokluk eki + Yükleme hali eki

iç – er – en → İsim Kökü + İsimden Fiil Yapan Ek + Sıfat-eylem eki

Çizelge 4. Geertz'in Kültür Tanımına İlişkin Çözümlemeler

BEN/ Gizli ÖZNE İnsanın bizzat kendisinin ördüğü anlam ağları içerisinde asılı duran

bir hayvan olduğuna inanarak,

ZARF TÜMLECİ

kültürü, bu ağlar ve bundan dolayı kültür analizini

NESNE

yasa arayışı içerisindeki deneysel bir bilim değil, aksine anlam arayışı içerisindeki yorumlayıcı bir bilim olarak alıyorum.

ZARF TÜMLECİ YÜKLEM

Yapısına Göre: Birleşik Cümle

Yüklemin Yerine Göre: Kurallı Cümle

Yüklemin Türüne Göre: Fiil Cümlesi

Anlamına Göre: Olumlu Cümle

(Ö) + T + N + T + Y

Öge Dizilimi

Öge diziliminin (Gizli Özne)-Tümleç-Nesne-Tümleç-Yüklem şeklinde gerçekleştiği görülen cümlelerin, sözcüklerin ve söz öbeklerinin birbirleri ile kurduğu ilişkiler açısından sentaktik (yüzey) yapıda sergilediği dizilim şu şekildedir:

$\text{ÇÖ} \rightarrow (G_{\text{özne}}) ; \text{ZEÖ} (=C\text{Ö}_1) \rightarrow \text{SEÖ} (\text{SEÖ}_1 + \text{SEÖ}_2 + \text{SEÖ}_3) + \text{ZE} ; \text{AÖ} ; \text{ZEÖ} \rightarrow (\text{SÖ}_1 + \text{SÖ}_2 + \text{ZE}) ; \text{EÖ}$

Sentaktik (Yüzey Yapı) Dizilimi

Söz öbeklerinin birbirleri ile kurduğu dilbilgisel ve anlamsal bağıntılar sonucu, yüzey yapının çözümlenmesi ile elde edilen bu dizimsel gösterim, cümlelerin, zarf-eylem öbeği, ad öbeği, zarf-eylem öbeği ve eylem öbeği olmak üzere dört temel ögeden oluştuğunu göstermektedir.

Çekim öbeği (ÇÖ) olarak gösterilen tümce bütünü içerisinde, ilk sırada yer alan zarf-eylem öbeği (ZEÖ), yalın bir tümce olarak kullanılamamakta ve bağımsız tümceye bağlandığında hem kendi anlamını kazanmakta, hem de bağımsız tümcenin anlamı açısından bütünleyici bir rol üstlenmektedir. Aynı zamanda, bağımsız tümce için ek bir bilgi kaynağı olan ZEÖ, bir yantümcecik oluşumu sergilemekte ve bağımsız tümcedeki

ana yargı için dayanak noktasını, bir başka ifade ile, yargının gerekçesini oluşturmaktadır. Parantez içerisinde ($=C\ddot{O}_1$) şeklinde gösterilmesi, tümce bütünü içerisindeki yantümceciği oluşturduğunu belirtmektedir.

ZEÖ'nin iç yapısı incelendiğinde, kendi içerisinde birbirine bağımlı üç ayrı sıfat-eylem öbeğini ($SE\ddot{O}_1$, $SE\ddot{O}_2$, $SE\ddot{O}_3$) barındıran bir bütün olarak SEÖ ve söz konusu zarf-eylem öbeğinin ana unsuru zarf-eylem (ZE) görülmektedir. Bütünlük sergileyen SEÖ yapısı, öncesinde yer aldığı zarf-eylemin anlam ve görev bakımından tamamlayıcı söz öbeğini teşkil etmektedir.

Dizilimin bir sonraki ögesi olarak görünen ad öbeği ($A\ddot{O}$), bağımsız tümcede yüklem görevi üstlenen eylem öbeğinin ($E\ddot{O}$) anlam ve görev bakımından tümleyici unsurudur. Tümce içerisinde nesne görevini üstlenmektedir. Ayrıca, $A\ddot{O}$ iç yapısında, bir isim kökü, bir sıfat tamlaması ve bir belirtisiz isim tamlamasının, bağlaç ve zarf görevi üstlenen iki sözcük ile birbirine bağlanmış olması, onun bir bağlama öbeği ($B\ddot{O}_1$) olarak ele alınmasını da mümkün kılmaktadır.

Sıradaki öge olarak, nesne görevindeki $A\ddot{O}$ ile bağımsız tümcedeki ana yargıyı teşkil eden $E\ddot{O}$ arasında yer alan bir diğer zarf-eylem öbeği görülmektedir. İki ayrı sıfat öbeğinin ($S\ddot{O}_1$ ve $S\ddot{O}_2$) olumsuzluk kavramı yüklenen bir isim soylu sözcük ve zarf görevi üstlenen bir isim kullanılarak, söz konusu öbeğin ana unsuru olan zarf-eyleme (ZE) bağlanması ile biçimlenen bu yapı, eylem öbeğini durum bakımından nitelemektedir. Ayrıca, bu bağlanma açısından, tümce içerisindeki ikinci bağlama öbeği ($B\ddot{O}_2$) olduğu da görülmektedir. kendinden önce yer alan ad öbeğini ise anlam bakımından tamamlamaktadır.

Tümcenin kendisini oluşturan söz öbeklerine ayrılmasının ardından, söz öbeklerini oluşturan öğelerin iç yapısının morfolojik ve dilbilgisel açıdan incelenmesi sonucu elde edilen bulgular ise şu şekildedir:

1. Söz Öbeği: Bağımsız tümceye bağlanan yantümcecik.

İnsanın bizzat kendisinin ördüğü anlam ağları içerisinde asılı duran bir hayvan olduğuna

İsim Unsuru

inanarak

→ Zarf-eylem grubu

Zarf-eylem unsuru

İnsanın bizzat kendisinin ördüğü anlam ağları içerisinde asılı duran bir hayvan

İsim Unsuru

olduğu

→ Sıfat-eylem grubu

Sıfat-eylem unsuru

İnsanın bizzat kendisinin ördüğü anlam ağları içerisinde asılı duran bir hayvan

Sıfat

İsim

→ Sıfat Tamlaması

İnsanın bizzat kendisinin ördüğü anlam ağları içerisinde asılı duran

İsim Unsuru

Sıfat-eylem unsuru

→ Sıfat-eylem grubu

insan – ın → İsim Kökü + İlgi hali eki

bizzat → zamir

kendi – s – i – n – in → dönüşlülük zamiri + Yardımcı Sessiz + 3. Tekil şahıs eki +
Yardımcı Sessiz + İlgi hali eki

ör – düğ(k) – ü → Fiil Kökü + Sıfat-eylem eki + 3. Tekil şahıs eki

anla – m → Fiil Kökü + Fiilden İsim Yapan Ek

ağ – lar – ı → İsim Kökü + Çokluk eki + 3. Tekil şahıs eki

iç – eri – s – i – n – de → İsim Kökü + İsimden İsim Yapan Ek + Yardımcı Sessiz + 3.

Tekil şahıs eki + Yardımcı Sessiz + Bulunma hali eki

as – ıl – ı → Fiil Kökü + Fiilden Fiil Yapan Ek + Fiilden İsim Yapan Ek

dur – an → Fiil Kökü + Sıfat-eylem eki

bir → İsim Kökü (Niteleme Sıfatı görevinde)

hayvan → İsim Kökü

ol – duğ(k) – u – n – a → Fiil Kökü + Sıfat-eylem eki + Yardımcı Sesli + Yardımcı
Sessiz + Yönelme hali eki

inan – arak → Fiil Kökü + Zarf-eylem eki

İnsanın bizzat kendisinin ördüğü anlam ağları içerisi → Zincirleme İsim Tamlaması
Tamlayan Tamlanan

İnsanın bizzat kendisinin ördüğü anlam ağları → Zincirleme İsim Tamlaması
Tamlayan Tamlanan

İnsanın bizzat kendisinin ördüğü → Zincirleme İsim Tamlaması
Tamlayan Tamlanan

bizzat kendisinin ördüğü → Belirtili İsim Tamlaması
Tamlayan Tamlanan

anlam ağları → Belirtili İsim Tamlaması
Tamlayan Tamlanan

2. Söz Öbeği: Bağımsız tümcenin nesnesi görevini üstlenen söz öbeği.

kültürü, bu ağlar ve bundan dolayı kültür analizini

kültür – ü → İsim Kökü + Yükleme hali eki

bu ağlar → Sıfat tamlaması
Sıfat İsim

ağ – lar → İsim Kökü + Çokluk eki

ve → bağlaç

bundan dolayı → zarf

kültür analizi → Belirtisiz İsim Tamlaması
 Tamlayan Tamlanan

kültür → İsim Kökü

analiz – i → İsim Kökü + 3. Tekil şahıs eki

3. Söz Öbeği: Bağımsız tümcede yer alan ana eylemi durum bakımından niteleyen ve tümleş görevi üstlenen tamamlayıcı (tümleyen) söz öbeği.

yasa arayışı içerisindeki deneysel bir bilim değil, aksine anlam arayışı içerisindeki
 İsim Unsuru

yorumlayıcı bir bilim olarak → Zarf-eylem grubu
 Zarf-eylem unsuru

yasa arayışı içerisindeki deneysel bir bilim → Sıfat Tamlaması

yasa arayışı içerisi → Zincirleme İsim Tamlaması
 Tamlayan Tamlanan

yasa arayışı → Belirtisiz İsim Tamlaması
 Tamlayan Tamlanan

deneysel bir bilim → Sıfat Tamlaması
 Sıfat İsim

bir bilim → Sıfat Tamlaması
 Sıfat İsim

anlam arayışı içerisi → Zincirleme İsim Tamlaması
 Tamlayan Tamlanan

anlam arayışı → Belirtisiz İsim Tamlaması
 Tamlayan Tamlanan

yasa → İsim Kökü

ara – y – ı – 1 → Fiil Kökü + Yardımcı Sessiz + Fiilden İsim Yapan Ek + 3. Tekil şahıs eki

iç – eri – s – i – n – de – ki → İsim Kökü + İsimden İsim Yapan Ek + Yardımcı Sessiz + 3. Tekil şahıs eki + Yardımcı Sessiz + Bulunma hali eki + Sıfat türeten –ki ilgi eki

dene – y – sel → Fiil Kökü + Fiilden İsim Yapan Ek + İsimden İsim Yapan Ek

bir → İsim Kökü (belirtme sıfatı görevinde)

bil – im → Fiil Kökü + Fiilden İsim Yapan Ek

değil → İsim Soylu Sözcük (içerisinde bulunduğu söz öbeğine olumsuzluk kavramı yükler ve ardından gelen söz öbeğine bağlanmasını sağlar)

aksine → zarf

anla – m → Fiil Kökü + Fiilden İsim Yapan Ek

ara – y – ı – 1 → Fiil Kökü + Yardımcı Sessiz + Fiilden İsim Yapan Ek + 3. Tekil şahıs eki

iç – eri – s – i – n – de – ki → İsim Kökü + İsimden İsim Yapan Ek + Yardımcı Sessiz + 3. Tekil şahıs eki + Yardımcı Sessiz + Bulunma hali eki + Sıfat türeten –ki ilgi eki

yor – um – la – y – (ı) – cı → Fiil Kökü + Fiilden İsim Yapan Ek + İsimden Fiil Yapan Ek + Yardımcı Sessiz + Yardımcı Sesli + Fiilden İsim Yapan Ek

bir → İsim Kökü (belirtme sıfatı görevinde)

bil – im → Fiil Kökü + Fiilden İsim Yapan Ek

ol – arak → Fiil Kökü + Zarf-eylem eki

4. Söz Öbeği: Bağımsız tümcenin yüklemi görevini üstlenen ana eylem.

al – (ı)yor – (u)m → Fiil Kökü + şimdiki zaman eki + 1. Tekil şahıs eki

4.2. SEMANTİK ANALİZ

Bu bölümde, sentaktik analiz sonucu elde edilen bulgular ışığında, tanımlarda yer alan dilsel göstergeler ile tanımları ileri süren figürlerin dil kullanımlarında şekillenmiş olan temel düşünsel parçalar bir araya getirilmektedir. Gerek dil içi bağlam (İng. *co-text and linguistic environment*) gerekse dil dışı bağlam (İng. *context and situational environment*) ile ilişkili görülen unsurların bu şekilde birlikte ele alınması ve değerlendirilmesi, tanım sınırlarına bağlı olarak şekillenen anlam ve içerik (İng. *sense and content*) oluşumlarına ışık tutmaktadır.

4.2.1. Tylor'un Kültür Tanımına İlişkin Bulgular

“Kültür ya da uygarlık, kendi geniş etnografik anlamında ele alındığında, bilgi, inanç, sanat, ahlak, hukuk, gelenek ve insanın bir toplumun üyesi olarak edindiği diğer her türlü yetenek ve alışkanlıkları içeren karmaşık bir bütündür” (Tylor, 1994, s. 1).

1. aşama

Bugüne kadar tanımla ilgili öne sürülen eleştirilerin bir çoğunda yer verildiği gibi, dikkati çeken ilk husus, Tylor'un iki ayrı kavramı eş anlamlı kullanması olmaktadır:

“Kültür ya da uygarlık, ...”

Yüzey yapıda, bu iki farklı sözcük arasında görülen “ya da” bağlacı, söz konusu bu eş anlamlı kullanımın en belirgin göstergesidir. Bilindiği üzere, iki sözcüğün eş anlamlı oluşunu sağlayan kural, her ikisinin de yazılışları ve okunuşları ayrı olmasına rağmen, anlamca aynılığı karşılıyor olmalarıdır. Ayrıca, “ya da” bağlacı, sadece aynı değerde olup da birinin tercih edilmesi gereken iki seçenek arasında kullanılabilir. Bu durumda her iki koşul da sağlanmadığına göre, eş anlamlılıktan bahsetmek mümkün değildir.

İlk bakışta bu durum, tanımlamadaki bir eksiklik veya yanlışlık olarak algılanabilmektedir. Ancak, işin aslının böyle olmadığı gayet açıktır; en azından böyle olmadığını düşünmek için yeterince açık sebepler bulunmaktadır. Öncelikle burada değer yüklü bir anlamdaşlık oluşturulmaya çalışıldığı söylenebilir. Başka bir ifade ile, Tylor'un tek bir tanımla, tek bir tümce dahilinde, tek bir ana yargı ile iki farklı kavramı aynı ad öbeği içerisinde bir araya getirmesinin basit bir ifade biçiminden ziyade, söz

konusu kavramlar arasında kurduğu ilişkiselliği ortaya koyma çabası taşıyan kişisel bir tercih olduğu düşünülmektedir.

Kavramlara ilişkin anlamsal açıdan bu eşdeğerlik gösteriminin ardında, iki önemli sebebin varlığına işaret edilebilmektedir. Bunlardan ilkinde, kültür sözcüğünün etimolojisine ilişkin bilgiler arasında da rastlanmaktadır. Özellikle, XIX. yüzyılın ikinci yarısından başlayarak XX. yüzyılın ilk çeyreğine kadar geçen süre içerisinde, uygarlık sözcüğünün Fransızlar ve İngilizler tarafından kültür kavramını karşılar şeklinde kullanılmış olması ve bilim, teknoloji, sanat, felsefe, endüstri gibi pek çok alanda kaydedilen gelişmelerde ilk sıralarda yer alan bu iki ülkenin uygarlık kavramını “ilkellik” veya bu anlamdaki az gelişmişliğin karşıtı olarak benimsemiş olmaları, Tylor’un tercihini destekler niteliktedir. Söz konusu döneme egemen olan ve gerek birey gerekse toplum açısından “gelişme” veya “gelişmişlik” olgusu ile ilgili öne sürülen birçok görüşün temelinde yer alan ilkel-modern dikotomisi bu dilsel tercihle bir kez daha yansıtılmaktadır.

İkinci sebep ise - bir anlamda ilk sebebin dayanak noktasını oluşturmaktadır - kültür sözcüğü ile semantik eşdeğerlik gösterdiği öne sürülen uygarlık sözcüğünün çok daha geniş kapsamlı bir kavram olmasıdır. Bu noktada, Tylor’un tanımı dahilinde, kültürün temel anlamından ziyade, uygarlık sözcüğünün birbiri ile sıkı ilişkiler içerisinde olan dört farklı alanda kazandığı, ancak yakın anlam ilişkileri sergileyen terimsel anlamlarına odaklanıldığı görülmektedir.

Bu durumu açıklayabilmek için, dizi içerisinde yer alan söz konusu iki birim arasında seçim ve değiştirim yapmak yoluyla paradigmatic eksen oluşturduğumuzda ve kültür sözcüğünün yerine uygarlık sözcüğünü getirdiğimizde, bu iki ögenin paylaştığı ortaklık ya da benzerlikler temelinde mevcut olmayan öge(ler) yardımıyla kavrama yüklenen anlamı açığa çıkarmak bir kez daha mümkün olmaktadır.

Kültür,	kendi geniş etnografik anlamında ele alındığında, bilgi, inanç, sanat, ahlak, hukuk, gelenek ve insanın bir toplumun üyesi olarak edindiği diğer her türlü yetenek ve alışkanlıkları içeren karmaşık bir bütündür.
Uygarlık,	kendi geniş etnografik anlamında ele alındığında, bilgi, inanç, sanat, ahlak, hukuk, gelenek ve insanın bir toplumun üyesi olarak edindiği diğer her türlü yetenek ve alışkanlıkları içeren karmaşık bir bütündür.

Bilindiği üzere, her iki sözcük kapsamında da insan ve toplum öğeleri ile bu öğeler arasında bir ilişkinin mevcut oluşu, temelde paylaşılan ortak noktayı teşkil etmektedir. Ancak bu ilişkinin boyutu ya da işleyişi, her iki sözcüğün kapsamı içerisinde farklı şekillerde açığa çıkmaktadır. İncelemekte olduğumuz tanım doğrultusunda kültür kapsamında, insanın bir topluma üye veya dahil olma koşulunun ön planda tutulduğu görülürken; genel olarak uygarlık sözcüğü kapsamında, insanoğlunun uygarlığın yaratılması sürecinde üstlendiği rolün, bir anlamda yaratıcı gücünün, daha baskın olduğu düşünülmektedir. Bu açıdan ele alarak ve Tylor'un vurgulamaya çalıştığı “gelişmişlik” olgusunu göz önünde bulundurarak, kültür sözcüğü için (+)toplum, (+)insan, (+)edinim ayırıcı özellikleri belirlediğinde, uygarlık sözcüğü ayırıcı özellikleri bakımından (+)toplum, (+)insan, (-)edinim şeklinde ifade edilebilmektedir. Başka bir gösterimle, uygarlık için (+)toplum, (+)insan, (+)yaratım ayırıcı özellikleri belirlendiğinde, kültür için, (+)toplum, (+)insan, (-)yaratım özelliği açığa çıkmaktadır.

Bir diğer nokta, insanın toplumsal varlığının niteliksel ve niceliksel yöntemlerle incelenmesi sonucu ortaya çıkabilecek etnografik anlam ile ilişkilidir. Etnografik anlam, belli bir topluluğun sosyal, kültürel ve düşünsel biçimlenişini izleyebilmek açısından önemli bir ipucu teşkil edebilirken; uygarlık söz konusu olduğunda böylesi bir biçimlenişin anlamı, belli bir toplumun belirli bir mekan ve zaman dahilinde belirli olaylar doğrultusunda gerçekleştirdiği kuruluş, gelişim, ilerleme, sürdürüm ve benzeri süreçlerin izlenebileceği tarih biliminden elde edilebilmektedir. Benzer yaklaşımla, kültür için (+)etnografik ayırıcı özelliği, uygarlık için (-)etnografik ya da (+)tarihsel şeklini oluşturmaktadır.

Tanım dahilinde eşdeğerlik açısından bir başka husus olarak, kültürel içerikte yer alabilecek unsurların bağlı olduğu ana alanların belirtildiği dikkati çekmektedir. Söz konusu bu alanlar esasen bir milletin, siyasi, sosyal, toplumsal, düşünsel, bilimsel ve teknolojik yaşamında kaydedeceği gelişmelerin veya ilerlemenin en açık şekilde görülebileceği düzlemleri/boyutları teşkil etmektedir. Bu doğrultuda, bilim, sanat, hukuk, eğitim, teknoloji gibi temel alanlarda meydana gelen gelişmeler, uygarlık sözcüğünün kavramsal alanında uygun düzlemlere yerleşebilmektedir. Kültürel boyutta ise ancak bu ana alanların yansımaları veya gösterimleri yer alabilmektedir; bireysel

olarak alanlar değil. Kültürün maddi ve manevi öğeleri ya da görüngülerinden bahsetmek mümkün olabilmektedir. Dolayısıyla uygarlık sözcüğü için (+)alan ayırıcı özelliği kültür için (-)alan özelliğine dönüşmektedir. Bu açıdan yaklaşıldığında, kültürün bizzat bir alan olarak uygarlık sözcüğünün kavramsal alanına dahil olması mümkünken, uygarlığın bir alan olarak kültürün kavramsal alanında içerilmesi olası görünmemektedir. Uygarlık bağlamında kültür belirleyici bir alan, bir işaret oluşturabilir; uygarlık varsa kültürün varlığından muhakkak söz edilebilmektedir. Ancak kültür bağlamında izlenecek işaretler, her biri belirli bir alanın yansıması veya gösterimi biçiminde açığa çıkabilen, bir topluma özgü obje, kod, davranış, değer, yargı, olay, olgu ve benzerini içerebilmektedir. Bu durumda tek başına kültürün varlığı, uygarlığın kesinlikle var olduğunu ileri sürmek için yeterli olmayabilir.

Bu çözümlemeden yola çıkarak uygarlık sözcüğünün temel ve terimsel anlamlarına geri döndüğümüzde, TDK Büyük Türkçe Sözlükte⁸, “uygar olma durumu, medeniyet, medenilik” ifadesi ile açıklanan temel anlam ve “bir ülkenin, bir toplumun, maddi ve manevi varlıklarının, fikir, sanat çalışmaları ile ilgili niteliklerinin tümü, medeniyet” şeklinde tanımlanan bir yan anlam belirtilmektedir. Ayrıca, felsefe, halkbilim, tarih ve toplumbilim alanlarında dört farklı terimsel anlamının var olduğu görülmektedir. Bilim ve Sanat Terimleri Ana Sözlüğü (BSTS) kapsamında, Felsefe Terimleri Sözlüğü (1975), uygarlık sözcüğü için, “yurttaş, kentli” anlamına gelen Latince *civis* kelimesini kaynak göstermekte; ve sözcük anlamını “Barbarlık durumundan çıkıp törelere bağlı olarak belirli bir yurt içinde birlikte yaşama” şeklinde tanımlamaktadır. İkinci girişte ise, sözcüğün sonradan kazandığı anlam olarak, “Bilim ve tekniğin ilerlemesi ile yaratılan yaşama koşulları ve bunun sonucu ortaya çıkan yaşamada kolaylık sağlama, usçullaşma ve yetkinleşme, yaşama biçimlerinin daha bir incilmesi durumu.” ifadesine yer vermektedir. Sözcük için üçüncü girişte ise, daha geniş olarak kültür durumu anlamını karşıladığı belirtilmekte ve “Geniş bir toplumun bütün bölümlerinde ortak olan dinsel, ahlaksal, estetik, teknik ve bilimsel nitelikteki toplumsal olayların bir bütünü.” yönünde bir açıklama getirilmektedir. Sözcüğün bir diğer terimsel anlamı, BSTS Halkbilim Terimleri Sözlüğü (1978) içerisinde karşımıza çıkmaktadır. İngilizce *civilization* kelimesinin kaynak karşılığı gösterildiği tek girişte, sözcük, “Gelişmiş teknik

⁸ <http://www.tdkterim.gov.tr/bts/> açık adresinden çevrimiçi katalog tarama sonucu erişilen bir kaynaktır.

kaynaklarla bilim ve sanatın yarattığı düşünsel başarılarından oluşan, büyük yayılma alanlı kültür düzeni.” olarak tanımlanmaktadır. BSTS Tarih Terimleri Sözlüğü (1974) kapsamında ise, İngilizce *Civilisation* ile karşılanmakta; “İnsanların daha iyi bir yaşayışa kavuşmaları ve doğaya egemen olabilmeleri için gösterdikleri çabalardan çıkan sonuçlar olup teknik, bilim ve kültür olarak belirir.” ifadesi ile açıklanmaktadır. Son terimsel anlam olarak, İngilizce *civilization* kelimesinin bir kez daha kaynak alındığı BSTS Toplumbilim Terimleri Sözlüğü’nde (1975), uygarlık, iki giriş olarak ve sırasıyla “İnsanlığın elde ettiği uygulayimsal, düşünsel, sanatsal ve tinsel başarıların belli bir zaman noktasındaki düzeyi.” ve “Belli bir toplumun özelliği olan uygulamalar, düşünceler, bilgiler, ürünler, tutum ve davranışlar düzeni, ekin.” şeklinde belirtilmektedir.

Tylor’un tanımına bağlı olarak ele alınan eşdeğerlik sorununa ilişkin incelemeler ve uygarlık sözcüğünün kültür sözcüğü ile yakın anlam ilişkileri sergileyecek şekilde sunulan terimsel anlamlar, kültür kavramsallaştırmasında ve sözcüğe yüklenen anlamda herhangi bir yanılğı değil, bilhassa amaçlı bir dilsel tercih meselesinin söz konusu olduğunu açığa çıkarmaktadır.

2. aşama

“(…), kendi geniş etnografik anlamında ele alındığında, (...)”

söz öbeği, dilbilgisel özerkliği bulunmayan, başka bir deyişle yalın bir tümce olarak kullanılamayan, ancak bir başka tümceye bağlandığında anlam kazanan bir yan tümce teşkil etmektedir. Bu bağımlı tümcecik, aynı zamanda tamamlayıcı bir nitelik taşımakta ve bağlandığı tümcenin anlamında belirli bir etki yaratmaktadır. Belirli bir şey üzerinde çalışmak, inceleme yapmak veya araştırma yapmak anlamını karşılayan “ele almak” deyimini, gerçek anlamından sıyrılarak mecaz anlamda kullanılması sonucu, yapısı bakımından anlamca kaynaşmış bir birleşik fiil oluşturmaktadır. Fiil köküne eklenen -dığında zarf-fiil eki ile ana tümce içerisinde zarf tümlecisi görevini üstlenen söz öbeğinin belirleyici unsurudur. Bu durumda, bağımsız ana tümcenin yüklemine zaman bakımından belirlemektedir.

Yan tümcedeki ögelere ilişkin önemli bir diğer nokta, “kendi” sözcüğü incelendiğinde ortaya çıkmaktadır. Kaynak dilde, III. tekil uyumunu karşılayan ve cansız varlıklar için kullanılan “*its*” dilsel birimi, öncesinde yer aldığı “*sense*” adını nitelemekte ve ona iyelik anlamı kazandırmaktadır. Dolayısıyla, ardından gelen adı “ait olma” durumu açısından niteleyen bir iyelik sıfatıdır. Hedef dilde ise, söz konusu iyelik sıfatının (Tr. “onun” / İng. “*its*”) gizil kaldığı; “kendi” zamininin “onun” dilsel biriminin yerine kullanılabildiği ve bunun yanı sıra, “anlamında” [anlam-(ı)-n-da] kelimesi içerisinde iyelik eki biçiminde yer alan (-ı) eki ile gerekli semantik ilişkinin karşılandığı görülmektedir.

Türkçe’nin bu tür esnek kullanımlara izin verebilen bir yapıya sahip olması sonucu, ilk bakışta bu durum, Tylor’un tanımlamasında, kültüre ait farklı anlam düzlemlerinin var olduğu ve “etnografik” sıfatı ile nitelenen “anlamının” temel düzlem olduğu yönündeki yargının içerildiğini düşündürmektedir. Öte yandan, “kendi” zamininin kullanımı ile “kültür” sözcüğüne tekillik, bireysellik, öznellik gibi semantik değerlerin yüklenmiş olduğu ve “tek ve özgü olma” niteliğinin ön plana çıkarılmak istendiği de anlaşılabilmektedir. Gerek kaynak gerekse hedef dilde, dilbilgisel açıdan iki farklı sözcük kategorisinin (bir yanda sıfat bir yanda zamir) var oluşuna karşın, “iyelik” anlamının her iki kullanım doğrultusunda da karşılanıyor olması, bu iki düşüncenin de mümkün varsayımlar olabileceğini göstermektedir. Bu husus, metin bağlamından sağlanan bilgi ile desteklenmektedir.

Kaynak dilde; “[Culture or civilization], taken in its wide ethnographic sense, ...”

Hedef dilde; “[Kültür ya da uygarlık], kendi geniş etnografik anlamında ele alındığında, ...”

Her iki yüzey yapıda da, ana tümceye bağlandığı takdirde anlam kazanan bağımlı tümcecikler bir kez daha görülmektedir. Bu noktada, yan tümcecikler içerisinde yer alan ögelerin dizilimi ve birbirleri ile kurdukları biçimsel ilişkiler sadece tümceciğin sınırları dahilinde belirlenebilmektedir. Dizimsel ve biçimsel bu özelliklerinin yanı sıra, taşıdıkları anlamsal nitelik, ana tümce için tamamlayıcı bir özellik teşkil eden bu yan tümceler bağlandığında netleşmektedir. Bu noktada, dil içi bağlama, başka bir ifade ile

metin bağlamına başvurulmalıdır. Her ne kadar elimizde bütün ve kapsamlı bir metin bulunmasa da, tek bir tümce de dil içi bağlamı oluşturacak yeterliliğe sahiptir.

Dil içi bağlamda, altı çizili sözcüklerin göndergesini ararken izlenecek iki yön bulunmaktadır: ileri ve geri yön. Bağlam içerisinde ileri ve geri yöne bakıldığında, ele alınan birime en yakın mesafede bulunan öge çoğunlukla bu birimin göndergesidir. Bu yöntemle, her iki sözcük açısından da, tümcede daha önce kullanılmış olan bir biçime, başka bir deyişle tümcenin öznesini teşkil eden “kültür ya da uygarlık” ad öbeğine gönderme (İng. *reference*) yapıldığı ve bunun sonucu olarak yinelem (İng. *anaphora*) adını verdiğimiz sözdizimsel süreci oluşturdukları görülmektedir. Dilbilgisel kategori açısından farklı olmalarına rağmen, geriye doğru gönderme şeklinde gerçekleşen bu yinelem sürecinde, söz konusu önad ve adıl, dizi içerisinde kendinden daha önce yer alan ad öbeğine gönderimde bulunmaktadır. Aynı göndergeye (İng. *referent*) bağlanan bu iki kategori, farklı dilsel biçimlerle de olsa ortak anlam ilişkisinin sağlanabilmesi ve adılın nitelediği, kendisinden önce gelen ad öbeğine “bizzat” kavramını kazandırarak ayrıca anlamı pekiştirmesi, her iki düşüncenin de geçerli olabileceğine işaret etmektedir. Bu detaylardan yola çıkarak, incelenen bağımlı tümceciği, anlamı koruyarak ancak başka bir ifade oluşturacak şekilde tekrar üretmek istediğimizde, [kültür ya da uygarlık, bizzat, etnografya alanında kazandığı anlam doğrultusunda değerlendirildiği zaman, ...] gibi ve benzeri birçok alternatifin oluşturulması mümkün görünmektedir.

3. aşama

“Kültür ya da uygarlık, (...) karmaşık bir bütündür.”

Tümcede özne görevini üstlenen [kültür ya da uygarlık] ad öbeği, iki adın, bir bağlaç kullanılarak bir araya getirilmesi ile oluşturulmuş bir kelime grubudur. Türkçe dilbilgisi kuralları dahilinde yükleme “kim?” ve “ne?” sorularının yöneltilmesi ile belirlenen özne, yüklem bildirdiği işin, hareketin veya yargının gerçekleşmesine araç olan unsurdur. Dilbilgisel incelemede, tümcede yüklem görevini üstlenen [bütündür] ifadesinin, “birlik, tamlık” anlamını karşılayan bir isim olarak “bütün” kelime köküne, “-dır” ek-fiil ekinin getirilerek oluşturulduğu görülmektedir. Burada, -dır ekinin isme eklenerek onu yüklem yaptığı ve aynı zamanda şahıs (III. tekil) ve zaman (geniş zaman)

uyumunu karşıladığı anlaşılmaktadır. Ortaya çıkan bu ad tümcesinde, hem yargıyı bildiren yüklem hem de yargıya araç olan unsurun birer ad oluşu, kültür kavramı ile bütün kavramı arasında bir benzerlik ya da özdeşlik ilişkisinin var olduğunu düşündürmektedir.

Tylor'un öne sürmüş olduğu bu yargıda, yukarıda açıklanan sebeplere bağlı olarak, kültür kavramına tekillik, tamlık ve birlik değerini yüklemiş olduğu; kültür ve bütün sözcükleri arasında kurduğu anlamsal bağıntının (-dır) eki kullanımı ile kesinlik kazanarak "eşitlik" sergilediği açıkça görülmektedir: kültür = bütün.

"Bütün" kavramının kullanılmasına bağlı olarak ortaya çıkan bir diğer husus, sözcüğün temel anlamı doğrultusunda, çok sayıda veya çeşitlilik gösteren bileşenlerin, parçaların, değişkenlerin, birimlerin ve benzeri öğelerin varlığı; bunlar arasında birtakım bağlılık, ilişki veya bağlantının mevcut oluşu; bir araya gelerek veya birleşerek eksiksiz, tek, yekpare bir oluşum, yapı veya dizgenin teşkil edilebileceği, vb. çağrışımlardır. Bir bakıma, sözcüğün yan anlamlarını (İng. *connotation*) meydana getiren bu çağrışımların çoğu, antropoloji disiplini içerisinde ilgili sözcüğün kavramsallaştırılması söz konusu olduğunda görülen birçok düşünsel biçimlenişin temelinde de yer almaktadır.

Tylor'un bu benzerlik ile, soyut bir kavram olan ve düşünsel bir varlık olarak ele alınabilecek kültürü, somut bir varoluş meydana getirecek şekilde, belirli bir biçime dönüştürme çabası, literatürde tanıma ilişkin öne sürülen anlam karmaşası, birçok unsuru belirlemeye çalışırken daha fazla bir belirsizliğe yol açmış olması, ve benzer yöndeki eleştirilerin dayanak noktasını oluşturmuştur. Burada da görüldüğü üzere, Tylor kültürün ne olduğunu değil, nasıl olabileceği yönündeki bakış açısını sergilemekle kalmıştır.

4. aşama

"... [insanın bir toplumun üyesi olarak edindiği] ..."

Bir yantümce türü olarak, dilbilimde terimsel açıdan ilgileme tümceciği şeklinde adlandırılan bu dizim, Türkçe dilbilgisi kuralları uyarınca ana tümce içerisinde bir sıfat

öbeği teşkil etmektedir. Başka bir ifade ile, söz öbeğinin belirleyicisi konumundaki temel öge olan “edindiği” [edin-dik(ğ)-i] sıfat eylemi tarafından ana tümce içerisinde oluşturulmuş bir yan tümcedir. Söz konusu bu sıfat eylem, eylem olma özelliğini tam olarak yitirmemesine karşın, ana tümcede ancak sıfat görevinde bulunan bir dizim gerçekleştirebilmektedir.

İlgileme tümceciğinin belirleyici ögesi olan sıfat eylemi, durum bakımından niteleyen “olarak” belirteci, “ol-” fiil köküne “-erek/-arak” zarf fiil ekinin eklenmesi ile oluşturulmaktadır. Tümce içerisindeki görevi anlamı açısından belirlenmektedir ve görevinin kendisinin ardından gelen sözcüğü nitelemek olduğu bu zarf, eylemin nasıl veya ne durumda gerçekleştiğini belirtmektedir. Bu aşamada, eylem ile zarf arasında bir durum ilişkisi kurulmaktadır. Dolayısıyla, kültür kapsamında yer verilen tüm öğelerin birey tarafından edinilmesi, bireyin bir topluma üye olması durumuna bağlanmaktadır.

Bireyin bir topluma dahil olması bir bakıma ön koşul teşkil etmektedir. Bu açıdan ele alındığında, kültür sözcüğü için (+)üyelik şeklinde ayırıcı bir nitelik daha belirlenmektedir. Ayrıca, belirleyen özelliği taşıyan bir birim olarak, “toplum” adını önceleyen “bir” sıfatının kullanılmış olması da, herhangi bir değil, belli bir toplumun söz konusu olduğuna işaret etmektedir. Bu belirli toplum kavrayışı, şüphesiz Tylor için, yaşadığı dönem ve ülkenin sınırları dahilindeki standartlar göz önüne alınarak gelişmiştir.

5. aşama

“Kültür (...), (...), bilgi, inanç, sanat, ahlak, hukuk, gelenek ve (...) diğer her türlü yetenek ve alışkanlıkları içeren karmaşık bir bütündür.”

ifadesi bağlamında, “içeren” sıfat eylemine “neyi?” ve içirme eylemini gerçekleştirenin “ne?” olduğu sorusu yöneltildiğinde, elde edilen içerik ve kapsam olmaktadır. Dilbilim terminolojisinde, içerik (İng. *content*) bir göstergenin gösterilen yanına, başka bir deyişle göstergenin anlamına işaret etmektedir. Kapsam (İng. *extension*) ise, bir kavram alanına giren, o kavramın tanımladığı öğelerin tümünü belirtmektedir. Bu iki sözcüğün temel anlamına bakıldığında, içerik ‘bir şeyin içerisinde bulunan öğelerin tümü,

muhteva; bir anlatım söz konusu olduğunda verilmek istenen öz; düşünce, duygu ve imgelerin tümü; anlam' ve kapsam ise 'mantıksal bağıntılar doğrultusunda sınırları içerisine başka konuları ya da anlamları alma durumu' olarak tanımlanabilmektedir.

Bu yaklaşımla, Tylor'un tanımında yer alan bu ifadeden, kültürün, 'belirli sınırlara sahip bir kapsam ve mantıksal bağıntılar sonucu belli anlamları sınırları dahiline alma durumu' olduğu çıkarılabilmektedir. Aynı doğrultuda, kültürün bir kapsam olarak bünyesinde barındırdığı ya da ihtiva ettiği sıralı öğelerin içeriği, başka bir deyişle, anlamını teşkil ettiği yorumlanabilmektedir. Bu aşamada varılan sonuç, yalınlaştırılmış bir gösterimle;

içeren	→	kültür	→	kapsam
içerilen	→	sıralı öğeler	→	içerik; anlam

Oysa ki, kültürün, sınırları belirli bir kapsam değil, aksine soyut ve oldukça geniş bir çağrışım alanına sahip bir kavram olduğu; kültürel içerik şeklinde tanım içerisinde sayılan ya da sıralanan alan ve öğelerin de kavramın anlamı olmadığı son derece açıktır.

Bu incelemelerin açığa çıkardığı en genel sonuç, Tylor'un, sosyal hayatın toplamını oluşturan ve geniş bir kapsamı olan bir bütün şeklinde gördüğü kültürün, kendisini oluşturduğunu varsaydığı çeşitli alanları ya da boyutları listeme eğilimi içerisinde betimleyici bir tanım ileri sürmüş olduğudur. Bu noktada ilk akla gelen, toplumsal ve kültürel verilerin çeşitli alan çalışmaları doğrultusunda derlenerek bir tür envanter oluşturacak şekilde bir araya getirilmesi ve bu envanterin daha sonraki çalışmalar açısından bir tür yönerge teşkil edebileceğini öngören düşünceler olmaktadır. Kanımca, her ne kadar kültür kavramı ele alındığında önem arzeden noktalar bir arada sunulmuş olsa da, ilgili kavramın anlamını ifade etmede veya belirtmede bunlar yetersiz kalmaktadır. Sonuç olarak anlamın belirsizliğinin, en başta, Tylor'un tanım olarak öne sürdüğü tümcenin sınırları dahilinde eşdeğer gösterdiği uygarlık kavramını da ana yargının odak noktasına yerleştirmiş olmasından ve kavramı, "bütün" ifadesi ile bir anlamda somut bir gerçekliğe dönüştürme çabasından kaynaklandığı düşünülmektedir. Dahası, kavramın anlamından ziyade işlevine ya da durumuna odaklanıldığı; uygarlığa

erişebilme açısından temel bir araç, belirleyici bir işaret olarak algılandığı düşünülmektedir.

4.2.2. Geertz'in Kültür Tanımına İlişkin Bulgular

“İnsanın bizzat kendisinin ördüğü anlam ağları içerisinde asılı duran bir hayvan olduğuna inanarak, kültürü, bu ağlar olarak ve bundan dolayı kültür analizini yasa arayışı içerisindeki deneysel bir bilim değil, aksine anlam arayışı içerisindeki yorumlayıcı bir bilim olarak alıyorum” (Geertz, 1973, s. 5).

1. aşama

“İnsanın bizzat kendisinin ördüğü anlam ağları içerisinde asılı duran bir hayvan olduğuna inanarak, (...) .”

Yantümcenin belirleyici ögesi olan “inanarak” zarf eylemi, dilbilgisel özerkliği bulunmayan bu tümceciğin bağlandığı ana yapıda temel anlam unsurunu teşkil eden ana eylemi, anlamı bakımından sınırlamakta ve nitelik ilgisi ile belirlemektedir. Görev bakımından ise, ana tümcenin tamlayanı olarak işleyiş gösteren bu bağımlı tümce, esasen Geertz'in tanımlamada yarattığı derinliğin ve etkinin odak noktasını oluşturmaktadır. Bu durumda, amacın, bilgilendirmekten ve temel anlamı aktarmaktan ziyade bireysel anlamlar yükleyerek, okuyucunun zihninde yan anlamlar, yeni çağrışımlar ve benzeri anlamlamaların ortaya çıkışına yön vermek olduğu düşünülmektedir.

Geertz'in ilgili kavramı tanımlamak için öne sürdüğü tümceyi oluştururken, okuyucu üzerinde belli bir etki yaratmak adına başvurduğu odaklama (İng. *grounding*) tekniği, bu amacı doğrular niteliktedir. Tümce içerisinde yer alan bilgi yapısına ilişkin bir teknik olarak, odaklama, hedef kişinin yeni sunulan bir bilgiyi anlamak için gereksinim duyacağı bir bilgi yapısını içerir. Daha yalın bir ifade ile, buradaki yan tümcecik, başlı başına yeni bir bilgi olan ana tümce için arka plan bilgisi (İng. *background information*) teşkil etmektedir. İçerdiği bilginin daha yeni ya da daha önemli olduğu düşünülen ve ana anlam unsurlarını - özne ve ana fiil - kapsayan bağımsız tümce ise ön plan bilgisi (İng. *foregrounded information*), başka bir ifade ile öne çıkarılan bilgi, oluşturmaktadır.

Ancak, ana tümcenin anlaşılması ve kişinin temel anlama erişebilmesi için yantümcecik ciddi bir önem arz etmektedir

Arka plan ve ön plan bilgisi arasındaki bu ilişki, çözümlemesi gerçekleştirilen tümcenin son derece açık bir metin olarak algılanabileceğini ve okuyucunun zihninde ciddi bir anlamlama sürecine yön verdiğini; bu doğrultuda çeşitli yorumlar, çıkarımlar ve anlamlandırmalara varılabileceğini göstermektedir. Bağımsız tümcenin anlaşılabilmesi için gerek duyulan ve arka planda yer alan bilgiyi teşkil eden yan tümcecik, Geertz'in dil kullanımının bu amaca oldukça başarılı ve etkili bir şekilde hizmet etmekte olduğunun en belirgin göstergesidir. Tümüyle metaforik bir dil kullanımı sergileyen arka plan bilgisi, görsel canlandırma ve imgeleme (İng. *visual imagery*) açısından oldukça yoğun bir betimleme ve derin benzetmeler içermektedir.

[insanın [bizzat kendisinin ördüğü]]

[[insanın bizzat kendisinin ördüğü] anlam ağları]

[insanın bizzat kendisinin ördüğü [anlam ağları içerisinde]]

[insanın bizzat kendisinin ördüğü [anlam ağları içerisinde [asılı duran bir hayvan]]]

[[insanın bizzat kendisinin ördüğü anlam ağları içerisinde asılı duran bir hayvan olduğuna] inanarak]

Yantümceciği oluşturan birimlerin derin yapıda anlam açısından birbiri ile kurduğu ilişkiler ve yüzey yapıda sergiledikleri dilsel biçimlenişler temel alınarak ayrıştırılan söz öbekleri, söz konusu betimlemenin örneklerini, başka bir ifade ile benzetmeleri, göstermektedir.

İlk söz öbeği içerisinde ana anlam unsuru, “örmek” fiiline (-dik/-dık) sıfat eylem ekinin getirilmesi ile oluşturulmaktadır. Bu durumda, diğer dilsel birimlerin ek eylemle bir araya gelmesi sonucu, yantümcecik içerisinde tamamlayıcı bir söz öbeğinin varlığı söz

konusu olmaktadır. Görev bakımından dönüşlülük zamiri olarak adlandırılan “kendi” sözcüğü, ekeylemin özne tarafından şahsen gerçekleştirildiğini bildirmektedir. Özne görevi üstlenen ve isim kategorisinde yer alan “insan” sözcüğü ile dönüşlülük zamiri “kendi” sözcüğü arasında kullanılan “bizzat” belirteci anlamı pekiştirmekte, ekeylemde belirtilen durumu daha belirgin kılmaktadır.

İkinci sırada yer alan söz öbeği, daha önce bahsedilen benzetmelerden ilkinin, sadece benzeyen unsuruna yer vererek ihtiva etmektedir:

benzeyen → anlam ağları

Sonraki aşamalarda çözümlenecek olan bağımsız tümce içerisinde, benzetme daha detaylı bir şekilde görülebilmektedir.

Üçüncü sırada görülen söz öbeği, yantümceciğin öznesini teşkil eden insanın, hem söz konusu ekeylemin gerçekleşmesinde aktif bir rol oynadığını hem de ekeylemin gerçekleşmesi sonucu meydana gelen oluşuma aktif bir katılım sağladığını aktarmaktadır.

Dördüncü söz öbeği içerisinde ise, ikinci benzetme ile karşılaşılmaktadır. Bu benzetme kapsamında;

benzeyen ögesi → hayvan

benzetilen ögesi → insan

olarak belirtilmektedir. Her iki ögenin de paylaştıkları ortak nokta ise, hem insanın hem de hayvanın söz konusu ağlar içerisinde asılı durması olarak görünmektedir. Son derece metaforik bir dil kullanımı teşkil eden bu benzetmenin yarattığı esas etki, ilk benzetmenin çözümlenmesi ile birlikte daha ciddi boyutlara ulaşmaktadır.

Beşinci söz öbeği - başka bir ifade ile yantümceciğin tamamı - sınırları içerisinde, anlamı belirleyici öge olarak ekeylem bir kez daha dikkat çekmektedir; ancak bu kez, görev bakımından değil, taşıdığı anlam bakımından. Bilindiği üzere “inan – ” sözcüğü, ‘bir şeyi doğru olarak benimsemek; bir şeyin varlığını, doğruluğunu kabul etmek’ anlamına gelmektedir. Bu noktada, Geertz’in, ileri sürmüş olduğu bu benzetmeler ile,

sadece dil kullanımında estetik bir unsur yaratmayı veya onu etkili kılmayı değil, aynı zamanda bunun kültür kavramına ilişkin öznel kabulü ya da şahsi kanaati olduğunu göstermeyi hedeflediği de açıkça görülmektedir.

2. aşama

“İnsanın bizzat kendisinin ördüğü anlam ağları içerisinde asılı duran bir hayvan olduğuna inanarak, kültürü bu ağlar olarak (ve ...) alıyorum.”

Yukarıda yer alan ifade doğrultusunda, “bu ağlar” sıfat tamlamasının ana ögesini teşkil eden “bu” işaret sıfatının “ağlar” sözcüğünü nitelediği görülmektedir. Söz konusu sıfat, aynı zamanda bir yinelem olarak, dil içi bağlamda geri yönde hareket edildiğinde “anlam ağları” göndergesini bulmaktadır. Böylelikle, şu an yinelem-gönderge ilişkisi açısından incelenen ad öbeğinin, birinci aşamada yer alan ilk benzetme sınırları dahilinde benzeyen ögesini de teşkil ettiği görülmektedir. Bu durumda tekrar dil içi bağlama bakıldığında, yinelemi önelemekte olan “kültür” sözcüğünün ise benzetilen ögesi olduğu anlaşılmaktadır:

[kültürü bu ağlar olarak alıyorum → hangi ağlar → anlam ağları]

benzetilen → kültür

benzeyen → anlam ağları

Tam da bu noktada, insan ile hayvan ve de kültür ile anlam ağları arasında benzetme yolu ile kurulan ilişkisellik, dikkatin başka bir unsura yönelmesine yol açmaktadır; bir diğer ifade ile, benzetme yönüne odaklanılmaktadır. Söz konusu anlam ağlarının bizzat insan tarafından örülmüş olması özelliği ile nitelendiği ve insanın benzetilmiş olduğu canlının ağ içerisinde asılı durma niteliği ile karakterize edildiği, tanımın yoruma açıklığını ciddi boyutlara taşımaktadır.

Durumun en basit örneği, Geertz tarafından başlı başına bir yorum olarak sunulan ifadeden hareketle, dilsel öğeler arasında mantıksal bağıntılar oluşturarak varılan yeni bir anlamlamadır.

İnsan $\Rightarrow$ bir hayvan

$\wedge$

bu hayvan \ diğer türlerden = ağ örmek

$\wedge$

+ ağ içerisinde asılı durmak

$\Rightarrow$

bu hayvan $\exists!$

Yukarıdaki öğeler arasındaki bağıntılar birer matematik sembolü olup mantık alanında belirli anlamları karşılamaktadır. Sırasıyla tanımlayacak olursak;

$\Rightarrow$	:	ise
$\wedge$	:	ve
$\backslash$	:	fark
$=$	:	eşittir
$+$	:	artı
$\exists!$	:	vardır; tek türlü

Elde edilen formülasyon, şu şekilde ifadeleştirilir: İnsan bir hayvan ise, ve bu hayvanın diğer türlerden farkı ağ örmek ve ilaveten ağ içerisinde asılı durmak ise bu hayvan vardır; tek türüdür. Sonuç, şaşırtıcı olduğu kadar mantıklı görünmektedir: gizil bir örümcek metaforu.

Bilgimiz dahilinde, yeryüzündeki bir canlı türü olarak, hayvanlar aleminin diğer üyelerinden - hatta bağlı olduğu tür içerisindeki diğer üyelerden bile - kendisini ayrıcalıklı kılan söz konusu özelliğe sahip tek hayvan örümcektir. Belki de, doğadaki en başarılı ve en sistematik tasarımcı olarak nitelendirebileceğimiz örümceğin, temel ihtiyaçları doğrultusunda ördüğü ağın, her bir türünde kendine has bir ağ örme stili sergilemekte olduğu; ağlarda geometrik inceliklerin her zaman var olduğu; hemen her yerde rastlanan bu ağın aslında bir sanat eseri olduğu, ve benzeri bilgiler, duyularımız arasında yer almaktadır. Bu noktada, Geertz'in kültür kavramsallaştırmasına ilişkin olarak, ileri sürmüş olduğu benzetmeler ve bu gizil metafor ile aktarmak istediği; sadece yüzeyde ya da göz önünde bulunabilecek bir şeye gönderimde bulunarak elde

edilebilecek değil, aksine derinlere inildikçe açığa çıkarılabilecek, keşfedilebilecek başka anlamların var olduğu akıllara gelmektedir.

Benimsediği kültür kavramının esas itibari ile göstergesel olduğunu dile getirirken, örümceğin kendine özgü ağ örme ve ördüğü ağda tutunabilme yetisi ile ayrıcalıklı bulunması gibi, insanın da bizzat ördüğü anlam ağları ile kültürü teşkil ettiğini; kültürün oluşumunda, başka bir ifade ile ortak uzlaşımsal nitelikler doğrultusunda belirli bir anlam örüntüsünün biçimlendirilmesinde, bireysel yaratıcılığın ön planda olduğunu ve insanın biricikliğinin göstergesinin kültür olduğunu; yorumlayıcı bulunmadığı takdirde göstergesel özelliğini yitirmeyecek olan örümcek ağı gibi, kültürün de yorumlanmadığı takdirde gösterge özelliğini kaybetmeyeceğini ama anlamının gizil kalacağını belirtmek istiyor olabilir mi? Eldeki veri ve ilgili çözümlemelere bağlı kalarak, bu noktada mümkün olan tek şeyin, sorunun cevabının olumlu olduğunu düşünerek yoruma açık bırakmak olduğu görünmektedir.

Görüldüğü üzere, sınırlı sayıdaki dilsel gösterge ile insan zihninin sonsuz düşünce yaratma gücü bir araya geldiğinde sınırsız anlamlamalar, çıkarımlar, yorumlar üretmekten söz etmek mümkün olmaktadır.

3. aşama

“ (...), kültürü, bu ağlar olarak ve bundan dolayı kültür analizini yasa arayışı içerisindeki deneysel bir bilim değil, aksine anlam arayışı içerisindeki yorumlayıcı bir bilim olarak alıyorum.”

Arka plan ve ön plan bilgisi arasındaki ilişkisellik ve odaklama tekniği doğrultusunda, öne çıkarılan bilgi yapısını teşkil eden ana tümce, Geertz'in kültür kavramsallaştırmasına özgü bakış açısını bir kez daha ortaya çıkarmaktadır: yorumsamacı ve göstergesel. Birinci ve ikinci aşamada çözümlenen veriler dahilinde sağlanan destek noktaları, ana tümcenin görev ve dizilim bakımından olmasa da anlam bakımından yantümceciğe olan bağlılığına işaret etmektedir.

Bu aşamada, kültürün bir bilim olduğu, ancak yasaları değil anlamları olan bir bilim olduğu dile getirilmektedir. İfade, tamamen metin olarak kültür görüşünün izlerini taşımaktadır. Kültürün, anlam ve sembol üzerine kurulu bir metin gibi bilimsel bir bağlamda incelenebileceği ve bu doğrultudaki amacın, kesin yasalara değil değişebilen anlamlara ve göstergelere erişebilmek olduğu aktarılmaktadır. Bu tür bir yoruma ulaşılmasının nedeni de, son söz söylenene kadar yeterince yoğun betimlenmiş arka plan bilgisinin var olması ve bu bilgilerin nedene ilişkin sağlam desteklenmiş açıklamalar sunmuş olmasıdır. Geertz'e göre, kültür, anlam ağlarıdır; biçimi ve anlamı bizzat insan tarafından verilir; ve bu sebeple kültürün analiz edilebilmesi için tanımlanacak hedef anlam arayışı, seçilecek yöntem ise yorumlama olmaktadır.

Bir bütün olarak ele alındığında, tanımın başarısı, Geertz'in düşünsel biçimlenişinde son derece etkili olan alanlar ve disiplinler ile bunların sınırları içerisinde kilit kavramları oluşturan temel öğelerin birbirleriyle, etkili bir dil kullanımı, ilgi çekici bir üslup, görsel imgelem açısından zengin bir betimleme sunmuş olmasından kaynaklanmaktadır. Tanım, göstergebilimden gösterge, dilbilimden dil, anlambilimden anlam, antropolojiden insan ve kültür, hermeneutikten yorum ve yorumlama çekilerek, birbiriyle yoğrulmuş bakış açılarının şekillendirdiği bir model olarak belirlemektedir. Ancak, her ne kadar etkili olduğu görülse de, tamamen şahsi bir yargı niteliği taşıyan tanımın, kültür sözcüğünün anlamından ziyade kültür kavramsallaştırmasında farklı anlamlandırma süreçlerinin var olabileceğine odaklandığı görülmektedir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Analiz bölümünde hem sentaktik hem de semantik çözümlemesinin ayrı başlıklar altında ele alındığı ve birbirlerinden bağımsız incelendiği söz konusu kültür tanımları, sonuç bölümünde karşılaştırmalı olarak değerlendirilmektedir.

Karşılaştırmmanın ilk amacı, tanımlar arasındaki farklı yönleri açığa çıkararak, kültür kavramsallaştırmasının zihinde gerçekleşen farklı anlamlandırma süreçleri doğrultusunda nasıl değişiklik gösterdiğini ve dolayısıyla zihnin ürünü olan düşüncenin dil kullanımlarına yansiyarak anlamı ne yönde değiştirdiğini görebilmektir. Anlam, anlamlandırma ve anlamı açıklama tümüyle zihinsel ve dilsel bir süreç içerisinde gerçekleşir. Sürecin dışavurumları ise en açık ve en yalın haliyle bireylerin seçtiği ifadeler üzerinden izlenebilmektedir. Bu noktada, bir yanda Tylor'un betimleyici nitelik taşıyan kültür tanımı, diğer yanda ise Geertz'in sembolik kültür tanımı üzerinden gerçekleştirilen çözümlemeler ışığında elde edilen bulgular aşağıda verilmektedir.

Tylor'un tek ve evrensel bir bakış açısı yaratma düşüncesi ile ifadeye döktüğü tanımında, kültürün bir kaplam olarak ele alındığı görülmektedir. Bütün ifadesi ile eşitlediği kültür kavramını, uygarlık teriminin içerdiği alanlar ve unsurlar ile açıklamaya çalıştığı açıktır. Bu noktada, Geertz'in ise, tam anlamıyla öznel bir bakış açısı yaratarak, kültürü bir bağlam olarak ele aldığı anlaşılmaktadır. Nasıl ki, dil bağlamında sözcüklerin anlamı bir diğeri ile kurduğu ilişkiler ve bağıntılarla belirlenebiliyorsa, Geertz için de dil dışı bağlamda - kültür - herhangi bir olgu, olay ya da durumun birbiri ile olan ilişkisi, bunların meydana getirdiği örgüde edimcilerinin etkisi ön plana çıkarılmaktadır. Kısacası Tylor'un tanımında kültürün anlamı kapsam tarafından belirlenirken, Geertz'in tanımında kültürün semantik değerini biçimlendiren olay örgüsü ve edimciler olmaktadır.

Tylor'un tanımında bilgilendirme işlevinin ağır bastığı görülürken, Geertz'in öne sürmüş olduğu tanım sınırlarında bilgi aktarımı amacının güdülmediği, aksine yönlendirici bir işlevin söz konusu olduğu anlaşılmaktadır. Başka bir ifadeyle, Tylor konu odaklı bir anlam aktarımı gerçekleştirirken; Geertz, okuyucu odaklı bir aktarımla anlamın açığa çıkarılmasını hedefler görünmektedir. Her iki figürün de yaşamış olduğu

dönem, düşünsel biçimlenişlerinde etkili olan unsurlar ve çalışmalarına yansıyan ilgi alanları göz önüne alınırsa, Tylor'un kültür kavramsallaştırmasında sosyal bir anlama erişilirken, Geertz'in tanımını aracılığıyla kavrama yüklenen anlamın tematik olduğu belirlenmektedir. Bir dil birimi olarak, kullanıldığı dönem içerisinde “kültür” sözcüğüne yüklenmiş olan anlam ve sosyal/toplumsal koşullar açısından taşıdığı izler, bir yanda uygarlık kavramının kullanımı ile açığa çıkarken; diğer yanda anlam ağları benzetmesi ile Geertz'in aktarmak istediği anlam, odak ve vurgu temelli olarak gelişmektedir.

Bu bakış açısıyla, İngiliz sosyal antropoloji ile Amerikan kültürel antropoloji alanlarındaki temel ilgi ayrılığı olarak nitelendirilen, ‘ya topluma ya da kültüre eğilim’ durumunun aslında her iki tanımada yansımış olduğu, ancak farklı değerler yüklenerek değişik biçimlere büründüğü düşünülmektedir. Tylor'un ifadesi dahilinde, geniş kapsamlı etnografya çalışmalarına gönderimi ile, bu çalışmalar ışığında izlenebilecek belirli kültürlere ait hususiyetlerin toplumsal organizasyonun oluşumunda bütünleştirici bir işlev gördüğünü anlatmak istediği düşünülürken; Geertz'in anlatımında, bireylerin bir araya gelerek oluşturacağı toplumsal örgütlenişin kültürün açığa çıkmasına bir zemin hazırlayacağını ya da bir araç teşkil edeceğini varsaydığına dair bir izlenim uyanmaktadır.

Geertz'in, kültürü ifade ederken başvurduğu anlam ağları, dilde kodlanmış açık ve saklı mesajları ihtiva eden sembollerle var olmaktadır; yani kültür semboliktir. Bu noktada, bilişsellik, kavrayış ve anlamla[ndır]ma oluşu ön plana çıkmaktadır. Yukarıdaki varsayım doğrultusunda, kültürün açığa çıkmasına zemin hazırlayan toplumsal örgütün gözlenebilir yönleri üzerinden, fark edilmesi çok da kolay olmayan özelliklere erişilebileceği olasıdır. Başka bir ifadeyle, sembolde söz konusu olan görünenden görünmeyen hakikate ulaşmaksa, kültür için geçerli olan da mevcut bağlamdan anlama ulaşmaktır. Diğer yandan Tylor'a göre, bireyler tarafından yaratılan maddi ve manevi dünya ile, daha doğrusu insanların kültür aracılığı ile, hem iç dünyaları hem de dış çevreleri ile başa çıkabilecekleri bir işleyişe rastlanmaktadır. Bilgi, inanç, hukuk, teknoloji, ahlak, ve benzerini ihtiva eden bir bütün olarak nitelendirdiği kültürün, insanın hem iç hem de dış dünyasında yarattıkları ile, bir anlamda kendini ruh ve doğaya karşı verdiği mücadeleye hazırladığı düşünülebilir.

Tylor'un kültür tanımı dahilinde uygarlık sözcüğünün tarih, felsefe, etnografya gibi çeşitli alanlarda kazanmış olduğu terimsel anlamların izlerine rastlanmaktadır. Bu aşamada sözcüğün, soyut bir kavram olmaktan çıkıp, toplumun genel yapısına ilişkin olarak her birinin özelleşmiş bir alanı temsil ettiği bölümlerden oluşan, hali hazırda verili bir bütün şeklinde somutlaştırıldığı görülmektedir. Kültürün özgül kuramın genel olduğu göz önüne alınırsa, bu noktada Geertz'in, insanların yaşam alanlarında deneyime veya eyleme dönüştürdükleri düşünce, duygu, duyum, değer, tutum gibi tümüyle öznel oluşumları, her birinin dayandığı ortak temel olan anlamlandırma oluşuna bağlayarak genelleştirdiği anlaşılmaktadır. Ancak bu genellik kuram açısından yeterlilik sergileyememektedir.

Ancak, her iki tanım üzerinden gerçekleştirilen çözümlemeler, Tylor'un farkında olmaksızın; Geertz'in ise bir farkındalık sergileyerek, ancak dolaylı yollardan, kültürün semantik bir gösterge olduğu hususunda buluştuklarını açığa çıkarmaktadır. Şöyle ki, Tylor'un tanımında, birey tarafından içerisinde bulunduğu dünyayı anlamlı kılmak adına edindiği veya deneyimlediği her bir verinin, sosyal ve toplumsal var oluşuna ilişkin en temel gerçekliklerden biri olarak kültürü teşkil ettiğini düşündüğü ve bu düşünceden hareketle kültürü uygarlığın bir göstergesi olduğu anlamına gelecek şekilde betimlediği anlaşılmaktadır. Geertz'in ise, esasen, insanoğlunun var oluşunu anlamlı kılan düşünme yetisinden ve düşünceyi belirli bağlamda anlam aktaracak şekilde eyleme dökebilme becerisinden hareketle kültürü simgeleştirdiği ve insan varlığının en temel göstergesi olarak tanımladığı açıktır. Sonuçta, her ikisinin buluştukları ortak nokta, kültürün, insanın yaratıcı gücünün ve yaşamındaki en temel uğraş olan anlam arayışının göstergesi olduğudur.

Bu nedenle, dilsel bir birim olan kültür sözcüğü, kavram olarak ele alındığında ve tanımlandığında, farklı anlamlandırmalara bağlı olabilmekte; soyut yapısından dolayı değişik biçimlere bürünebilmekte ve çeşitli şekillerde adlandırılabilen; kavramsal alanında yer alabilen unsurlar ile karşılaşıldığında özüne ilişkin çıkarımlarda bulunma olanağı sağlamakta; bireyin anlamlandırma sürecine ve bakış açısına bağlı olarak farklı şekillerde yorumlanabilmekte; ifadesini ve aktarımını dilde bulabildiği için semantik bir gösterge teşkil etmektedir.

Anlam ve anlama[ndır]ma oluşuna dayanan temelleri ile, semantik bir gösterge olarak kültür, belirli bir bağlam içerisinde dile, şekle, biçime ve davranışa dökülebilmekte; düzene, dizgeye, örüntüye dönüşebilmektedir. Esasen, literatür içerisinde karşılaşılan tanım çokluğunun ana nedeninin de bu durum olduğu görülmektedir.

İnsanın var olduğu ve diğer bireyler ile birliktelik sergilediği her yerde ve her anda, kazandığı temel ve yan anlamları ile, tıpkı anlamlandırma uğraşında olduğu gibi, hayatın her düzleminde yerini almaktadır. Başta kendi boyutu (insan yaşamının kültürel boyutu) olmak üzere, sosyal, toplumsal, sanatsal, yazınsal, dilsel, dinsel, ahlaki ve benzeri düzlemlerde farklı gösterimleri ile karşımıza çıkan, insanoğlunun en temel arayışı “anlam”a dayanan bir göstergedir.

KAYNAKÇA

- Altuntek, N. S. (2009). *'Yerli'nin Bakışı: Etnografya: Kuram ve Yöntem* (1. bs.). Ankara: Ütopya Yayınevi.
- Argyrou, V. (2002). *Anthropology and The Will to Meaning: A Postcolonial Critique*. London: Pluto Press.
- Barth, F. (2002). Towards a Richer Description and Analysis of Cultural Phenomena. R.G. Fox ve B. J. King (Ed.). *Anthropology Beyond Culture* (s. 23-36). New York: Berg.
- Bayrav, S. (1998). *Yapısal Dilbilimi*. İstanbul: Multilingual.
- Chomsky, N. (1993). *Lectures on Government and Binding: The Pisa Lectures* (7. bs.). Berlin; New York: Mouton de Gruyter.
- Cohen, A. P. (1999). *Topluluğun Simgesel Kuruluşu*. Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Cone, C. A. ve Pelto, P. J. (1969). *Guide to Cultural Anthropology*. USA: Scott, Foresman and Company.
- De Saussure, F. (1998). *Genel Dilbilim Dersleri* (B. Vardar, Çev.). İstanbul: Multilingual.
- Dilthey, W. (1988). Wilhelm Dilthey: An Introduction. *Introduction to the Human Sciences: An Attempt to Lay a Foundation for the Study of Society and History* (R. J. Betanzos, Çev.) (s. 9-41). Detroit: Wayne State University Press.
- Eliot, T. S. (1962). The Three Senses of Culture. *Notes towards the Definition of Culture* (s. 21-34). London: Faber and Faber Limited.
- Eriksen, T. H. ve Nielsen, F. S. (2010). *Antropoloji Tarihi* (A. Bora, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Erkman-Akerson, F. (2005). *Göstergebilime Giriş*. İstanbul: Multilingual.

- Fukui, N. (2003). Phrase Structure. M. Baltin ve C. Collins (Ed.). *The Handbook of Contemporary Syntactic Theory* (s. 374-407). USA: Blackwell Publishing Ltd.
- Geertz, C. (1973). *The Interpretation of Cultures*. USA: Basic Books.
- Geertz, C. (2007). *Yerel Bilgi* (K. Emiroğlu, Çev.). Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Geertz, C. (2010). *Kültürlerin Yorumlanması* (H. Gür, Çev.). Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Goddard, C. (1998). Semantics: The Study of Meaning. *Semantic Analysis: A Practical Introduction* (s. 1-25). USA: Oxford University Press.
- Gruber, J. S. (2003). Thematic Relations in Syntax. M. Baltin ve C. Collins (Ed.). *The Handbook of Contemporary Syntactic Theory* (s. 257-299). USA: Blackwell Publishing Ltd.
- Guiraud, P. (1999). *Anlambilim* (B. Vardar, Çev.). İstanbul: Multilingual.
- Güvenç, B. (1985). *Kültür Konusu ve Sorunlarımız* (2. bs.). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Güvenç, B. (2002). *Kültürün ABC'si*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Güvenç, B. (2010). *İnsan ve Kültür*. İstanbul: Boyut Yayıncılık ve Tic. A.Ş.
- Hatch, E. (1973). The Rise of The Anti-Intellectual. *Theories of Man and Culture* (s. 13-73). USA: Columbia University Press.
- Horwich, P. (1998). Pseudo-Constraints on an Adequate Account of Meaning. *Meaning* (s. 12-43). USA: Oxford University Press.
- Katz, J. J. (1972). *Semantic Theory*. New York: Harper and Row.
- Kottak, C. P. (2008). Kültür. *Antropoloji: İnsan Çeşitliliğine Bir Bakış* (s. 45-61). Ankara: Ütopya Yayınevi.
- Kroeber, A. L. (1952). *The Nature of Culture*. London: The University of Chicago Press.

- Kuper, A. (1999). *Culture: The Anthropologists' Account*. USA: Harvard University Press.
- LaCapra, D. (1988). Culture and Ideology: From Geertz to Marx. *Poetics Today*, 9(2), 377-394. Erişim: 18 şubat 2010, Duke University Press, <http://www.jstor.org/stable/1772695>
- Leech, G. (1981). *Semantics: The Study of Meaning* (2. bs.). England: Penguin Books Ltd.
- Lowie, R. H. (Nisan 1917). *American Anthropologist, New Series*, 19(2), 262-268. Erişim: 2 Temmuz 2009, www.americanethnografya.com/article_sql.php?id=9
- Löbner, S. (2002). Basic Concepts and Phenomena. *Understanding Semantics* (s. 1-37). USA: Oxford University Press Inc.
- Martinet, A. (1998). *İşlevsel Genel Dilbilim* (B. Vardar, Çev.). İstanbul: Multilingual.
- Mengüşoğlu, T. (2003). “Wilhelm Dilthey’e Göre Bilimlerin Sınıflandırılması”. *Bilim Teorisi. Felsefeye Giriş* (8. bs.). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Monaghan, J. ve Just, P. (2007). *Sosyal ve Kültürel Antropoloji* (H. Gür, Çev.). Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Moore, A. W. (Ed.) (1993). Descriptions. *Meaning and Reference* (s. 46-56). USA: Oxford University Press.
- Nanda, S. ve Warms, R. L. (2002). *Cultural Anthropology* (7. bs.). USA: Wadsworth/Thomson Learning.
- Ortner, S. B. (1999). *The Fate of Culture: Geertz and Beyond*. USA: The University of California Press.
- Özbek, M. (2000). *Dünden Bugüne İnsan*. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.

- Özbudun, S., Şafak, B. ve Altuntek, N. S. (2007). *Antropoloji: Kuramlar, Kuramcılar* (2. bs.). Ankara: Dipnot Yayınları.
- Palmer, F. R. (1981). *Semantics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Palmer, F. R. (2001). *Semantik: Yeni Bir Anabilim Projesi* (R. Ertürk, Çev.). Ankara: Kitabiyat Yayınları.
- Renner, E. (1984). On Geertz's Interpretive Theoretical Program. *Current Anthropology*, 25(4), 538-542. Erişim: 19 Şubat 2010, The University of Chicago Press, <http://www.jstor.org/stable/2742925>
- Rifat, M. (2009). *Göstergebilimin ABC'si* (3. bs.). İstanbul: Say Yayınları.
- Saeed, J. I. (2003). Semantics in Linguistics. *Semantics* (2. bs.), (s. 3-22). UK: Blackwell Publishing Ltd.
- Schneider, M. A. (1987). Culture-as-Text in the Work of Clifford Geertz. *Theory and Society*, 16(6), 809-839. Erişim: 18 Şubat 2010, Springer, <http://www.jstor.org/stable/657539>
- Smith, P. (2007). *Kültürel Kuram* (2. bs.), (S. Güzelsarı ve İ. Gündoğdu, Çev.). İstanbul: Babil Yayınları.
- Swidler, A. (1996). Review: Geertz's Ambiguous Legacy. *Contemporary Sociology*, 25(3), 299-302. Erişim: 18 Şubat 2010, American Sociological Association, <http://www.jstor.org/stable/2077435>
- Tosun, C. (2005). Dil Zenginliği, Yozlaşma ve Türkçe. *Journal of Language and Linguistic Studies*, 1(2), 136-154. Erişim: 12 Mart 2011, <http://www.jlls.org/Issues/Volume1/No.2/cengiztosun.pdf>
- Türk Dil Kurumu. (t.y.). *Büyük Türkçe Sözlük*. Erişim: 15 Mart 2011, <http://www.tdkterim.gov.tr/bts/>

- Tylor, E. B. (1994). Primitive Culture: Researches into the Development of Mythology, Philosophy, Religion, Art, and Custom. *The Collected Works of Edward Burnett Tylor* (c. 3). England: Routledge/Thoemmes Press.
- Tylor, E. B. (1994). Anthropology: An Introduction to the Study of Man and Civilization. *The Collected Works of Edward Burnett Tylor* (c. 5). England: Routledge/Thoemmes Press.
- Vardar, B. (2001a). *Dilbilimin Temel Kavram ve İlkeleri*. İstanbul: Multilingual.
- Vardar, B. (2001b). *Dilbilimden Yaşama: Yapısalcılık*. İstanbul: Multilingual.
- Vardar, B. (2002). *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Multilingual.